

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΘΕΟΔΩΡΑ ΒΟΤΗ

“Η ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΝΟΑΜ CHOMSKY: ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ”

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2019

“Η ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΝΟΑΜ ΣΟΜΣΚΥ: ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ”

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΘΕΟΔΩΡΑ ΒΟΤΗ

“Η ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΝΟΑΜ ΣΟΜΣΚΥ: ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ”

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2019

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

1. **Σακελλαριάδης Αθανάσιος**, Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (επιβλέπων)
2. **Ράντης Κωνσταντίνος**, Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (μέλος)
3. **Πρελορέντζος Ιωάννης**, Καθηγητής του Τμήματος Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (μέλος)

Ἡ ἔγκρισις τῆς παρούσης μεταπτυχιακῆς διπλωματικῆς ἐργασίας ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων δὲν ὑποδηλοῖ τὴν ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	10
Περίληψη.....	12
Abstract.....	13
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	14-19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

1. Η Αναλυτική Φιλοσοφία	20
1.1 Αναλυτική Φιλοσοφία και Γλώσσα.....	21-35
1.2 Η Γλωσσική Στροφή.....	35-37
1.3 Ο Wittgenstein και η γλώσσα.....	38-43
1.4 Ο Noam Chomsky και η γλώσσα.....	43-50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΓΛΩΣΣΑ ΣΗΜΑΙΝΕΙ 'ΑΝΘΡΩΠΟΣ'

2. Η γλώσσα ως ανθρώπινη δύναμη.....	51-52
2.1 Γλώσσα και επικοινωνία.....	52-58
2.2 Νους και Γλώσσα.....	58-64
2.3 Η μιχεβιοριστική θεωρία για την απόκτηση της γλώσσας.....	64-67
2.4 Η κονστρουκτιβιστική θεωρία της γνωστικής ανάπτυξης του Piaget.....	67-71
2.5 Η θεωρία του Chomsky για την κατάκτηση της γλώσσας.....	71-74

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ
Η ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

3. Η έννοια και η σημασία της Καθολικής Γραμματικής.....	75-86
3.1 Η Ευρωπαϊκή φιλοσοφική- γλωσσολογική παράδοση του Port- Royal..	87-91
3.2 Η ευρωπαϊκή και η αμερικανική γλωσσολογική προσέγγιση.....	92-95
3.3 Το Μινιμαλιστικό Πρόγραμμα.....	95-97

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4. Η φιλοσοφική διάσταση της Καθολικής Γραμματικής.....	98-104
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	105-111

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Επίκουρο Καθηγητή Φιλοσοφίας του Τμήματος Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κύριο Αθανάσιο Γ. Σακελλαριάδη, ο οποίος ανέλαβε την επίβλεψη της διπλωματικής εργασίας μου, με καθοδήγησε και με εμπύχωσε, όχι μόνο κατά την εκπόνησή της, αλλά κυρίως, σε όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Τμήμα Φιλοσοφίας. Ευχαριστώ επίσης, τον Αναπληρωτή Καθηγητή Φιλοσοφίας κύριο Κωνσταντίνο Ράντη, όπως και τον Καθηγητή Φιλοσοφίας κύριο Ιωάννη Πρελορέντζο, για τις σημαντικές υποδείξεις και συμβουλές τους, απαραίτητες για την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς τη Διοικητικά Υπεύθυνη του Διδρυματικού Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών “Ελληνική Φιλοσοφία: Φιλοσοφία των Επιστημών” κ. Παναγιώτα Σιούλα, για την πολύτιμη στήριξή της καθ' όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών, και ιδίως όσον αφορά την περάτωση της διπλωματικής εργασίας μου, στο Τμήμα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Τελικά, μιας και κάθε λέξη είναι ιδέα,
η ώρα μιας παγκόσμιας γλώσσας σιμώνει! [...]
Αυτή η γλώσσα θα είναι απ' την
ψυχή για την ψυχή,
και θα περιέχει τα πάντα, αρώματα,
ήχους, χρώματα [...].

Arthur Rimbaud, Επιστολή στον Paul Demeny,
15 Μαΐου 1871.

Περίληψη

Η μελέτη της γλώσσας, με σκοπό την κατανόηση της φυσικής της προέλευσης, όπως αυτή υποδηλώνεται μέσα από τις νοητικές διεργασίες και τις δομές της χρήσης της, συνδέεται άμεσα και διαχρονικά με τη φιλοσοφία και την ψυχολογία, ενώ τις τελευταίες δεκαετίες προκαλεί το επιστημονικό ενδιαφέρον της γνωσιακής επιστήμης, και ειδικά των νευροεπιστημών. Μοναδικό και ανεκτίμητο χάρισμα του ανθρώπου, είναι πλέον γνωστό ότι η γλώσσα ερμηνεύεται μέσα από διανοητικές ικανότητες ανώτερης τάξης. Ένας από τους μεγαλύτερους φιλόσοφους και γλωσσολόγους εν ζωή, ο πολυγραφότατος Noam Chomsky, ασχολήθηκε και ασχολείται με την επιστημονική μελέτη της προέλευσης και κατάκτησης της γλώσσας, συμβάλλοντας τα μέγιστα στη δυναμική εξέλιξη της θεωρητικής και εφαρμοσμένης γλωσσολογίας. Η επιτομή της συμβολής αυτής, η θεωρία του περί *Καθολικής Γραμματικής*, πρεσβεύει, όπως περίτρανα δηλώνει ο τίτλος της, την οικουμενικότητα της γλώσσας, μέσα από την ανάδειξη των κοινών αρχών και παραμέτρων όλων των γλωσσών. Οικουμενική είναι και η ιδέα ότι η γλώσσα κατακτάται μέσα από την ενεργοποίηση της σκέψης και της έμφυτης γνώσης. Βέβαια, παρά την πλατωνική διάσταση της γλώσσας που αναδεικνύει ο Chomsky στη συγγραφή της *Καθολικής Γραμματικής*, είναι η επιρροή της Αναλυτικής Φιλοσοφίας και συγκεκριμένα της Φιλοσοφίας της Γλώσσας, στον καθορισμό και τη διερεύνηση της γλώσσας ως δημιουργία. Είναι η δημιουργική της φύση που ανατρέπει κάθε κριτική προσέγγιση που θέλει τη γλωσσική έκφραση ως μίμηση και προϊόν κοινωνικής και πολιτισμικής όσμωσης μόνο. Ο Chomsky μελετά τη γλώσσα όχι απλά επιστημονικά αλλά αριστοτεχνικά, συνδέοντας με αρμονικό τρόπο τις κλασικές φιλοσοφικές αντιλήψεις με τα ερευνητικά ευρήματα της σύγχρονης εποχής.

Abstract

The study of language, aiming at the understanding of its natural origin, as it is suggested through the mental processes and the structures of its use, is directly and timelessly connected with both philosophy and psychology, while, during the last decades, it provokes the scientific interest of cognitive science, especially neurosciences. A unique and invaluable gift of human nature, it is widely known that the language is interpreted through intellectual abilities of the highest order. One of the greatest philosophers and linguists alive, the prolific scientist Noam Chomsky, was and still is engaged to the scientific study of the linguistic origin and competence, contributing the best to the dynamic evolution of Theoretic and Applied Linguistics. The epitome of this contribution is considered to be his theory of *Universal Grammar*, which advocates, as its title denotes, the universality of language, through the demonstration of the common principles and parameters in all languages. Universal as well, is the idea that language is acquired through the activation the activation of thought and innate knowledge. Nevertheless, despite the platonic dimension of language, pointed out by Chomsky in the *Universal Grammar*, obvious is the influence of the Analytic Philosophy, especially the Philosophy of Language, regarding the determination and exploration of language as creativity. It is its creative nature that reverses any critical approach which interprets linguistic expression as imitation (mimesis) and product of mere social and cultural osmosis. Chomsky studies the language not just scientifically, but rather in a masterful manner, combining harmoniously the classical philosophical views with the scientific findings of the modern era.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μελέτη της γλώσσας έχει μια πλούσια και μακρά ιστορία χιλιάδων χρόνων. Συνεπώς, κατανοείται κυρίως ως μια έρευνα της φύσης του νου και της σκέψης, λαμβάνοντας υπόψη ότι, όπως αναφέρει και ο Leibniz, “οι γλώσσες είναι ο καλύτερος καθρέφτης του ανθρώπινου μυαλού.”¹ Συγκεκριμένα, μια έννοια κοινή υπήρξε το γεγονός ότι όσον αφορά την ουσία της, η γραμματική είναι μία και μοναδική σε όλες τις γλώσσες, παρόλο που ποικίλλει τυχαioτρόπως. Η αμετάβλητη αυτή ουσία της γλώσσας έχει συχνά θεωρηθεί ως ο νους και οι πράξεις του. Συγκεκριμένες γλώσσες χρησιμοποιούν διάφορους μηχανισμούς -κάποιοι από αυτούς έχουν τη ρίζα τους στον ανθρώπινο λόγο, ενώ άλλοι είναι αυθαίρετοι και τυχαίοι αναφορικά με τη σκέψη- οι οποίοι είναι σταθεροί σε όλες τις γλώσσες.

Συγκεκριμένα, η επιστήμη της γλώσσας δεν διαφέρει καθόλου από την επιστήμη της σκέψης. Η ειδική γραμματική δεν είναι αληθινή επιστήμη υπό το πρίσμα της ορθολογιστικής παράδοσης, γιατί δεν βασίζεται μόνο στους καθολικούς αναγκαίους νόμους, αλλά είναι μια τέχνη ή μια τεχνική που δείχνει πώς οι δεδομένες γλώσσες συνειδητοποιούν τις γενικές αρχές της ανθρώπινης λογικής. Η πλατωνιστική αυτή αντίληψη² (Plato's problem) έχει ως βάση το

¹ Ο Gottfried Leibniz στη φιλοσοφική του σκέψη και γραφή έδωσε έμφαση στη λογική και τη γλώσσα, και φυσικά σχετίζεται με την αναλυτική φιλοσοφία και τον ρασιοναλισμό. Ο φιλόσοφος ήλπιζε να δημιουργήσει μια γλώσσα χρηστική, καθολικού χαρακτήρα (“characteristica universalis”) εντός ενός πλαισίου καθολικού λογικού υπολογισμού (“calculus ratiocinator”).

Η παγκόσμια εξάπλωση του εμπορίου στην εποχή του Leibniz προσέφερε εμπορικά κίνητρα για μια καθολική γλώσσα του εμπορίου, ώστε οι έμποροι να μπορούν να επικοινωνούν με τους ομιλητές κάθε φυσικής γλώσσας. Επίσης, σύμφωνα με τη δική του μαρτυρία στο έργο του *New Essays*, πίστευε πραγματικά ότι θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια καθολική γλώσσα, μια τεχνητή γλώσσα αποτελούμενη από σύμβολα, η οποία θα αντιπροσώπευε έννοιες ή ιδέες καθώς και λογικούς κανόνες για την αξιόπιστη διαχείρησή τους. Το σχέδιο αυτό οδήγησε πολλούς μελετητές στο συμπέρασμα ότι ο Leibniz έφτασε πολύ κοντά στη σύλληψη της τεχνητής νοημοσύνης (Leibniz, G. W., *New Essays Concerning Human Understanding*, translated by Peter Remnant and Jonathan Bennett. New York: Cambridge University Press, 1996, bk.III, ch.7, sec.6).

² Chomsky, N., *Για τη φύση και τη γλώσσα*. Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 2004, σελ.51.

Πολύ εύστοχα παρομοιάζει την έμφυτη ικανότητα της κατάκτησης της γλώσσας με την προσπάθεια του

Πλάτωνα, μέσα από τον σωκρατικό διάλογο “Μένων”, να εξηγήσει το γεγονός ότι μπορεί ένα παιδί χωρίς

μαθηματικές γνώσεις να επιλύει γεωμετρικά προβλήματα. Ο Chomsky χαρακτηρίζει την ικανότητα αυτή ως

γεγονός ότι η γνώση μιας συγκεκριμένης γλώσσας μεγαλώνει και ωριμάζει σε μια πορεία που είναι εν μέρει εσωτερικά προσδιορισμένη με μετατροπές που αντικατοπτρίζουν την παρατηρούμενη, και βέβαια υποκειμενική της χρήση. Σύμφωνα με τον Chomsky, η Καθολική Γραμματική (Universal Grammar) μιας συγκεκριμένης γλώσσας αφορά τη μορφή και τη σημασία των εκφράσεων αυτής της γλώσσας που καθορίζονται από μια έμφυτη γλωσσική ικανότητα. Συνεπώς, στη μελέτη της Καθολικής Γραμματικής παρατηρείται μια αλλαγή εστίασης από την παρατήρηση της συμπεριφοράς στις καταστάσεις κυρίως του νου-εγκεφάλου που παρεισφρέουν στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Έτσι, το κύριο μέλημα μετατίθεται στη γνώση της γλώσσας: τη φύση της, τις ρίζες και τη χρήση αυτής.³

Αξίζει να σημειωθεί ότι σε ηλικία μόλις είκοσι εννιά ετών, εν έτει 1957, ο Noam Chomsky, εκδίδει το βιβλίο του *Συντακτικές Δομές*, ένα έργο-σταθμό στην εξέλιξη της σύγχρονης γλωσσολογίας, αμφιλεγόμενο μεν, αλλά ικανό να θέσει τα πρώτα θεμέλια της σύζευξης της γλωσσολογίας με τη φιλοσοφία και τη γνωσιακή επιστήμη.⁴ Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί το ότι ο Chomsky (γενν. 7 Δεκεμβρίου 1928), από τα πρώτα ερευνητικά και συγγραφικά του βήματα, επικεντρώθηκε, στη γλωσσολογία και στη φιλοσοφία. Σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια, από όπου αποφοίτησε με πτυχίο φιλοσοφίας, συνεχίζοντας τις σπουδές του με την εκπόνηση της μεταπτυχιακής και διδακτορικής του διατριβής στη γλωσσολογία. Κατέχει τη θέση του Καθηγητή στο Τμήμα Γλωσσολογίας και Φιλοσοφίας του Τεχνολογικού Ινστιτούτου της Μασαχουσέτης (M.I.T.). Αρχικά, θεωρήθηκε ένας “αιρετικός”, με απόψεις ριζοσπαστικά αντίθετες με τις επιστημονικές αντιλήψεις της εποχής σχετικά με τη φιλοσοφία της γλώσσας και του νου. Παρά τη βαθιά υλιστική του προσέγγιση για

“ένδεια ερεθίσματος” (poverty of stimulus) και την κατάσταση ως “πρόβλημα του Πλάτωνα” (Plato’s

problem). Συνεπώς, υποστηρίζει ότι το πρόβλημα αυτό μπορεί να το επιλύσει η γνωσιακή επιστήμη (Βλ.

Πλάτων, *Μένων*. Σειρά: Οι Πλατωνικοί Διάλογοι. Εκδόσεις Εστία, 2016, 81 c-d, αναφορικά με τη γνώση ως

ανάμνηση, με έμφαση στις a priori έννοιες).

³ Chomsky, N., *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use*. Praeger, 1986, p. 3.

⁴ Ο όρος “γνωσιακή επιστήμη” (“cognitive science”) αναφέρεται στην επιστήμη της μελέτης του νου. Είναι ένα διεπιστημονικό αντικείμενο που αντλεί γνώσεις και ερευνητική μεθοδολογία από τις νευροεπιστήμες, τη γνωστική ψυχολογία, την τεχνητή νοημοσύνη, τη γλωσσολογία και τη φιλοσοφία του νου. Η έρευνα στη γνωσιακή επιστήμη εστιάζεται κυρίως στη μελέτη της αντίληψης, της προσοχής, της νόησης, της δράσης, της γλώσσας, της μνήμης, της μάθησης και της γνωστικής ανάπτυξης. Εξαιτίας της διεπιστημονικής της φύσης, σε πολλά κείμενα συναντάται και στον πληθυντικό αριθμό (“cognitive sciences”).

τη γλώσσα, καθώς η κεντρική του θέση ήταν και είναι ότι ο άνθρωπος διαθέτει μια έμφυτη βιολογικά προσδιορισμένη ικανότητα να παράγει λόγο, διαμορφώνοντας ένα επικοινωνιακό όργανο συλλογικής δομής, ο Chomsky, ή αλλιώς ο Αϊνστάιν της γλωσσολογίας, όπως τον αποκαλούν, θεωρήθηκε το λιγότερο ως μεταφυσικός. Η φυσιοκρατική του αντίληψη για τη γλώσσα θυμίζει εν τη γενέσει της την απόρριψη της μηχανιστικής θεώρησης του Γαλιλαίου από τον Καρτέσιο και τον Δαρβίνο.

Συγκεκριμένα, η καρτεσιανή ερμηνεία της *res cogitans* εκτείνεται πέρα από την ανθρώπινη κατανόηση. Ωστόσο, η έννοια της δημιουργικότητας είναι κεντρική για τους καρτεσιανούς στη φιλοσοφία του νου, ιδέα που υποστηρίζει σθεναρά και ο Chomsky, αλλά με άλλους όρους, που τείνουν περισσότερο στην θεωρία του Δαρβίνου περί φυσικής επιλογής. Ο Δαρβίνος, όπως αναφέρει ο Henry Plotkin, επεκτείνει τη δυναμική της φυσικής επιλογής και στη γλώσσα: “αξίζει να σημειωθεί και αποτελεί πολύ παράξενο γεγονός το ότι οι αιτίες που εξηγούν το σχηματισμό των διαφορετικών γλωσσών εξηγούν και το σχηματισμό των διαφορετικών ειδών. Οι αποδείξεις, και στις δύο περιπτώσεις, των γλωσσών δηλαδή και των ειδών είναι ακριβώς οι ίδιες. Οι γλώσσες, όπως και τα ενόργανα όντα, μπορούν να ταξινομηθούν σε υποδεέστερες, εξαρτημένες ομάδες. Οι επικρατούσες γλώσσες και διάλεκτοι διαδίδονται γρήγορα και παραμερίζουν άλλες γλώσσες και διαλέκτους. Μια γλώσσα, όπως και ένα είδος, έτσι και εξαφανιστεί, δεν ξαναεμφανίζεται πια. Παρακολουθούμε σε κάθε γλώσσα έναν αγώνα επιβίωσης ανάμεσα στις λέξεις και τους γραμματικούς τύπους. Οι πιο τέλειοι και οι πιο σύντομοι κερδίζουν ολοένα έδαφος.”⁵

Αντιθέτως, ο καρτεσιανός δυϊσμός σώματος και νου, αποτυγχάνει μπροστά στα σύγχρονα ερμηνευτικά μοντέλα των νευροεπιστημών, μοντέλα που ασπάζεται ο Chomsky και ανατρέπει την εμπειριστική και βέβαια συμπεριφοριστική αντίληψη για την προέλευση της γλώσσας και της λειτουργίας της. Ως φιλόσοφος και γλωσσολόγος, δύο έννοιες που στο συγγραφικό και διδακτικό του έργο αλληλοσυμπληρώνονται, καθώς τα κείμενά του δεν είναι αμιγώς γλωσσολογικά ή φιλοσοφικά, ο Chomsky, θεωρείται ως εξέχουσα μορφή του επιστημονικού πλαισίου της αναλυτικής φιλοσοφίας. Για παράδειγμα, στο βιβλίο του *Cartesian*

⁵ Plotkin, H., *Η Φύση της Γνώσης- Προσαρμογές, ένστικτα και η εξέλιξη της νοημοσύνης*. Εισαγ.-Μτφρ.-Επιμ. Ευάγγελος Καφετζόπουλος. Εκδόσεις Κάτοπτρο, 1996, σελ. 101-102.

Linguistics (1966)⁶, κάνει εκτενή αναφορά στην Γραμματική του Port-Royal⁷, της οποίας βασικό επιχείρημα είναι η θέση ότι η γραμματική ορίζεται από απλές νοητικές διεργασίες, οι οποίες είναι καθολικές, ενώ η βασική του θεώρηση είναι η απαλλαγή του ανθρώπου από το ένστικτο, κάνοντας σαφή τον καρτεσιανό διαχωρισμό ανθρώπου και ζώου. Ο Παπανούτσος, στο βιβλίο του *Ο Λόγος και ο Άνθρωπος*, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι “οι γραμματικές και σημασιολογικές έρευνες, όσο και αν δίνουν την εντύπωση ότι μετασηματίζουν το φιλόσοφο σε φιλόλογο (στενότερα ακόμη: σε γλωσσολόγο), αποζημιώνουν κάποτε με το παραπάνω τους ερευνητές, γιατί με τη διευκρίνιση και την αποκατάσταση του νοήματος των αμφισβητούμενων ή σκοτεινών εκφράσεων μπαίνουν τα πράγματα στη θέση τους.”⁸

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διευρενήσει το θεωρητικό υπόβαθρο της Καθολικής Γραμματικής, που έχει τις ρίζες του στην αναλυτική φιλοσοφία και βέβαια στη φιλοσοφία της γλώσσας, αναδεικνύοντας τη φυσική της δυναμική και την έμφυτη προέλευσή της, μέσα από την a priori δομής της.⁹ Συνεπώς, η Γραμματική που ανέδειξε και εξέλιξε ο Chomsky, χαρακτηρίζεται ως το νέο παράδειγμα της γλωσσικής κατάρκτησης υπό το πρίσμα του ορθολογισμού, μέσα από την κριτική θεώρηση της παραδοσιακής δομιστικής προσέγγισης του Ferdinand de Saussure, καθώς και άλλων εξίσου σημαντικών θεωρήσεων περί γλώσσας και νου, όπως είναι η σκεπτικιστική θεώρηση περί γλώσσας και νοήματος του Davidson και του Quine¹⁰ και βέβαια ο σημασιολογικός ρεαλισμός

⁶ Το βιβλίο του Chomsky *Cartesian Linguistics* κυκλοφόρησε μαζί με το κείμενο *A Chapter in the History of*

Rationalist Thought. Ωστόσο, δεν περιορίστηκε στις θεωρήσεις του Descartes, αλλά ασχολήθηκε και με

άλλους συγγραφείς που ενδιαφέρθηκαν για την ορθολογιστική σκέψη, όπως ο Wilhelm von Humbolt.

⁷ Ο Chomsky θεωρεί την Γραμματική του Port-Royal και της Λογικής, ως ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα της

Καρτεσιανής γλωσσολογικής προσέγγισης.

⁸ Παπανούτσος, Ε.Π., *Ο Λόγος και ο Άνθρωπος*. Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα, 1971, σελ. 231 (κεφ. “Linguistic Analysis- Κριτικό Σχεδιάσμα”).

⁹ Chomsky, N., *Language and problems of Knowledge, The Managua Lectures*, M.I.T. Press, 1987, p. 6.

¹⁰ Ιστορικά, η προβληματική του Davidson για τη ριζική ερμηνεία προήλθε από την παρόμοια προβληματική του Quine (βλ. Quine, W. V.O. “Methodological reflections on current linguistic theory”, στο D.Davidson and G.Harman (επιμ.), *Semantics of Natural Language*, New York Humanities Press, 1972.). Με τον Davidson ξεκίνησε τη δεκαετία του 1960, η προσπάθεια να φτιαχτούν θεωρίες σημασίας (theories of meaning) για φυσικές γλώσσες. Ο Davidson προσέγγισε τη σημασιολογία καθαρά εμπειρικά.

του Wittgenstein¹¹, που αναδεικνύεται μέσα από τη θεωρία του περί γλωσσικών παιγνίων. Η γλώσσα, και φυσικά η μελέτη της, αναδεικνύεται ως ένα φυσικό αντικείμενο, μια γνωσιακή ικανότητα που είναι μέρος της βιολογικής κληρονομιάς του είδους μας, καθώς αναπαρίσταται στη φυσιολογία του ανθρώπινου εγκεφάλου, μέσα από τις αρχές της Καθολικής Γραμματικής, αναδεικνύοντας όλες εκείνες τις παραμέτρους που μας ενώνουν πολιτισμικά και κοινωνικά, αποδεικνύοντας ότι η γλώσσα είναι ζωή, έκφραση, μοναδική μέσα στην οικουμενικότητά της, χωρίς μιμήσεις και περιορισμούς.

Μέσα από την ιστορική αναδρομή στις αρχές της αναλυτικής φιλοσοφίας, μέσα από τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις, θα διαπιστώσουμε ότι η γλώσσα είναι εύπλαστη, εξελίξιμη αλλά κυρίως οικουμενική. Δίνοντας έμφαση στις καθολικές αρχές που εκφράζονται μέσα από την προοπτική της Γενετικής-Μετασχηματιστικής Γραμματικής που εισήγαγε ο Noam Chomsky, δεν αναδεικνύεται μόνο η εξέλιξη της Θεωρητικής Γλωσσολογίας, αλλά κυρίως τονίζεται η αδιάκοπη και πρωτότυπη επιστημονική έρευνα της γλώσσας ως κομμάτι της επονομαζόμενης γνωσιακής επανάστασης, η οποία έθεσε σε νέες πλέον βάσεις τη Φιλοσοφία της Επιστήμης (Νέα Φιλοσοφία της Επιστήμης). Είναι πρωτογενής η ιδιότητα της γραμματικής του Chomsky να περιγράφει πώς οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τη γλώσσα και πώς αντιδρούν σ' αυτή, χωρίς να περιέχει και να παρέχει καθοδηγητικούς όρους για τη σωστή χρήση της. Αυτό που κάνει τον Chomsky να ξεχωρίζει είναι το γεγονός ότι συνδέει την θεωρία του για την Καθολική Γραμματική με την πράξη, συνδέει τη γλώσσα με τον άνθρωπο, τόσο σε ατομικό επίπεδο, με την ανάδειξη της μοναδικότητας που εκπέμπει, όσο και σε κοινωνικό, μέσα από την μελέτη διαφορετικών κοινωνικών πλαισίων. Η ανθρώπινη φύση είναι γενετικά¹² άρρηκτα δεμένη με τη γλωσσική έκφραση μέσω νοητικών διεργασιών, και αυτό το γεγονός μαζί με το θεμελιώδες και βέβαια κρίσιμο ερώτημα του “τί είναι γλώσσα”, αποτελούν, σύμφωνα με τον κορυφαίο Αμερικανό φιλόσοφο και γλωσσολόγο, την ουσία της εξέλιξης της Καθολικής

¹¹ Στο έργο του “πρώιμου” Wittgenstein αποτυπώνεται αυτό που αργότερα υιοθέτησε και ο Davidson, ότι δηλαδή, η σημασία, το νόημα μιας πρότασης είναι η συνθήκη αλήθειας της, δηλαδή η συνθήκη που είναι αναγκαία και επαρκής προκειμένου η πρόταση να αληθεύει.

¹² Σύμφωνα με τον Chomsky, η γλώσσα και οι ανώτερες νοητικές λειτουργίες αποτελούν μέρος της βιολογίας

(ανάλυση στο τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου του *Για τη φύση και τη γλώσσα*, Εκδόσεις Παπαδήμα, 2004, σ.103).

Γραμματικής, αναδεικνύοντας με σαφή τρόπο την δυναμική της οικουμενικότητας της γλώσσας.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που πραγματεύεται η παρούσα διπλωματική εργασία σχετίζονται τόσο με το θεωρητικό υπόβαθρο της Καθολικής Γραμματικής που ανέδειξε ο Chomsky σχετικά με την προέλευση της γλώσσας και την κατάκτησή της, αλλά και με τη βαθιά θεωρητική της σύνδεση με το πεδίο της Αναλυτικής Φιλοσοφίας και δη, της Φιλοσοφίας της Γλώσσας. Συγκεκριμένα, τα ερωτήματα, μέσα από την προβληματική της Φιλοσοφίας και της Γλωσσολογίας είναι: α) Βασίζεται η Καθολική Γραμματική στην ρασιοναλιστική γλωσσολογική θεώρηση του Descartes και της Γραμματικής του Port- Royal; β) Βασίζεται η Καθολική Γραμματική σε α priori γλωσσικές δομές σύμφωνα με την εγγενή της φύση; γ) Απορρίπτει η Γενετική-Μετασχηματιστική Γραμματική τη συμβολή του περιβάλλοντος ή δρα σε συνέργεια με τους κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες; Τα συγκεκριμένα ερωτήματα αναγνωρίζονται ως προϊόν της ανθρώπινης ύπαρξης που συνεπάγεται, όπως θα δούμε στα κεφάλαια που ακολουθούν, την έμφυτη ανάγκη του ανθρώπου να ανακαλύψει τις ρίζες του, τη γνώση, τη γλώσσα του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

1. Η Αναλυτική Φιλοσοφία

Το πιο καίριο ίσως πρόβλημα της σύγχρονης φιλοσοφίας και ιδιαίτερα της αναλυτικής ή πιο συγκεκριμένα, της γλωσσοαναλυτικής, είναι, όπως υποστηρίζει ο Θεόφιλος Βεΐκος, το πώς μπορούμε να διαφύγουμε από τον “λαβύρινθο” των διαφόρων ερμηνευτικών προσεγγίσεων.¹³ Ποτέ άλλοτε στο παρελθόν η φιλοσοφία δεν φάνταζε τόσο πολύπλοκη, ιδίως, όταν σύμφωνα με τα λόγια του Wittgenstein, θα έπρεπε να είναι “ολότελα απλή”.¹⁴ Το φαινόμενο αυτό οφείλεται κυρίως στη διάλυση της ενότητας των ετερογενών λειτουργιών της φιλοσοφίας. Με τις θετικιστικές και αναλυτικές μεθόδους προβάλλονται φιλοσοφίες κυρίως προσανατολισμένες προς την έρευνα των θεμελίων και των προϋποθέσεων των επιμέρους επιστημών. Οι τάσεις που αναπτύσσονται είναι πρώτον, μια αντιμεταφυσική, ενάντια σε κάθε μυστικισμό πραγματικότητα, και δεύτερον, μια τάση αντισυστημική και υπέρ ενός ανοιχτού πλέον διαλόγου, μέσα από τη συνεχή επικοινωνία των φιλοσόφων, ενθαρρύνοντας την ανάπτυξη πολιτιστικών σχέσεων ανάμεσα στους λαούς με την ραγδαία διάδοση την γνώσης ξένων γλωσσών και συνεπώς την οργάνωση συμποσίων και διεθνών συνεδρίων φιλοσοφίας.¹⁵ Συμπεραίνεται λοιπόν, η καταγωγή της σύγχρονης αναλυτικής φιλοσοφίας μέσα από την κλασική ευρωπαϊκή φιλοσοφία και ιδιαίτερα μέσα από τον εμπειρισμό. Ο εμπειρισμός, όπως και ο ορθολογισμός, ισχυρό ρεύμα σκέψης που ξεκίνησε και αναπτύχθηκε μαζί με τις κοινωνικές εξελίξεις και τις επιστήμες τον 17^ο αιώνα στην Αγγλία, είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή του τρόπου σκέψης, δηλαδή, την απομάκρυνση από την αυθεντία, την επαγωγική προσέγγιση των πραγμάτων και τη χρήση της λογικής επιχειρηματολογίας. Συνεπώς, κυρίως μέσα από τη βρετανική παράδοση αναπτύχθηκε και άνθισε η αναλυτική φιλοσοφία.

¹³ Θ. Βεΐκος, *Αναλυτική Φιλοσοφία*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000, σελ. 13.

¹⁴ L. Wittgenstein, *Φιλοσοφικές Έρευνες*, Εκδόσεις Παπαζήση, 1977, σελ. 52.

¹⁵ Βλ. Βεΐκος, σελ. 14-15.

1.1 Αναλυτική Φιλοσοφία και Γλώσσα

Στις ρίζες της αναλυτικής φιλοσοφίας βρίσκεται το γεγονός ότι η φιλοσοφία διεξάγεται γλωσσικά. Είναι ένα σύνολο προτάσεων. Συνθήκη λοιπόν για τη διεξαγωγή της φιλοσοφίας είναι αυτές οι προτάσεις να έχουν νόημα. Η ανάλυση του νοήματος ή της σημασίας των προτάσεων ερμηνεύεται από τη φιλοσοφία της γλώσσας, δεδομένου του γεγονότος ότι η αναλυτική φιλοσοφία προέκυψε αρχικά από την ανάπτυξη της φιλοσοφίας της γλώσσας. Αυτή η ανάπτυξη με τη σειρά της οφείλεται στη διατύπωση, στην αρχή του 20ου αιώνα, μιας νέας μορφής λογικής, της λογικής θεωρίας του Gottlob Frege, ο οποίος θεωρείται ως ο “πατέρας” της αναλυτικής φιλοσοφίας. Η έρευνά του στη Φιλοσοφική Λογική, στη Φιλοσοφία των Μαθηματικών και στη θεωρία νοήματος αποτελούν αφετηρία και σημεία αναφοράς για τις μετέπειτα έρευνες. Ο Θ. Βέϊκος αναφέρει ότι ο Frege “θεωρούσε τη φυσική γλώσσα ως όργανο απαραίτητο τόσο στην καθημερινή χρήση, όσο και στη λογική. Γιατί ως λύση του προβλήματος της κυριαρχίας που ασκεί πάνω στο ανθρώπινο πνεύμα η λέξη, μπορεί μόνο να σταθεί μια λογική, τεχνητή γλώσσα ικανή να βοηθήσει τη φιλοσοφία να ξεφύγει από τις πλάνες της, πλάνες που αναφέρονται στις σχέσεις εννοιών, πλάνες που γεννιούνται μέσα από τη χρήση των γλωσσών και που είναι συχνά αναπόφευκτες”.¹⁶

Όταν γλωσσολόγοι όπως ο Chomsky, ανέπτυξαν υπολογιστικά μοντέλα για να εξηγήσουν την ικανότητα χρήσης της γλώσσας, οι φιλόσοφοι άρχισαν να αναρωτιούνται αν η χρήση της γλώσσας και η σκέψη θα μπορούσαν να πραγματοποιούνται όχι μόνο από τον εγκέφαλο αλλά επίσης από άλλα υλικά συστήματα όπως οι υπολογιστές. Η αλλαγή στον παραδοσιακό τρόπο σκέψης οδήγησε σε μια φιλοσοφική αναζήτηση για την μεταφυσική διάσταση του νου. Η αναζήτηση αυτή, όσον αφορά τα νοητικά φαινόμενα, αποτελεί έναν από τους πιο ανθηρούς τομείς της αναλυτικής φιλοσοφίας, τη φιλοσοφία του νου.

Η φιλοσοφία του νου παρακολουθεί στενά τις εξελίξεις στη γνωσιακή επιστήμη, τις νευροεπιστήμες και την πειραματική ψυχολογία. Ωστόσο, με την αποδέσμευση της έννοιας του νοήματος από την ψυχολογική της ερμηνεία η προβληματική γύρω από τη φύση του γλωσσικού νοήματος συγκροτεί το πεδίο

¹⁶ Βλ. Βέϊκος 2000, σελ. 62.

που ονομάζουμε σήμερα φιλοσοφία της γλώσσας.

Είναι αλήθεια, ότι η δυτική φιλοσοφία ξεκίνησε πρωτίστως ως μεταφυσική. Το πλατωνικό πρότυπο είναι ακριβώς το πρότυπο της κλασικής μεταφυσικής. Ωστόσο, με την άνοδο του νοησιαρχικού μοντέλου του Descartes, το ερώτημα μετατίθεται από το οντολογικό στο νοητικό και η μεταφυσική απορρίπτεται. Ο A.J. Ayer, αναφέρει ότι “η μεταφυσική θέση ότι η φιλοσοφία μας παρέχει γνώση για κάποια υπερβατική πραγματικότητα απορρίφθηκε. Με αυτή την έννοια απέρριψε τη μεταφυσική και ο Kant, αλλά αυτός κατηγόρησε τους μεταφυσικούς ότι αγνοούν τα όρια της ανθρώπινης νόησης. Με λίγα λόγια η γλωσσική σύγχυση είναι η κύρια πηγή της μεταφυσικής.”¹⁷ Το νοησιαρχικό μοντέλο θα δώσει, με τη σύγχρονη αναλυτική φιλοσοφία, τη θέση του στο λυγκουιστικό. Έτσι η γλώσσα βρίσκεται στο επίκεντρο, ενώ οι σκέψεις και οι ιδέες δίνουν τη θέση τους στις λέξεις, τις προτάσεις και το νόημά τους. Ως αρχή της φιλοσοφίας προσδιορίζεται η ασάφεια και η σύγχυση της γλώσσας μέσα από το πρίσμα της κατανόησης.¹⁸

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Chomsky, αρχικά, με τις θεωρίες του για τη γλωσσολογία, αντιμετώπιστηκε από την επίσημη ακαδημαϊκή αντίληψη ως ένας αιρετικός της παραδοσιακής επιστήμης χωρί μέλλον. Η αριστερή σκέψη τον θεώρησε ως μεταφυσικό, παρά την υλιστική προσέγγισή του για τη γλώσσα. Η βασική του θέση ήταν, όπως τονίζει ο Ν. Κοτζιάς στον πρόλογο του βιβλίου του Chomsky *Η αρχιτεκτονική της γλώσσας*, ότι ο “άνθρωπος διαθέτει τη βιολογική ικανότητα, αλλά και τη σωματική δομή για να κατακτήσει, να παραγάγει και να αναπαραγάγει τη γλώσσα και να διαμορφώσει ένα επικοινωνιακό όργανο κοινής δομής”¹⁹, καθώς υπάρχει στον σύγχρονο άνθρωπο, εκ γενετής, μια γλωσσική γραμματική δομή, κάτι που σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να εκληφθεί ως

¹⁷ Ayer, A.J., *Γλώσσα, Αλήθεια και Λογική (1936)*. Μτφρ.Λίζα Τάταρη- Ντουριέ. Εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα, 1994, σελ.9 (Ο Άγγλος φιλόσοφος A.J. Ayer (1910-1989) ήταν γνωστός για τις ιδέες του, που προώθησαν τον Λογικό Θετικισμό, ιδιαίτερα μέσω του συγκεκριμένου βιβλίου του, όπως η θέση του ότι η αρχή της επαληθευσιμότητας -verification principle- δηλαδή, η αρχή ότι αν και μόνο αν, είναι δυνατή η λογική η εμπειρική επαλήθευση, τότε μια πρόταση έχει νόημα. Δηλώσεις του τύπου “ο Θεός υπάρχει” ή “η φιλανθρωπία είναι καλή” δεν είναι ψευδείς ή αληθείς, αλλά χωρίς νόημα. Με την εισαγωγή της αρχής της επαληθευσιμότητας οι φιλόσοφοι του κύκλου της Βιέννης ήθελαν να προστατεύσουν τις προτάσεις της επιστήμης από άλλες προτάσεις που προβάλλονται ως αληθείς ή ψευδείς χωρίς να είναι αναλυτικές ή εμπειρικές).

¹⁸ Βλ. Βέϊκος, σελ.17.

¹⁹ Chomsky, N., *Η αρχιτεκτονική της γλώσσας (The Architecture of Language, 2000)*. Μτφρ. Άγγελ. Φιλιππάτος. Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2003, Πρόλογος: Ν. Κοτζιάς, σελ.9. (Το βιβλίο αυτό αποτελεί τη σύνοψη μιας σειράς διαλέξεων που έδωσε ο Chomsky, τον Ιανουάριο του 1996 στο Δελχί. Το γεγονός αυτό προκάλεσε έναν πρωτοφανή ενθουσιασμό στην ακαδημαϊκή κοινότητα του Δελχί.

μεταφυσικό. Συνεπώς, η προσέγγιση της γλώσσας και της γραμματικής έγινε από τον Chomsky με τον πλέον επιστημονικό- υλιστικό τρόπο. Η γλώσσα, όπως υποστήριξε, στηρίζεται στην ικανότητα που απέκτησε ο άνθρωπος να ομιλεί, να συνομιλεί και βέβαια να επικοινωνεί, καθώς διαθέτει μια φυσική υποδομή στον εγκέφαλό του που του διασφαλίζει τη συγκρότηση λόγου πάνω σε κοινές δομές, πάνω σε μια γενετική γραμματική. Η προσέγγιση αυτή μεθοδολογικά, διαλεκτικά και υλιστικά, δεν διαφέρει σε τίποτα από εκείνη του F. Engels, ο οποίος περιέγραψε “με ποιό τρόπο ο άνθρωπος μετατρέπεται μέσω της εργασίας σε κοινωνικό ον”²⁰.

Η φιλοσοφία της γλώσσας είναι εκείνο το φιλοσοφικό πεδίο που έχει ως αντικείμενο την προβληματική γύρω από τη φύση του γλωσσικού νοήματος. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η γλώσσα κατέχει τεράστια σημασία στην ανθρώπινη ζωή, σε σημείο να αναφέρεται συχνά ότι η κατοχή γλώσσας και η ικανότητα γλωσσικής επικοινωνίας είναι το κεντρικότερο γνώρισμα του ανθρώπου, ένα γνώρισμα δυνάμει του οποίου ο άνθρωπος είναι κοινωνικό και έλλογο ον. Η κατοχή και η χρήση της γλώσσας επιτρέπει αφ'ενός την επικοινωνία και αφ'ετέρου τη δυνατότητα δομημένων σκέψεων και συγκροτημένων συλλογισμών. Με τη χρήση της γλώσσας καθίσταται δυνατό να διατυπώσουμε τις σκέψεις μας ώστε να γίνουν κατανοητές στους άλλους καθώς και να κατανοήσουμε τις δικές τους σκέψεις, κάτι που σε τελική ανάλυση καθιστά δυνατή τη μετάδοση γνώσης από γενιά σε γενιά και από άνθρωπο σε άνθρωπο. Η γλώσσα και η γλωσσική επικοινωνία είναι πράγματι ιδιαίτερα πολύπλοκα φαινόμενα που μπορεί κανείς να προσεγγίσει από διάφορες προοπτικές, π.χ. από την προοπτική της ιστορικής εξέλιξης μιας συγκεκριμένης γλώσσας, μελετώντας την ετυμολογία των όρων της, από την προοπτική του γλωσσολόγου, μελετώντας τη φωνολογία, δηλαδή τη φύση των ήχων που αποτελούν γλωσσικά εκφωνήματα, τη γραμματική σύνταξη μιας γλώσσας ή την σημασιολογία μιας γλώσσας, δηλαδή τις σχέσεις των γλωσσικών στοιχείων με τον κόσμο.

Ιστορικά, η θεώρηση ότι αντικείμενο της φιλοσοφίας αποτελεί η διαλεύκανση της κοινής γλώσσας μέσα από τον μετασχηματισμό της σε μια ιδεατή γλώσσα, προηγήθηκε της θεώρησης ότι αντικείμενο της φιλοσοφίας είναι η κατανόηση της κοινής γλώσσας. Για τους φιλοσόφους της ιδεώδους γλώσσας (Russell, πρώιμος

²⁰ Ο.π., σελ. 10. Επίσης ,βλ. F. Engels, *Η Διαλεκτική της Φύσης*, μτφρ. Ι. Μπιτσάκης, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 2011.

Wittgenstein,) η γλωσσική ανάλυση συνίσταται στον μετασχηματισμό των προτάσεων της κοινής γλώσσας σε μια ιδεώδη και λογικά διάφανη γλώσσα, μια γλώσσα στην οποία φαίνεται η λογική θέση κάθε συμβόλου και στην οποία δεν υπάρχουν οι αμφισημίες, οι ασάφειες και οι αντιφάσεις της κοινής γλώσσας. Το σημείο αφετηρίας των φιλοσόφων της ιδεώδους γλώσσας είναι η διάκριση ανάμεσα στην γραμματική μορφή μιας γλωσσικής πρότασης και στην λογική της μορφή. Οι γλωσσικές προτάσεις εκφράζουν σκέψεις ή προτάσεις και όπως η γλωσσική πρόταση έχει μια γραμματική δομή, έτσι και η σκέψη ή η πρόταση που εκφράζει έχει μια λογική δομή. Ο λογικός συμβολισμός που εισήγαγε ο Frege είναι σήμερα πλέον αφομοιωμένος στην Λογική των φυσικών γλωσσών.

Ένας τρόπος για να κατανοήσουμε τι εννοούμε με λογική μορφή μιας πρότασης είναι ο εξής: η λογική μορφή της πρότασης καθορίζει τις λογικές σχέσεις της πρότασης με άλλες προτάσεις, δηλαδή καθορίζει το ρόλο που δύναται να έχει η πρόταση αυτή στην συγκρότηση έγκυρων επιχειρημάτων στα οποία η πρόταση εμφανίζεται είτε μεταξύ των προκειμένων είτε ως συμπέρασμα.

Σύμφωνα με τους φιλοσόφους της ιδεώδους γλώσσας η γραμματική μορφή των προτάσεων της κοινής γλώσσας συχνά παραπλανά ως προς την λογική, νοηματική δομή, σε σημείο πολλά φιλοσοφικά προβλήματα και φιλοσοφικά αδιέξοδα να είναι αποτέλεσμα αυτής της πλάνης. Για τον λόγο αυτό απαιτείται ένας μετασχηματισμός της κοινής γλώσσας σε μια γλώσσα της οποίας η συντακτική-γραμματική μορφή ταυτίζεται με τη λογική μορφή. Μεταφράζοντας την κοινή γλώσσα στη γλώσσα της Λογικής (πρότυπο υπήρξε η γλώσσα των *Principia Mathematica* των Russell-Whitehead) απαλλασσόμαστε από φιλοσοφικά αδιέξοδα. Σύμφωνα με τους φιλοσόφους της ιδεώδους γλώσσας, οι φιλόσοφοι λένε συχνά ανοησίες επειδή δεν κατανοούν τη λογική σύνταξη της γλώσσας. Με τη λογική ανάλυση των γλωσσικών διατυπώσεων καθίσταται φανερό πως ερωτήματα γύρω από την ύπαρξη του ‘μη-όντος’ αποτελούν ανοησίες, διότι οι διατυπώσεις τέτοιων ερωτημάτων παραβιάζουν την λογική γραμματική, τη λογική σύνταξη της γλώσσας. Αναφορικά με τη σχέση σύνταξης και νοήματος, μια σχέση που τονίζεται ιδιαίτερα στο έργο του Chomsky (*Syntactic Structures* και *Language and Mind*), ο Νίκος Ταμπάκης, υποστηρίζει την ενότητα της φύσης του νοήματος με τη θεωρία για τη σύνταξη. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι: “Πράγματι, συνεχίζεται πάντα η διαμάχη ως προς το

αν η σύνταξη από μόνη της -δηλαδή μόνον η διαχείριση συμβόλων- μπορεί να δημιουργήσει νόημα. Θα επιμείνω, λοιπόν, σε μια ορισμένη ομοιότητα μεταξύ σύνταξης και νοήματος, διότι είναι οι ομοιότητες που ενώνουν τις έννοιες και τα πράγματα. Δίνω ένα προβάδισμα στο νόημα επειδή θα πρέπει εξελικτικά να προηγήθηκε κάπως της σύνταξης: αμφιβάλλει κανείς ότι ένας και μόνον φθόγγος μπορεί να μεταφέρει άφθονο νόημα; Έτσι νομίζω ότι στις κοινές ρίζες των διαφόρων γλωσσών θα πρέπει να αναζητηθεί μάλλον μια 'γενετική νοηματοδοσία' παρά μια 'γενετική γραμματική'. Πρώτον, είναι τόσο προφανής η ευεργετική αλληλοεμπλοκή νοηματοδοσίας και σύνταξης, ώστε η βιολογική-εξελικτική διαδικασία να αναλάβει αμέσως τη συνένωσή τους, ανεξάρτητα από το ποιά από τις δύο εμφανίστηκε πρώτη. Όμως υπάρχει, νομίζω, ένας δεύτερος σοβαρός λόγος που επιβάλλει τη συνένωση νοήματος και σύνταξης: μια μεταξύ τους ομοιότητα στο επίπεδο οργάνωσής τους. Παρά τις αποκλίσεις από γλώσσα σε γλώσσα, διαπιστώνονται κάποιοι κανόνες διάταξης έτσι ώστε εύλογα να μιλούν για μια παγκόσμια 'γενετική γραμματική' ".²¹

Εξάλλου, όπως αναφέρει και ο Umberto Eco, οι έρευνες γύρω από μια ιδεώδη, τέλεια γλώσσα επανειλημμένα διασταυρώνονται με τις έρευνες γύρω από μια παγκόσμια, καθολική γραμματική.²² Το θείο δώρο της τέλει γλώσσας, που δόθηκε στον Αδάμ μέχρι το χτίσιμο του Πύργου της Βαβέλ, του πύργου της γλωσσικής σύγχυσης, αναφέρεται από τον Δάντη ως *forma locutionis*, μια γλωσσική μορφή που υποδηλώνει την ύπαρξη γλωσσικών συμπάντων, δηλαδή "την ύπαρξη κάποιων κανόνων στα θεμέλια της δημιουργίας κάθε φυσικής γλώσσας." Ο Pinker αναφέρει χαρακτηριστικά ότι "το πραγματικά καταπληκτικό στοιχείο όσον αφορά το είδος μας αποτυπώνεται με τον καλύτερο τρόπο στην ιστορία του Πύργου της Βαβέλ, όπου η ανθρωπότητα μιλώντας μία μόνο γλώσσα έφτασε τόσο κοντά στον ουρανό ώστε ο ίδιος ο Θεός ένωσε ότι απειλείται. Η κοινή γλώσσα συνδέει τα μέλη μιας κοινότητας μέσα σ'ένα δίκτυο κοινών σε όλους πληροφοριών με τρομερή συλλογική ισχύ."²³

Όπως τονίζει ο Eco, στο *De modis* ο Βοήθιος της Δακίας υπενθυμίζει ότι από

²¹ Ταμπάκης, Ν., *Από την Ποίηση στη Λογική- Προς μια θεωρία της συνείδησης*. Εκδόσεις Γκοβοστή, Αθήνα 1998, σελ.90-91.

²² Eco, U., *Η Αναζήτηση της Τέλειας Γλώσσας στην Ευρωπαϊκή Παιδεία*, εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, 1995, σελ. 23.

²³ Pinker, 2000, σελ. 18.

κάθε υπαρκτό ιδίωμα μπορούν να συναχθούν οι κανόνες μιας παγκόσμιας γραμματικής που προκύπτει τόσο από την ελληνική όσο και από τη λατινική (Quaestio 6). “Η κατοπτρική γραμματική” υποστήριζε μια σχέση κατοπτρικότητας μεταξύ γλώσσας, σκέψης και φύσης των πραγμάτων, διότι, κατ'αυτούς, από τους *modi essendi* εξαρτώνταν οι *modi intelligenti* και κατά συνέπεια οι *modi significanti*.”²⁴ Επομένως, αυτό που ο Θεός δίνει στον Αδάμ δεν είναι μόνο γλωσσική ικανότητα και δεν είναι ακόμα φυσική γλώσσα: είναι οι βάσεις μιας παγκόσμιας γραμματικής, το τυπικό αίτιο, η γενική αρχή που δομεί τη γλώσσα, τόσο ως προς το λεξικό της, όσο και ως προς τα μορφο-συντακτικά φαινόμενα της γλώσσας που σιγά-σιγά θα σχηματίσει ο Αδάμ ζώντας και ονομάζοντας τα πράγματα.²⁵

Σύμφωνα με τη Maria Corti, η ιδέα μιας παγκόσμιας γραμματικής κυκλοφορούσε ευρύτατα στη μεσαιωνική κουλτούρα και ο Δάντης γνώριζε τις συζητήσεις περί αυτής. Συνεπώς, δεν ήταν απαραίτητο να γνωρίζει κανείς το κείμενο του Βοήθιου για να ξέρει ότι η γραμματική είναι μία και μοναδική σε όλες τις γλώσσες έστω και αν διαφέρει επιφανειακά. “Κατά συνέπεια, στην αναζήτηση της τέλει γλώσσας, ο Δάντης μπορούσε να θεωρήσει τη *forma locutionis* που δόθηκε από το Θεό ως έναν εγγενή μηχανισμό, ο οποίος στη σύγχρονη εποχή θυμίζει ακριβώς τις καθολικές αρχές με τις οποίες ασχολείται η παραγωγική γραμματική του Chomsky (η οποία εξάλλου εμπνέεται από τα ορθολογιστικά ιδεώδη του Καρτέσιου και των γραμματικών του 1700 του Port-Royal, οι οποίοι επανέρχονταν στη μοδιστική παράδοση του Μεσαίωνα).”²⁶

Η γλωσσική ανάλυση ως μετασχηματισμός σε μια λογικά διάφανη γλώσσα καθίσταται ο σκοπός της φιλοσοφίας. Ο πρώιμος Wittgenstein γράφει ότι “οι περισσότερες προτάσεις και τα περισσότερα ερωτήματα που έχουν διατυπωθεί για φιλοσοφικά ζητήματα δεν είναι εσφαλμένα αλλά “α-νόητα” (“non-sense”). Τα περισσότερα ερωτήματα και οι προτάσεις των φιλοσόφων στηρίζονται στο ότι δεν καταλαβαίνουμε τη λογική της γλώσσας μας. Σκοπός της φιλοσοφίας είναι η λογική διασάφηση των σκέψεων, καθώς οφείλει να αποσαφηνίζει και να οροθετεί αυστηρά τις σκέψεις που συνήθως είναι, θα λέγαμε, θολές και συγκεκριμένες”²⁷.

²⁴ Ο.π., σελ.75-76.

²⁵ Corti, M., *Dante a un nuovo crocevia, Le lettere (Societa dantesca italiana. Centro di studi e documentazione dantesca e medievale. Quaderno 1), Libreria commisionaria Sansoni, Firenze, 1981, p.47.*

²⁶ Βλ. Eco, 1995, σελ. 77.

²⁷ Βλ. Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus*. Μτφρ. Θ. Κιτσόπουλος, Επιμ. Ζήσ.

Όπως αναφέρει ο Augoux, το *Tractatus logico-philosophicus*, τελειώνει ήδη με την ιδέα “πως η μόνη σωστή μέθοδος στη φιλοσοφία είναι να λέει κανείς μόνο ό,τι μπορεί να πει σωστά και να σιωπά για τα υπόλοιπα. Στο *Tractatus* η δομή της πραγματικότητας φαινόταν να παρέχεται από τη δομή της γλώσσας. Η ανάλυση της γλώσσας παραμένει στο επίκεντρο των *Ερευνών*, αλλά φαίνεται πως η αντιστοιχία της με τη δομή της πραγματικότητας δεν εμπεριέχεται σε μια αιγιματική ισομορφία μεταξύ της γλώσσας και της λογικής μορφής του σύμπαντος: αυτό που μας φαίνεται ως “δομή” της πραγματικότητας δεν είναι τίποτα άλλο από τη σκιά που προβάλλει η γραμματική της γλώσσας μας. Όλα τα προβλήματα που τίθενται στο *Tractatus*, αρχίζοντας από το πρόβλημα των σχέσεων μεταξύ γλώσσας, σκέψης και πραγματικότητας, μπορούν λοιπόν να βρουν τη λύση τους στη γραμματική.”²⁸ Σημαντική για η γλώσσα, η ιδέα του “παιγνίου της γλώσσας”, η οποία, όπως θα αναλύσουμε σε επόμενο εδάφιο, ακυρώνει το ιδανικό μιας τέλειας γλώσσας, που ήταν κυρίως στόχος της αναλυτικής φιλοσοφίας του Μεσαίωνα. Η επιχειρηματολογία του Wittgenstein έναντι στην ύπαρξη μιας ιδιωτικής γλώσσας στοχεύει στο να αναδείξει το δημόσιο γλωσσικό παιχνίδι ως διεργασία που επιτρέπει την αναπαράσταση νοητικών καταστάσεων.

Στον αντίποδα της φιλοσοφίας της ιδεώδους γλώσσας ο ύστερος Wittgenstein αντιτάχθηκε στο ότι είναι αναγκαία η λογική ανασυγκρότηση της κοινής γλώσσας. Η πολυπλοκότητα και ο πλούτος της κοινής γλώσσας δεν συλλαμβάνεται από ένα στατικό λογικό σύστημα. Ενώ οι ασάφειες και οι αντιφάσεις της κοινής γλώσσας αποτελούν για τους φιλοσόφους της ιδεώδους γλώσσας αδυναμίες που χρειάζονται επιδιόρθωση, για τους φιλοσόφους της κοινής γλώσσας είναι ό,τι προσδίδει στην γλώσσα τον πλούτο της, την ευελιξία της και τη δυνατότητά της να πολλαπλασιάζει απεριόριστα τις δυνατότητες εφαρμογής της. Κοινό σημείο αφετηρίας των φιλοσόφων της κοινής γλώσσας είναι ότι ο τύπος του νοήματος των γλωσσικών εκφράσεων είναι τα πλαίσια χρήσης τους, δηλαδή το νόημα των γλωσσικών όρων βρίσκεται στους τρόπους που αυτοί χρησιμοποιούνται μέσα στο πλαίσιο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Εκεί που οι φιλόσοφοι της ιδεώδους γλώσσας θεωρούν τη γλώσσα ως ένα πάγιο

Λορεντζάτος. Εκδ. Παπαζήση, 1978.

²⁸ Augoux, S., *Η Φιλοσοφία της Γλώσσας*. Μτφρ. Θ. Τραμπούλης, Επιστημ. Επιμέλ. Θαν. Γ. Σακελλαριάδης, Εκδ. Μεταίχμιο, 2005, σελ. 257, 259.

δομημένο σύστημα, οι φιλόσοφοι της κοινής γλώσσας την εκλαμβάνουν ως ένα ποικιλόμορφο πλέγμα γλωσσικών πρακτικών. Δεν υπάρχει μια μοναδική ουσία της γλώσσας την οποία μια ιδεώδης γλώσσα πρέπει να συλλαμβάνει. Δεν χρησιμοποιούμε τη γλώσσα αποκλειστικά για να αναπαραστήσουμε τον κόσμο, για να πούμε κάτι αληθές ή ψευδές, για να μεταδώσουμε πληροφορίες. Η γλώσσα χρησιμοποιείται για να κάνουμε πράγματα, όπως το να δώσουμε μια ευχή, να κάνουμε προσευχή, να δώσουμε μια εντολή, να κάνουμε μια παράκληση, να προειδοποιήσουμε, να ευχαριστήσουμε κ.α.²⁹

Η χρήση μιας γλωσσικής έκφρασης για να δηλώσουμε κάτι αληθές, για να περιγράψουμε μια κατάσταση του κόσμου είναι ένας από τους πολλούς τρόπους που μπορεί να χρησιμοποιηθεί μια γλωσσική έκφραση. Εκεί που οι φιλόσοφοι της ιδεώδους γλώσσας δίνουν έμφαση στην γνωσιακή, αναπαραστασιακή λειτουργία της γλώσσας, οι φιλόσοφοι της κοινής γλώσσας δίνουν έμφαση στην λειτουργία της γλώσσας στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων. Ο σκοπός της φιλοσοφίας δεν είναι για τους φιλοσόφους της κοινής γλώσσας η λογική αναδόμηση της κοινής γλώσσας με σκοπό τον σχηματισμό ενός πλαισίου αναπαράστασης του κόσμου, αλλά η κατανόηση της ίδιας της γλώσσας, μέσα από διαφορετικούς τρόπους χρήσης των γλωσσικών εκφράσεων, μοναδικών για κάθε κοινωνικό πλαίσιο.

Αν θεωρήσουμε τη γλώσσα ως ζωντανό οργανισμό, η δομή του οποίου αναδύεται μέσω πολύπλοκων και μη γραμμικών διαδικασιών, τότε αυτή η θεώρηση παρουσιάζει δομικές αναλογίες με τη θέση του Saussure, η οποία υποστηρίζει ότι, πριν τη σύνδεση του σημαίνοντος και του σημαινόμενου, η γλωσσική κατάσταση εμφανίζει τη μορφή του “νέφους”, με σύγχρονους όρους, θα λέγαμε ότι εμφανίζει τη μορφή του χάους. Επίσης συγκεντρώνει στοιχεία της επιστημολογίας των Varela και Maturana³⁰ για την πολύπλοκη αλληλεπίδραση μεταξύ σώματος, νου και εγκεφάλου. Χαρακτηριστική είναι και η σύνδεση μεταξύ της θεωρίας αυτής και της θεωρίας του Piaget.³¹

²⁹ Austin, J., *How to do things with words*, Oxford University Press, 1962, p.2-3.

³⁰ Βλ. H. Maturana, και F. Varela, *To δέντρο της Γνώσης*, Κάτοπτρο, 1992.

³¹ Nagarjuna, G. “Tracing the biological roots of Knowledge”, 2006, p. 38.

Ο συγγραφέας αναφέρει: “Επομένως η σχέση μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου ορίζεται ως προς το τί μπορεί το υποκείμενο να αφομοιώσει και να προσαρμόσει. Η θεωρία της αυτοποίησης λοιπόν θα έπρεπε να θεωρηθεί ως μια προέκταση της πρότασης του Piaget ανάμεσα στη βιολογία και τη γνώση. Η έννοια της αυτορύθμισης με τους όρους της αφομοίωσης και της προσαρμογής μετατρέπεται από τους Maturana και Varela σε αυτοποίηση, προτείνοντας μια στενή σύνδεση ανάμεσα στη γλώσσα και τον μεταβολισμό. Σύμφωνα με το μοντέλο τους, το να γνωρίζεις είναι να

Από τις κοινωνικές επιστήμες δανείζεται το επιστημολογικό πλαίσιο της κοινωνιολογίας του κονστρουκτιβισμού. Αυτό που υποστηρίζεται είναι ότι η “νοητική”, η λογική μεταγλώσσα, η οποία αντιστοιχεί στη γλωσσική ικανότητα, δεν υπάρχει. Αυτό που υπάρχει είναι το δίκτυο, η ατοπική σύνδεση των νευρώνων, η οποία διαμορφώνεται από τις διαδράσεις του σώματος με το φυσικό και κοινωνικό χώρο και πιο συγκεκριμένα με τη γλώσσα στις επικοινωνιακές σχέσεις. Η γλώσσα αναδύεται με τρόπο τυχαίο και ενδεχομενικό από το πλήθος των νευρώνων και καθορίζεται από τις διαδράσεις που δομούνται λόγω της αυτο οργανωμένης πολυπλοκότητας των συνάψεων. Η γλώσσα, αλλά κι οι άλλες νοητικές λειτουργίες, απορρέει από μια συλλογική διαδικασία ανταλλαγών και διαδράσεων. Οι γλωσσικές ιδιότητες, οι οποίες αναδύονται, δεν απαιτούν καμία φυσική δομή, ούτε την υπόθεση ενός κεντρικού συστήματος. Η θεωρία των νευρωνικών συνάψεων-συνδέσεων, στην εκδοχή που αναφέραμε, υποβαθμίζει τη σημασία της συμβολικής και ψηφιακής οργάνωσης του γλωσσικού και νοητικού “οργάνου” και τη λογική αλληλουχία στην οποία εδράζεται. Αντίθετα, υποστηρίζεται η υπο-συμβολική και αναλογική οργάνωση της γλωσσικής και νοητικής δραστηριότητας. Έτσι, στη θέση της λογικής αλληλουχίας, ως a priori οργανωτικό δομικό πρότυπο της γλωσσικής ικανότητας, τοποθετείται η μνήμη και ο συνειρμός ως a posteriori αυτο οργανωμένο και αυτο-αναδύμενο δομικό πρότυπο.

Η ορθολογιστική ή νοησιαρχική σκέψη υποστηρίζει ότι η γλώσσα είναι μια προ-πολιτισμική νοητική δομή. Αυτό σημαίνει ότι η γλώσσα ως γενικό και καθολικό δομικό πρότυπο, διαμορφώνει τη σκέψη και τη λογική οργάνωση του κόσμου, μέσω της σχέσης σημαίνοντος και σημαινόμενου, στη δομιστική γλωσσολογία του Saussure, αλλά και στη Γενετική Μετασχηματιστική Γραμματική του Chomsky με τις βιολογικές δομές του νοητικού οργάνου, που αντιστοιχεί στη γλωσσική ικανότητα. Βέβαια, οι παραπάνω στοχαστές της γλώσσας εμφανίζουν δομικές αναλογίες, αλλά και διαφορές, στη σκέψη τους. Παρόλα αυτά, όμως, κοινός παρανομαστής και των τριών είναι ότι η γλώσσα, είτε

ζει, και το να ζεις είναι να γνωρίζεις.”

Παρατίθεται αυτούσιο το κείμενο:

“Thus the relation between the subject and the object is defined as to what the subject can assimilate and accommodate. The theory of autopoiesis therefore should be considered as an extension of Piaget's proposal between biology and knowledge. Piaget's notion of autoregulation in terms of assimilation and accommodation is transformed by Maturana and Varela into autopoiesis by proposing an intimate connection between knowledge and metabolism. In their model, to know is to live, and to live is to know.”

στη ψυχοκοινωνική δομή της (Saussure), είτε στη γενετική της σύσταση (Chomsky), διαθέτει μια *a priori* καθορισμένη λογική δόμηση. Η γλώσσα σαν ουσία μας είναι άγνωστη. Το πρώτο σκαλοπάτι περιγραφής της γλώσσας είναι η “φωνητική”, ενώ το επόμενο είναι η γραμματική (μορφολογία και σύνταξη), το ουσιώδες εργαλείο με το οποίο η γλώσσα μεταφέρει νοήματα. “Ένα φυσιολογικό παιδί 5 χρόνων έχει ήδη μια γνώση της γραμματικής, αρκετά επεξεργασμένη, αν και ασυνείδητη, που την επιδεικνύει στο φώς της ημέρας κάθε φορά που μιλάει. Δεν μπορεί να εκθέσει τους κανόνες της γλώσσας του, μα υπακούει σ'αυτούς.”³² Στην παραδοσιακή γραμματική μια πρόταση ορίζεται σαν μια ομάδα λέξεων που εκφράζουν μια πλήρη σκέψη. Αν θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε αυτόν τον ορισμό για την αναγνώριση μιας πρότασης, είναι απαραίτητο να ξέρουμε *a priori* το νόημα εκείνου που θα αναλύσουμε. Για να υπερβεί τον σκόπελο των περιπλοκών που δημιουργούνται, η γραμματική του Chomsky “δίνεται στην ανάλυση των διατάξεων των λέξεων, περιγράφει επίπεδα δομών, που αποκαλύπτουν σαν γραφικές παραστάσεις το νόμα της πρότασης και τη φωνητική του εκδοχή. Και τότε ελέγχει αν οι διάφορες δομές συγγενικών επιφανειακά προτάσεων αντιστοιχούν στο ίδιο νόημα, ή το αλλοιώνουν, δημιουργώντας νέες ιδέες και αποφασίζοντας οι ίδιες, σαν έσχατα ψυχικά κριτήρια, αν οι νέες αυτές ιδέες είναι σωστές γραμματικά και λογικά, ή όχι.”³³

Σύμφωνα με την ορθολογιστική θέση για τη γλώσσα, η οποία παρουσιάζει διαφορές και αποκλίσεις στους διάφορους θεωρητικούς, το γλωσσικό “είναι” θεμελιώνεται σε μια αρχετυπική δομή ή μια μητρική δομή, η οποία παράγει την πολλαπλότητα των γλωσσικών συστημάτων και των γλωσσικών εκφράσεων. Ο Καρπούζος επισημαίνει ότι :“το γλωσσικό 'φαίνεσθαι', η πολλαπλότητα των γλωσσικών συστημάτων, δεν αποτελούν παρά εκφάνσεις της πρωτογενούς δομικής μήτρας, του γλωσσικού 'είναι', και αυτό μπορούμε να το αντιληφθούμε αν, μέσω της λογικής ανάλυσης, προβούμε σε νοητικές αφαιρέσεις, αν, δηλαδή, αναχθούμε από τις επιμέρους διαφοροποιήσεις και αντιθέσεις στα καθολικά γνωρίσματα που διέπουν όλα τα γλωσσικά συστήματα. Από τα παραπάνω συνάγεται λογικά ότι ο ανθρώπινος πολιτισμός και ο κοινωνικός λόγος, στην ιστορική τους εξέλιξη, θεμελιώνονται σε μια υπερβατολογική νοητική δομή, η οποία αντιστοιχεί στο γλωσσικό 'είναι'. Από την πρωταρχική, μεταφυσική

³² Chomsky, N., *Μορφή και Νόημα στις Φυσικές Γλώσσες*, εκδόσεις Έρασμος, 1977, σελ. 8.

³³ Ο.π., σελ.9.

δυστική αντίθεση πραγματικότητας και φαινομενικότητας εκβάλλεται η μεταφυσική δυαδική αντίθεση, όπως, ορθολογικού νου και αισθητηριακής εμπειρίας, και πολλές άλλες διακρίσεις, οι οποίες παραδειγματικά συνδηλώνονται. Από τα παραπάνω, κατανοούμε ότι η καρτεσιανή ορθολογιστική παράδοση, ανανεωμένη στο σύγχρονο φιλοσοφικο-γλωσσολογικό στοχασμό, τόσο στη δομιστική, όσο και στη γενετική διάστασή της, αποδέχεται, με τις επιμέρους διαφοροποιήσεις της, ότι το γλωσσικό 'είναι' είναι ανεξάρτητο από τα πράγματα - αντικείμενα του φυσικού κόσμου, αποδεσμευμένο από τις ιστορικο-πολιτισμικές μεταβολές, ανεπηρέαστο από την αισθητηριακή εμπειρία και τα ψυχικά περιεχόμενα, τα οποία δομούνται σε αφαιρετικές-συμβολικές παραστάσεις στον εγκέφαλο-νου. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι ο Chomsky ενστερνίστηκε τον ρασιοναλισμό του Descartes, αλλά απέρριψε τον δυϊσμό νου και σώματος.³⁴

Το γλωσσικό “είναι” λοιπόν, μπορεί να ερμηνευτεί; Δύσκολο να ορίσουμε το τί είναι γλώσσα, μπορούμε απλά να ισχυριστούμε ότι μια γλώσσα είναι φορέας πληροφοριών και χρησιμοποιείται για την επικοινωνία ανάμεσα σε εμάς και τους άλλους και συνεπώς αποτελεί ένα μέσο για την επιτέλεση πράξεων σε ένα κοινωνικό- πολιτισμικό περιβάλλον. Ένας έμμεσος ορισμός της θα μπορούσε να αναδειχθεί από την ερμηνεία του συνόλου του χαρακτηριστικών της. Πρώτον, είναι αυθαίρετη, καθώς τα γλωσσικά σύμβολα εν γένει δεν έχουν κάποια εσωτερική ή κάποια κατ'ανάγκην σχέση με το τι σημαίνουν ή το τι αναπαριστούν. Για παράδειγμα, η ακολουθία φθόγγων “Πλάτωνας” αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, το ιστορικό πρόσωπο που υπήρξε σπουδαίος φιλόσοφος της αρχαιότητας. Ωστόσο αυτό αποτελεί ένα ενδεχομενικό γεγονός τόσο για τη συγκεκριμένη ακολουθία φθόγγων όσο και για το συγκεκριμένο πρόσωπο. Θα ήταν δυνατόν η συγκεκριμένη ακολουθία φθόγγων να αποτελούσε κάποιον γλωσσικό όρο που θα αναφερόταν σε κάποιο άλλο πρόσωπο, π.χ. στον Αλκιβιάδη, ή ακόμη να μην αναφερόταν σε τίποτε. Επομένως η σχέση μεταξύ μορφής και νοήματος του συμβόλου καθίσταται αυθαίρετη.³⁵

Δεύτερον, ένα χαρακτηριστικό της γλώσσας είναι ότι καθιστά δυνατή την κατασκευή και την κατανόηση νέων σύνθετων συμβόλων. Ο αριθμός των προτάσεων μιας γλώσσας που μπορούν οι χρήστες της να κατανοήσουν και να

³⁴ Καρπούζος 2010, σελ. 113-114.

³⁵ J. Lyons, (1981/1992), *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα, σελ. 38.

κατασκευάσουν είναι απεριόριστος. Το φαινόμενο της παραγωγικότητας της γλώσσας έχει απασχολήσει τόσο τους γλωσσολόγους όσο και τους φιλοσόφους³⁶. Μια εύλογη εξήγηση του φαινομένου της παραγωγικότητας είναι ότι η κατασκευή και η κατανόηση νέων εκφράσεων μιας γλώσσας εξαρτάται με τρόπο συστηματικό από την κατανόηση ενός πεπερασμένου πλήθους γλωσσικών εκφράσεων στο οποίο ανήκουν τα δομικά συνθετικά της νέας έκφρασης.

Τρίτον, η γλώσσα είναι ανεξάρτητη από ερεθίσματα, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με την μιχεβιοριστική θεωρία, αναδεικνύοντας την αντίθεση ανάμεσα στην ορθολογική- γνωστική θεωρία του Chomsky και την μιχεβιοριστική θεωρία της συντελεστικής μάθησης η οποία, όπως θα αναλυθεί σε επόμενη ενότητα, επικρίνεται διότι παραβλέπει τις νοητικές διεργασίες που συμβάλλουν στη μάθηση.

Όσον αφορά τον οντολογικό προσδιορισμό της γλώσσας, ο Καρούζος ερμηνεύει τη συμβολική λογική της γλώσσας ως δύναμική που ανθρωποποιεί τον άνθρωπο, αλλά ταυτόχρονα του στερεί τη δυνατότητα να γνωρίσει τον κόσμο, καθώς η γλώσσα ταξινομεί και κατηγοριοποιεί, δηλαδή σχηματίζει και κατασκευάζει κόσμους που παράγουν γνώσεις. Οι πολλαπλοί κόσμοι της γλώσσας και η γλώσσα των πολλαπλών κόσμων χαρτογραφούν τη σύσταση του Ένα, ως αμιγώς πολλαπλού. Δηλαδή, το Ένα εκφράζεται πολλαπλώς ως οργανωμένοι κόσμοι και οι οργανωμένοι κόσμοι δομούν το Ένα, νοούμενο ως η απεριόριστη σχεσιοδυναμική των οργανωμένων κόσμων, οι οποίοι διέπονται από ανοικτότητα και χρονικότητα.³⁷

Η ερμηνεία λοιπόν των χαρακτηριστικών αυτών στο σύνολο συνιστά, σύμφωνα με τη θεωρία του Chomsky, τις αρχές της Καθολικής Γραμματικής. Σύμφωνα με τον προσδιορισμό που δίνει η συγκριτική γλωσσολογία, “η Καθολική Γραμματική είναι μια θεωρία γλωσσικής σταθερότητας, καθώς εκφράζει τις καθολικές ιδιότητες των φυσικών γλωσσών. Σύμφωνα με τους όρους της γνωσιακής οπτικής που υιοθετήσαμε, η Καθολική Γραμματική εκφράζει τα βιολογικά απαραίτητα καθολικά στοιχεία (universals), τις ιδιότητες δηλαδή οι οποίες είναι καθολικές επειδή καθορίζονται από τον ενδιάθετο σε μας γλωσσικό τομέα, που είναι ένα τμήμα της βιολογικής κληρονομιάς του είδους μας.”³⁸ Η

³⁶ Chomsky, N, (1965), *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Press, Cambridge Mass.

³⁷ Καρούζος 2010, σελ.121.

³⁸ N. Chomsky, *Για τη φύση και τη γλώσσα*, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2004, σελ.29.

προσέγγιση αυτή αποδέχεται τη βιολογική κληρονομιά της γλώσσας, η οποία είναι σταθερή στο ανθρώπινο είδος. Δεν έχουμε την προδιάθεση να κατακτήσουμε τη γλώσσα των βιολογικών μας γονέων, αλλά μπορούμε να κατακτήσουμε όποια ανθρώπινη γλώσσα μας παρουσιάζεται κατά την παιδική μας ηλικία. Το συμπέρασμα αυτό αποτελεί επιτυχία της σύγχρονης συγκριτικής γλωσσολογίας, όχι δια μέσου α ριγοτι αρχών αλλά μέσα από την εμπειρική επαλήθευση.³⁹

Σύμφωνα με τον Morris⁴⁰ (1938) η μελέτη των γλωσσικών φαινομένων διακρίνεται στη σύνταξη, τη σημασιολογία και την πραγματολογία. Η σύνταξη, είναι η μελέτη των συντακτικών σχέσεων μεταξύ των γλωσσικών στοιχείων, σε απομόνωση από τις σχέσεις τους με τα αντικείμενα ή τους χρήστες. Κατά τη συντακτική μελέτη της γλώσσας μελετούμε τις σχέσεις μεταξύ των γλωσσικών στοιχείων που καθιστούν τις γλωσσικές εκφράσεις γραμματικές ή γραμματικά ορθές, ανεξάρτητα από τι αναπαριστούν και ανεξάρτητα από το εάν είναι νοηματικές. Έτσι, για να χρησιμοποιήσουμε το κλασικό πλέον παράδειγμα του Chomsky, η γλωσσική πρόταση: *Colorless green ideas sleep furiously* (“Αχρωμες πράσινες ιδέες κοιμούνται μανιασμένα”), είναι από συντακτική σκοπιά, μια απολύτως καλοσχηματισμένη πρόταση της ελληνικής, αν και από νοηματική άποψη είναι κενή.⁴¹ Η σημασιολογία είναι η μελέτη των σχέσεων των γλωσσικών στοιχείων προς τα αντικείμενα στα οποία τα σημεία είναι εφαρμόσιμα. Για να είμαστε περισσότερο ακριβείς η σημασιολογία μελετά τις σχέσεις μεταξύ τύπων γλωσσικών στοιχείων. Τέλος, η πραγματολογία είναι η μελέτη των σχέσεων γλωσσικών στοιχείων προς τους χρήστες ή προς τα πλαίσια χρήσης τους.

Παρότι η διάκριση του Morris μεταξύ σύνταξης, σημασιολογίας και πραγματολογίας θεωρείται κλασική στη μελέτη των γλωσσικών φαινομένων, τα όρια ανάμεσα στη σημασιολογική και την πραγματολογική μελέτη δεν θεωρούνται πλέον σαφή.

Στο σημείο αυτό ερχόμαστε στα κεντρικά προβλήματα με τα οποία ασχολείται η φιλοσοφία της γλώσσας. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει το αντικείμενο της φιλοσοφίας της γλώσσας είναι τα φιλοσοφικά προβλήματα που εγείρει η έννοια του νοήματος των γλωσσικών εκφράσεων.

³⁹ ό.π. , σελ. 30.

⁴⁰ Morris, C, (1938), *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago: University of Chicago Press.

⁴¹ Βλ. Chomsky, *Syntactic Structures*, 1957.

Σε τι συνίσταται η κατανόηση των γλωσσικών εκφράσεων; Με ποιο τρόπο καθίσταται δυνατή η κατανόηση ώστε επιτυγχάνουμε να επικοινωνούμε μέσω της γλώσσας; Συνίσταται άραγε η κατανόηση μιας γλωσσικής έκφρασης στην σύλληψη κάποιας αφηρημένης οντότητας, του νοήματός της ή στην σύλληψη κάποιων συνθηκών νοήματος και πώς καθίσταται κάτι τέτοιο δυνατό; Ή μήπως η γλωσσική κατανόηση συνίσταται σε έξη, κάποια συνήθεια να χρησιμοποιούμε ίδιου τύπου γλωσσικές εκφράσεις σε ίδιου τύπου περιστάσεις; Πώς άραγε κατανοούμε μια γλωσσική έκφραση που ακούμε για πρώτη φορά και πώς κατανοούμε μια γλώσσα που δεν γνωρίζουμε; Το ζήτημα της κατανόησης αποτελεί ένα από τα δυσκολότερα ζητήματα στη φιλοσοφία της γλώσσας.

Σύμφωνα με την παράδοση των εμπειριστών φιλοσόφων (Locke, Berkeley) το νόημα μιας γλωσσικής έκφρασης είναι μια ιδέα. Οι λέξεις είναι σύμβολα ιδεών και δύο γλωσσικές εκφράσεις είναι συνώνυμες όταν είναι σύμβολα της ίδιας ιδέας. Μια τέτοια άποψη για το νόημα δείχνει ευνόητη εάν αναλογισθούμε ότι συχνά οι γλωσσικοί όροι συσχετίζονται με κάποια ιδέα ή κάποιο νοητικό είδωλο, ώστε η χρήση του όρου προκαλεί στον ομιλητή ή τον ακροατή την παρουσία μιας ιδέας ή νοητικού ειδώλου. Μια τέτοια προσέγγιση του γλωσσικού νοήματος παρουσιάζει κάποια ανυπέρβλητα εμπόδια και η απόρριψη της θέσης ότι το νόημα είναι ιδέα, νοητικό είδωλο και εν γένει ψυχολογική οντότητα εγκαινιάζει τη σύγχρονη προβληματική γύρω από το νόημα.⁴²

Ένα μάλλον ανυπέρβλητο πρόβλημα της θέσης ότι το νόημα είναι ιδέα, νοητικό είδωλο ή εν γένει κάποια ψυχολογική οντότητα είναι ότι μια τέτοια προσέγγιση του νοήματος είναι απολύτως ανεπαρκής στο να εξηγήσει τη δυνατότητα γλωσσικής επικοινωνίας. Προκειμένου να είναι δυνατή η διυποκειμενική επικοινωνία μέσω της γλώσσας το νόημα των γλωσσικών όρων θα πρέπει να είναι δημόσιο και διυποκειμενικό. Η γλωσσική επικοινωνία καθίσταται δυνατή δυνάμει του ότι οι ομιλητές μιας γλώσσας αποδίδουν το ίδιο νόημα στις γλωσσικές εκφράσεις. Η συμφωνία και η διαφωνία, ο διάλογος, οι

⁴² Ayer 1994, σελ.46. Ο Ayer αναφέρει ότι “ο Berkeley απέτυχε να ερμηνεύσει πλήρως τον τρόπο με τον οποίο τα υλικά πράγματα συνίστανται από αισθητηριακά περιεχόμενα. Το ότι όλες οι αιτιακές και οι παραστατικές θεωρίες για την αντίληψη εκλαμβάνουν τα υλικά πράγματα ως μη παρατηρήσιμες οντότητες μας οδηγεί, όπως και τον Berkeley, στην a priori απόρριψή τους. Το δυστύχημα είναι ότι ο Berkeley θεώρησε αναγκαία την αξιωματική παραδοχή ότι ο Θεός είναι ένα μη παρατηρήσιμο αίτιο των ιδεών μας. Γι'αυτό τον επικρίνουμε: επειδή δεν αντιλήφθηκε ότι το επιχείρημα που χρησιμοποίησε για να απορρίψει την ανάλυση του Locke, όσον αφορά τα υλικά πράγματα, θα απέβαινε μοιραίο για τη δική του ιδέα περί τη φύση του Εγώ, ένα σημείο όπου ήταν αποτελεσματικός ο Hume, ο οποίος βέβαια απέρριψε ρητά τη μεταφυσική” (σελ.46).

ερωτήσεις και οι αποκρίσεις που διατυπώνονται γλωσσικά δεν θα ήταν δυνατά εάν το νόημα των γλωσσικών εκφράσεων δεν ήταν διυποκειμενικά προσπελάσιμο. Εάν, σύμφωνα με την προσέγγιση του νοήματος που εξετάζουμε, το νόημα ήταν ιδέα, νοητικό είδωλο ή ψυχολογική οντότητα, τότε στο βαθμό που αυτά είναι υποκειμενικές οντότητες και δεν είναι δημόσια και διυποκειμενικά, η γλωσσική επικοινωνία θα ήταν φαινόμενο ανεξήγητο.

1.2 Η Γλωσσική Στροφή

Ο όρος “Γλωσσική Στροφή” (Linguistic Turn), αναφέρεται στο ιστοριογραφικό ρεύμα μετά το 1980 στις Η.Π.Α. κυρίως, το οποίο παρουσίασε τη θεώρηση ότι η κοινωνική ζωή προέρχεται από τη γλώσσα, προβάλλοντας την εξέτασή της, όχι σαν μια απλή κατασκευή του πολιτισμού αλλά ως την κυρίαρχη δομή του, στην οποία αποτυπώνονται όλες οι ανθρώπινες δράσεις. Η εξέλιξη της γλωσσικής στροφής ήρθε ως απάντηση στη συνειδητοποίηση της ερμηνευτικής ανεπάρκειας του ιστορικού υλισμού. Συνεπώς, θεωρείται ως προϊόν όσμωσης των ανθρωπιστικών επιστημών, της λογοτεχνίας, της γλωσσολογίας και της κοινωνιολογίας. Η γλωσσική στροφή αναλύεται υπό το πρίσμα μιας προσπάθειας ρήξης με τον ντετερμινισμό των παλαιότερων κοινωνικο-οικονομικών προσεγγίσεων και τονισμού του ρόλου των πολιτισμικών παραγόντων, μεταξύ των οποίων ιδιαίτερη θέση κατέχει η γλώσσα.⁴³ Συγκεκριμένα, από τη γλώσσα, ως αφηρημένο δομικό σύστημα, δόθηκε έμφαση στην ομιλία, στους κοινωνικοπολιτισμικούς και επικοινωνιακούς συντελεστές της γλωσσικής λειτουργίας, όπως επίσης στη μελέτη του πραγματολογικού, κοινωνικού περιβάλλοντος, στο οποίο η γλώσσα μαθαίνεται, και στις επικοινωνιακές και ομιλιακές περιστάσεις στις οποίες χρησιμοποιείται. Πράγματι, η ενδελεχής διερεύνηση της σφαίρας των δομικών αρχών που διέπουν το γλωσσικό σύστημα, όπως επίσης και η παραδοχή της ικανότητας του ανθρώπου να μην λειτουργεί απλώς ως παθητικός δέκτης αυτών των αρχών αλλά να δημιουργεί και να κατασκευάζει θεωρία, προσέφερε ένα πλήρες εξηγητικό μοντέλο για το γλωσσικό

⁴³ Iggers, Georg G., *Η Ιστοριογραφία στον 20ο αιώνα*, Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1999, σελ. 174-175.

μηχανισμό. Η ανθρώπινη δημιουργικότητα διέπεται τόσο από κανόνες-νόμους που ρυθμίζουν την παραγωγή προτασιακού υλικού, όσο και από κανόνες-νόμους που συσχετίζουν τη γλωσσική παραγωγή με τις ποικίλες κοινωνικο-πολιτισμικές περιστάσεις.

Σημαντική παράμετρος της γλωσσικής στροφής θεωρήθηκε η πρόοδος στον τομέα της Λογικής που σημειώθηκε κυρίως με την επινόηση από τον Gottlob Frege (1848-1925) ενός νέου συστήματος συμβολικής Λογικής και μάλιστα οι συστηματικές θεωρίες νοήματος των Frege, Russell και Wittgenstein συντελούν, για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Rorty, σε μια “μεθοδολογική επανάσταση”⁴⁴ στη φιλοσοφία, η οποία έχει ονομαστεί γλωσσική στροφή και η οποία εγκαινιάζει την αναλυτική φιλοσοφία. Η φιλοσοφία της γλώσσας συνιστά έναν τρόπο του φιλοσοφείν στο βαθμό που η γλωσσική ανάλυση, δηλαδή η λογική-νοηματική ανάλυση των γλωσσικών εκφράσεων, θεωρείται η μόνη νόμιμη μέθοδος προσέγγισης των φιλοσοφικών προβλημάτων και στο βαθμό που αντικείμενο της φιλοσοφίας καθίσταται η ανάλυση της γλώσσας: τα φιλοσοφικά ερωτήματα απαντώνται ή απαλείφονται μόνο εάν αναλύσουμε τις γλωσσικές διατυπώσεις με τις οποίες εμφανίζονται. Ο σκοπός της φιλοσοφίας συνίσταται στην ανάλυση των γλωσσικών διατυπώσεων των φιλοσοφικών προβλημάτων. Με τη γλωσσική στροφή, οι θέσεις και οι προβληματισμοί γύρω από την έννοια του νοήματος δεν αποτελούν απλώς και μόνο μια απομονωμένη και περιορισμένη περιοχή της φιλοσοφίας, αλλά αντίθετα, αναδεικνύονται σε προβληματισμούς καίριας σημασίας για όλες τις περιοχές της φιλοσοφίας.

Όπως αναφέρει η Σταυρούλα Τσινόρεμα, στο βιβλίο της *Γλώσσα και Κριτική*, “στο πλαίσιο της γλωσσο-αναλυτικής φιλοσοφίας, η γλώσσα ιδρύει τις προϋποθέσεις τόσο των φυσικομαθηματικών επιστημών όσο και των επιστημών των ανθρώπου. Η διαφορά μεταξύ της γλωσσο-αναλυτικής (ανα)κατασκευής των φυσικών επιστημών και εκείνης των ιστορικών επιστημών βρίσκεται στο ότι, στη μεν πρώτη περίπτωση, προβάλλεται ως πρωταρχική, και επιχειρείται να θεματοποιηθεί η γνωστική σχέση με τη φύση (λογικός θετικισμός), ενώ στη δεύτερη τίθεται ως πρωταρχικό το ερώτημα του νοήματος της πράξης και της καθημερινής ζωής (φιλοσοφία της φυσικής γλώσσας). Και οι δύο τάσεις έχουν ως

⁴⁴ Rorty, R.M. (ed), 1967, *The Linguistic Turn, Essays in Philosophical Method*, The University of Chicago Press.

αφετηρία τον προνομιακό χαρακτήρα της γλώσσας.”⁴⁵

Από το χώρο της Φιλοσοφίας της Επιστήμης, ερωτήματα γύρω από το εάν ο κόσμος είναι όπως περιγράφεται από μια επιστημονική θεωρία αναδιατυπώνονται σε ερωτήματα, όπως είναι το ερώτημα γύρω από το καθεστώς αλήθειας των προτάσεων μιας επιστημονικής θεωρίας και ποιο είναι και πώς καθορίζεται το νόημα των θεωρητικών, μη παρατηρήσιμων όρων των επιστημονικών θεωριών. Από το χώρο της μεταφυσικής, ερωτήματα γύρω από το εάν υπάρχει πραγματικότητα που υπερβαίνει τη δυνατότητα των υποκειμένων να τη γνωρίσει, αναδιατυπώνονται σε ερωτήματα όπως: είναι άραγε δυνατό η αλήθεια των γλωσσικών προτάσεων να συνίσταται σε συνθήκες η αναγνώριση των οποίων θα υπερέβαινε τις γνωσιακές δυνατότητες των υποκειμένων; Από το χώρο της φιλοσοφίας του νου, ερωτήματα που αφορούν τη φύση των νοητικών καταστάσεων των υποκειμένων, μετασχηματίζονται σε ερωτήματα που αφορούν το νόημα των προτάσεων που περιέχουν νοητικούς όρους και το εάν έχουν οι νοητικοί όροι αναφορά.

Όπως επισημίναμε προηγουμένως, η φιλοσοφική μέθοδος που ονομάζεται γλωσσική ανάλυση συνίσταται στην προσέγγιση των φιλοσοφικών προβλημάτων μέσα από τη λογική-νοηματική ανάλυση της γλώσσας που χρησιμοποιούμε για να τα διατυπώσουμε. Ωστόσο, δεν πρόκειται για μια εννιαία φιλοσοφική μέθοδο, και ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο θα εκλάβουμε τη φύση και το σκοπό της γλωσσικής ανάλυσης διακρίνουμε δύο φιλοσοφικές σχολές στον χώρο της αναλυτικής φιλοσοφίας, τη φιλοσοφία της “ιδεώδους” γλώσσας και τη φιλοσοφία της “κοινής” γλώσσας, που θα αναλυθούν σε επόμενη ενότητα.

Συμπερασματικά, αξίζει να σημειωθεί ότι η αναλυτική φιλοσοφία συνέχισε να αφομοιώνει γνώσεις από τις εμπειρικές και τυπικές επιστήμες ώστε να παράγει μια συνολική περιγραφή όλων των πτυχών της γνώσης και του κόσμου μελετώντας τις σχέσεις μεταξύ τους, με δυναμική ισχύ και εξέλιξη στη σύγχρονη εποχή.

⁴⁵ Τσινόρεμα, Σταυρούλα, *Γλώσσα και Κριτική. Ο Wittgenstein για το Νόημα, τη Γνώση, τις Αξίες*. Εκδόσεις: Liberal Books, Αθήνα 2014, σελ. 31.

1.3 Ο Wittgenstein και η γλώσσα

Ο Ludwig Wittgenstein (1889 – 1951), Γερμανο- Αυστριακός φιλόσοφος που εργάστηκε στον τομέα της Λογικής, της Φιλοσοφίας των Μαθηματικών και της Φιλοσοφίας της Γλώσσας, θεωρείται μία από τις πιο σημαντικές μορφές στο χώρο της Φιλοσοφίας του 20ου αιώνα. Το όνομά του είναι στενά συνδεδεμένο με την “γλωσσική στροφή”, την απόρριψη δηλαδή, της τελεολογικής άποψης που κατατάσσει τα εμπειρικά πράγματα σε συγκεκριμένες οντολογικές κατηγορίες, καθώς οδηγεί στη συγκρότηση μέσα στη γλώσσα ενός λογικού χώρου, μιας ουσιαστικά λογικής δομής που αποτελεί την δομή της ανθρώπινης γλώσσας. Οφείλουμε να αναφέρουμε ότι η θεμελίωση της σύγχρονης λογικής έγινε από τον Frege, όμως ο Wittgenstein ολοκλήρωσε τη στροφή αυτή προς τη γλώσσα⁴⁶. Η Τσινόρεμα τονίζει ότι, “το έργο του Wittgenstein αποτελεί καμπή όσον αφορά τόσο τον γλωσσικό μετασχηματισμό της αναλυτικής φιλοσοφίας (*Tractatus Logico-Philosophicus*) όσο και την αποφασιστικότερη στιγμή της αυτοκριτικής της (ώριμη διδασκαλία του). Στις επεξεργασίες του, συναντώνται μεγάλες παραδόσεις της ευρωπαϊκής νεοτερικής φιλοσοφίας: από το ένα μέρος, η λογικο-αναλυτική παράδοση που έχει ως σημείο εκκίνησης τις λογικο-μαθηματικές έρευνες του Frege, του Russell και του Whitehead, και, από το άλλο μέρος, η παράδοση της κριτικής της γλώσσας των G. Vico, J.G. Hamann και Otto Friederich Gruppe. Ο λογικός μετασχηματισμός της αναλυτικής φιλοσοφίας ολοκληρώνεται όταν καθιερώνεται και αξιοποιείται η μεθοδολογική αρχή πως το να μελετάς σύμβολα σημαίνει να μελετάς λογικές μορφές. Η γλώσσα εκλαμβάνεται ως καθαρή μορφή, η οποία αποκτά αντικειμενοποιητική ικανότητα με καθολικές αξιώσεις: θέτει σε λογικές κατασκευές τον κόσμο και αποτελεί έτσι το πεδίο αναζήτησης και θεμελίωσης της αντικειμενικότητας της γνώσης (λογικός θετικισμός). Σε μια μετεξελιγμένη και κριτικά επεξεργασμένη εκδοχή της, η ίδια η γλώσσα εκλαμβάνεται πως μορφοποιεί και δίνει νόημα σε όλη την ανθρώπινη πρακτική (ώριμος Wittgenstein, Σχολή του Cambridge και της Οξφόρδης).⁴⁷

Αναλύοντας τη δομή της σκέψης μέσω της γλώσσας, ο Wittgenstein

⁴⁶ Καρπούζος 2010, σελ. 63-66.

⁴⁷ Τσινόρεμα 2014, σελ. 31.

προσπαθεί να ανακαλύψει μέσω αυτής τα όρια της σκέψης. Ήδη από το πρώτο του έργο *Tractatus Logico-Philosophicus*, η γλώσσα κατανοείται ως ένα δημόσιο και αντικειμενικό σύστημα κανόνων. Μία από τις ιδέες που επηρέασαν περισσότερο την φιλοσοφική σκέψη του για τη σημασιολογία της γλώσσας, καθώς αναθεωρήθηκαν πολλές σκέψεις του, είναι αυτή του “γλωσσικού παιχνιδιού”, που ανέπτυξε αργότερα ο φιλόσοφος στο βιβλίο του *Φιλοσοφικές Έρευνες*.

Κατά τον Wittgenstein κάθε έκφραση ανήκει σε κάποιο γλωσσικό πλαίσιο, το οποίο είναι αυτό που δίνει στην κάθε έκφραση το συγκεκριμένο νόημά της. Το πλαίσιο αυτό, όπως ήδη έχει αναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα, το ονομάζει “γλωσσικό παιχνίδι”. Οι ίδιες λέξεις που χρησιμοποιούνται στα γλωσσικά παιχνίδια μπορούν να χρησιμοποιούνται και σε άλλα γλωσσικά πλαίσια με διαφορετικό τρόπο. Τότε όμως έχουν διαφορετική σημασία. Αυτή η άποψη οδηγεί στο συμπέρασμα πως, η αλήθεια μιας πρότασης καθορίζεται από το νόημα που παίρνει η κάθε λέξη από τους κανόνες που χτίστηκαν μέσα στο πλαίσιο όπου αυτή υπάρχει. Γι’ αυτό συμβαίνει η ίδια λέξη που χρησιμοποιείται σε δύο διαφορετικά γλωσσικά πεδία, σε δύο γλωσσικά παιχνίδια όπου ισχύουν διαφορετικοί κανόνες, να έχει διαφορετικό νόημα.

Στις *Φιλοσοφικές Έρευνες*, ο Wittgenstein αντιμετωπίζει τη γλώσσα ως μια σύνθεση από γλωσσικά παιχνίδια, ενώ γλωσσικό παιχνίδι ονομάζει μια συγκεκριμένη χρήση της γλώσσας από κάποιους ανθρώπους για κάποιο σκοπό. Οι ίδιες λέξεις που χρησιμοποιούνται σε ένα γλωσσικό παιχνίδι μπορούν να χρησιμοποιούνται και σε άλλα με διαφορετικό τρόπο, τότε όμως έχουν διαφορετική σημασία. Αποκηρύττει την ιδέα που θεμελιώνει την πρόμη φιλοσοφία του.

Για τον φιλόσοφο, οι λέξεις είναι “πιόνια” που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε πολλά διαφορετικά παιχνίδια. Έτσι λοιπόν, κάθε έκφραση ανήκει σε κάποιο γλωσσικό πλαίσιο, το οποίο δίνει σε αυτή το συγκεκριμένο νόημά της. Κάθε φορά που μια λέξη ή πρόταση εκφέρεται δημόσια στην καθημερινή ζωή, το νόημά της μεταβάλλεται. Αυτό το πλαίσιο, καθώς και η διαδικασία παραγωγής νέων φράσεων ονομάζεται “γλωσσικό παιχνίδι”. Τα γλωσσικά παιχνίδια μπορεί να περιλαμβάνουν προτάσεις, θεωρίες, κανόνες, νόμους, χειρονομίες, βλέμματα, μορφασμούς κ.λπ. Καταργούν λοιπόν την αυτονομία και την απομόνωση της

γλώσσας και την τοποθετούν στη ζωή. Με τον όρο “γλωσσικά παιχνίδια” δηλώνονται τα διάφορα πεδία στα οποία χωρίζεται η γλώσσα. Τέτοια γλωσσικά πεδία είναι, π.χ. η γλώσσα των επιστημόνων, η γλώσσα που χρησιμοποιούμε στην καθημερινή επικοινωνία μας ή η φιλοσοφική γλώσσα. Παρομοιάζει τις λέξεις με τα πόνια στο σκάκι. Όπως το κάθε πόνι, έτσι και η κάθε λέξη υπόκειται σε ορισμένους κανόνες λειτουργίας. Η σύγχυση των γλωσσικών παιχνιδιών –για την ακρίβεια, η σύγχυση των κανόνων που ισχύουν σε διαφορετικά παιχνίδια– είναι, η αιτία για τη δημιουργία σοβαρών φιλοσοφικών λαθών και αδιεξόδων.⁴⁸

Η κριτική του Wittgenstein εντοπίζεται σε τρία κύρια σημεία της νέας φιλοσοφίας του: την υπέρβαση του απόλυτου τρόπου σκέψης, την απόρριψη της ιδεώδους ακριβείας και την απομάκρυνση από την έννοια της ανάλυσης ως διαδικασίας που θέλει να αποκαλύπτει το αληθινό νόημα των εκφραστικών μορφών. Έντονο ήταν το ενδιαφέρον του Wittgenstein για τη γλώσσα. Αρχικά, ο Wittgenstein πίστευε ότι η συνηθισμένη γλώσσα που χρησιμοποιούμε καθημερινά χαρακτηρίζεται από αταξία και ότι, αν ασχοληθούμε με τη λανθάνουσα δομή της γλώσσας, θα μπορέσουμε να λύσουμε τους γρίφους της φιλοσοφίας. Αντίθετα, σύμφωνα με την ύστερη φιλοσοφική του σκέψη θεωρούσε ότι θα λύσουμε τους γρίφους αν ασχοληθούμε με την επιφάνεια της γλώσσας και ότι τα προβλήματά μας ξεκινούν από την προσπάθειά μας να σκάψουμε κάτω από αυτήν την επιφάνεια. Η Τσινόρεμα αναφέρει χαρακτηριστικά: “Ο Wittgenstein ολοκληρώνει τις παρατηρήσεις του για τη φύση της πρότασης οδηγώντας τον φιλόσοφο-αναγνώστη να συνειδητοποιήσει μια διάκριση ανάμεσα στις αυταπάτες ενός θεωρητικού λόγου ο οποίος επιδιώκει να υπερβεί τα γνωστικά όριά του με την αναζήτηση γενικών θεωριών για τον κόσμο, τη σκέψη και την έκφρασή της, και στις δραστηριότητες ενός πρακτικού λόγου, γλωσσικά δομημένου, ο οποίος οριοθετεί τις απατηλές φαινομενικότητες που προκαλεί η θεωρητική παρόρμηση της γενικότητας, καθώς αναδεικνύει τον κοινό ορίζοντα που μοιραζόμαστε στη ζωή μας με τη γλώσσα.”⁴⁹

Η θεωρητική προσέγγιση του Wittgenstein για τη γλώσσα παραπέμπει στη θεωρία του Chomsky περί βαθιάς και επιφανειακής μορφής. Το πρώιμο έργο του τείνει περισσότερο προς την λογική, ορθολογιστική προσέγγιση του Chomsky,

⁴⁸ Καρπούζος 2010, σελ. 64-65.

⁴⁹ Τσινόρεμα 2014, σελ. 136.

ενώ το μεταγενέστερο θυμίζει την προσέγγιση του κοινωνικού παράγοντα της επιφανειακής δομής του μιχγεβιορισμού. Ωστόσο, όπως θα δούμε σε επόμενο πεδίο, ο Chomsky δεν απορρίπτει την ιδέα της κοινής γλώσσας, αλλά θα λέγαμε ότι την ενστερνίζεται.

Εν κατακλείδι, ο Wittgenstein στοχεύει αφενός να μας απαλλάξει από την αντίληψη περί γλώσσας ως ιδεώδους λογισμού, αφετέρου δε να τονίσει ότι εξαιτίας των γλωσσικών παιχνιδιών ο λόγος μας έχει σταθερότητα και ενότητα και ότι μπορούμε να χρησιμοποιούμε φράσεις ή προτάσεις με το ίδιο νόημα. Αυτό συμβαίνει επειδή τα γλωσσικά παιχνίδια έχουν κάτι το ιδιαίτερο και αποκλειστικό, για όσο χρόνο βέβαια εξακολουθούν να γίνονται αποδεκτά και να έχουν κύρος ως μορφές ζωής. Χαρακτηριστικό των γλωσσικών παιχνιδιών είναι η πολλαπλότητα.

Ένα άλλο ουσιώδες γνώρισμα των γλωσσικών παιχνιδιών είναι η έννοια του κανόνα. Οι κανόνες στα γλωσσικά παιχνίδια αποκαλύπτουν τον κοινωνικό χαρακτήρα της γλώσσας. Υπάρχουν δηλαδή πρόσωπα τα οποία εμπλέκονται στις σχέσεις με κοινές συνήθειες, ήθη, έθιμα. Η γνώση των κανόνων του παιχνιδιού δεν αποτελεί πρακτική δραστηριότητα, αλλά ούτε και η πεποίθηση ότι συμβαίνει ένα γεγονός, μία πράξη μόνο επειδή ακολουθεί κάποιον κανόνα. Επομένως φαίνεται πως είναι δυνατόν να έχει κάποιος τη δυνατότητα να παίζει ένα παιχνίδι χωρίς να μπορεί να διατυπώσει τους κανόνες που το διέπουν. Το ίδιο συμβαίνει και στη γλώσσα. Το να γνωρίζουν τα διαλεγόμενα πρόσωπα εκ των προτέρων κάποιους κανόνες (λογικούς, γραμματικούς) δεν σημαίνει ότι μπορούν και να τους κατανοήσουν. Το γεγονός ότι οι άνθρωποι επικοινωνούν κάνει τους κανόνες του παιχνιδιού που παίζεται έγκυρους και αρκετά σαφείς.

Ο μεταγενέστερος Wittgenstein δεν πίστευε πλέον ότι η γλώσσα είναι προσδεδεμένη με οποιονδήποτε τρόπο στον κόσμο των αντικειμένων. Αντίθετα, πίστευε ότι η γραμματική είναι αυτόνομη. Η χρήση της γλώσσας στα διάφορα γλωσσικά παιχνίδια είναι ό,τι προσδιορίζει το νόημά της. Ό,τι ισχύει για τη λέξη και την έκφραση, το ίδιο ισχύει και για την πρόταση: το νόημα μιας πρότασης εξαρτάται από το πώς αυτή χρησιμοποιείται στην πράξη. Και είναι το γλωσσικό παιχνίδι που δίνει στην πρόταση το νόημά της καθώς, “το νόημα μιας έκφρασης είναι η χρήση της”.⁵⁰

⁵⁰ Wittgenstein, L., *Φιλοσοφικές Έρευνες*, εκδόσεις Παπαζήση, 1977, σελ.9.

Σε αντίθεση με την παραδοσιακή φιλοσοφία που αποδίδει το πρωτείο του φιλοσοφείν στην παράσταση ή στα πράγματα, η αναλυτική φιλοσοφία το αποδίδει στις λέξεις και τις προτάσεις. Ενώ αρχή της κλασικής φιλοσοφίας είναι η συστηματική ερμηνεία του πραγματικού, αρχή της γλωσσο-αναλυτικής προβληματικής γίνεται η απαλλαγή της φυσικής γλώσσας από τις ασάφειες, τις αοριστίες, τις λογικές αντιφάσεις και κυκλικότητες που μας κληροδοτεί ο παραδοσιακός τρόπος του φιλοσοφείν και αυτό γιατί διατυπώνει ερωτήματα νοήματος τα οποία συγχέονται με ερωτήματα που αφορούν αντικείμενα. Για τους αναλυτικούς φιλοσόφους, νόημα έχουν οι έννοιες και οι λέξεις και όχι τα αντικείμενα και γι' αυτό στόχος της φιλοσοφίας θα πρέπει να είναι η κατασκευή μιας πρότυπης γλώσσας που να ακριβολογεί και να είναι σαφής στη δομή της. Σύμφωνα με τον Καρπούζο, “το πρόβλημα που αμέσως ανακύπτει στο πλαίσιο της προσέγγισης του Wittgenstein για το νόημα και την κατανόηση σχετίζεται με το εξής ερώτημα: εάν οι κανόνες χρήσης μιας γλώσσας είναι προϊόν συμφωνίας μεταξύ των μελών της γλωσσικής κοινότητας, χωρίς να επιβάλλονται οι εξωτερικοί αντικειμενικοί περιορισμοί στην χρήση που να σχετίζονται με τα “γεγονότα” ή τον “κόσμο”, προκύπτει τότε ότι η αλήθεια είναι επίσης προϊόν συμφωνίας; Ο Wittgenstein έχει επίγνωση του εν λόγω προβλήματος και απαντά ότι η ομοφωνία σχετίζεται με την εκάστοτε μορφή ζωής.”⁵¹ Η Τσινόρεμα, κάνει μια πολύ ενδιαφέρουσα παρατήρηση, ότι “ο υπερτονισμός της σημασίας των συμπεριφορικών εκδηλώσεων ως αντικειμενικού μέτρου εξωτερικού ελέγχου και κατοχύρωσης νοηματικής αβεβαιότητας που καθιερώθηκε από γνωστούς ερμηνευτές του Wittgenstein μέσω μιας (υπερ)ανάγνωσης της έννοιας των κριτηρίων έχει περαιτέρω πυροδοτήσει και αμιγώς συμπεριφοριστικές αναγνώσεις του έργου του. Χαρακτηριστικά, οι C.S. Chihara και J.A. Fodor προσάπτουν στον συγγραφέα των *Ερευνών* μια επαληθευσιοκρατική εκδοχή λογικού συμπεριφορισμού, σύμφωνα με την οποία το νόημα των ψυχολογικών όρων δεν είναι παρά τα δημόσια κριτήρια που εγγυώνται την απόδοσή τους. Εξαλείφεται δε, κάθε αναφορά σε οτιδήποτε νοητικό κατά τον χαρακτηρισμό του νοήματος.”⁵² Δυστυχώς, όμως, η συμπεριφοριστική αυτή ερμηνεία αλλοιώνει τη μεθοδολογική στρατηγική του Wittgenstein, καθώς παρερμηνεύει την έμφασή του

⁵¹ Καρπούζος 2010, σελ. 68-69.

⁵² Τσινόρεμα 2014, σελ.341-342. (C.S. Chihara and J.A. Fodor, “Operationalism and Ordinary Language: A Critique of Wittgenstein”, *American Philosophical Quarterly*, vol. II, 1965: 281-195)

στην ιδέα ότι δεν υφίσταται 'κωδικοποίηση' των συμπεριφορικών συνθηκών.⁵³

Όπως είδαμε και παραπάνω, για τις φυσικές γλώσσες, ο συνδυασμός σύνταξης και σημασιολογίας είναι απαραίτητος για να έχουμε μία ολοκληρωμένη πρόταση που βγάζει νόημα. Σύμφωνα με τον Αυγου, “το νόημα μιας έκφρασης συνίσταται σε αυτό που επιτελούμε και επιτυγχάνουμε εκφέροντας αυτή την έκφραση σε συγκεκριμένες περιστάσεις”.⁵⁴ Ωστόσο, θα έπρεπε να σημειωθεί ότι στην ηπειρωτική φιλοσοφία η γλώσσα δε μελετάται ως ξεχωριστή θεωρία όπως στην αναλυτική φιλοσοφία αλλά αποτελεί βασικό μέρος πολλών άλλων πεδίων όπως η Φαινομενολογία, η Σημειωτική, ο Στρουκτουραλισμός. Η ιδέα της γλώσσας συχνά σχετίζεται με τη λογική με την αρχαιοελληνική της έννοια του “Λόγου”, εννοώντας συζήτηση ή διαλεκτική. Η γλώσσα και οι έννοιές της επίσης θεωρείται ότι έχουν διαμορφωθεί από την ιστορία ή την πολιτική, ακόμα και από την ίδια την ιστορική φιλοσοφία.

1.4 Ο Noam Chomsky και η γλώσσα

Η σύγχρονη ορθολογιστική - νοησιαρχική θεωρία για τη γλώσσα, όπως διατυπώθηκε από τον Chomsky, προσδιορίζεται μέσα από μια ισχυρή ουσιοκρατική προσέγγιση, και αυτό γιατί υποστηρίζει ότι υπάρχει ένα πρωταρχικό συμβολικό σύστημα, το οποίο είναι βιολογικά προκαθορισμένο. Δηλαδή, η ανθρώπινη βιολογία ορίζει τις γλωσσικές δομές που οργανώνονται στον εγκέφαλο.

Η ίδια αφαιρετική διεργασία, με την οποία η γλωσσική ικανότητα (linguistic competence) ενσωματώνεται στη θεωρία του Chomsky, οδηγεί σε ένα μοντέλο απόκτησης μιας γλώσσας (acquisition model), που χρησιμοποιεί τα γλωσσολογικά δεδομένα για να ανακαλύψει τη γραμματική της γλώσσας, στην οποία ανήκουν τα δεδομένα αυτά. Το πώς αυτό το μοντέλο κατευθύνεται στην

⁵³ Ο.π., σελ.342.

⁵⁴ Αυγου, S., *Η Φιλοσοφία της Γλώσσας*, Μτφρ.Τραμπούλης Θ.-Επιμ. Αθ. Σακελλαριάδης. Εκδ. Μεταίχμιο,2005,σ.9.

εκλογή μιας γραμματικής, καθορίζεται από την εσωτερική του δομή, τις μεθόδους ανάλυσης που διαθέτει και τους αρχικούς περιορισμούς που θέτει σε κάθε δυνατή γραμματική. Μια παράδοση, σχεδόν ξεχασμένη, επα συνδέεται με ένα προβληματισμό της σύγχρονης γλωσσολογίας στην προσπάθεια διατύπωσης ενός συστήματος παγκόσμιων περιορισμών, στους οποίους πρέπει να ανταποκρίνεται κάθε γραμματική. Η προσπάθεια αυτή, σύμφωνα με τον Chomsky, ασχολείται με την εσωτερική δομή του μοντέλου απόκτησης της γλώσσας, με την εγγενή αντίληψη της ανθρώπινης γλώσσας και η ευδωσή της θα υλοποιούσε το παλαιό όνειρο της παγκόσμιας γραμματικής.⁵⁵

Το πρώτο πρόβλημα που έθετε ο εν λόγω ο προβληματισμός, ήταν: το πώς παράγεται το ζεύγος ήχου- νοήματος. Εφ'όσον το κύριο ενδιαφέρον εστιάζεται στην ανθρώπινη γλώσσα, θα έπρεπε, θεωρητικά τουλάχιστον, να παραχθεί μια παγκόσμια φωνητική και μια παγκόσμια σημαντική, που να οροθετούν αντίστοιχα τη σειρά των πιθανών σημάτων και τη σειρά των πιθανών νοημάτων για κάθε ανθρώπινη γλώσσα. Με αυτό τον τρόπο σύνελαβε το πρόβλημα, πολύ πριν τους σύγχρονους γλωσσολόγους, ο 17ος αιώνας. Όπως αναφέρει ο Chomsky, ο επίσκοπος Wilkins (1668) προσπάθησε να δημιουργήσει ένα παγκόσμιο κατάλογο εννοιών, με τους όρους των οποίων θα μπορούσαν να παρασταθούν τα σήματα και οι σημαντικές ερμηνείες για κάθε γλώσσα.⁵⁶

Η προσέγγιση αυτή δεν είναι και τόσο διαφορετική από τη σημερινή τοποθέτηση απέναντι στις καθολικές ιδιότητες της γλώσσας, μια προσέγγιση που αναζητεί με το ίδιο ρασιοναλιστικό πάθος την παράσταση της ιδεώδους μορφής και του σημαντικού της περιεχομένου. Παρ'όλα αυτά, η θεωρία της παγκόσμιας φωνητικής επιδιώχθηκε επιτυχώς, ενώ η θεωρία της παγκόσμιας σημαντικής πολύ λιγότερο.⁵⁷ Ο Augoux αναφέρει ότι “η τσομσκιανή επανάσταση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην επανεισαγωγή της έννοιας του νόμου στο χώρο της γλωσσολογίας. Η επανεισαγωγή αυτή έγινε δυνατή με μια επαναδιατύπωση της έννοιας του κανόνα της γραμματικής, εμπνευσμένη από την τυπική γραμματική. Οι κανόνες του Chomsky θα πρέπει να θεωρηθούν ως ιδιαίτερα στοιχεία μιας τεχνικής συνάρμοσης, ορισμένα χαρακτηριστικά της οποίας εξαρτώνται

⁵⁵ Η έννοια “παγκόσμια” χρησιμοποιείται εδώ ως συνώνυμη της έννοιας “καθολική”, αλλά αποφεύγεται λόγω του ότι ο όρος “καθολική γραμματική” συνειρμικά παραπέμπει στον Chomsky. Μια εξίσου συνώνυμη, αν όχι ταυτόσημη έννοια είναι η λέξη “οικουμενική”.

⁵⁶ Βλ. Chomsky, N., 1977, σελ. 54.

⁵⁷ Βλ. Chomsky, *Cartesian Linguistics*, New York, 1966.

ουσιαστικά από τους χαρακτήρες της συνάρμοσης που προσομοιώνει (μέσα σε κάποια όρια) τη γλωσσική συμπεριφορά. Το σύνολο των κανόνων μιας γραμματικής, κατά την έννοια του Chomsky (και γενικότερα των θεωρητικών της τεχνητής νοημοσύνης), θα πρέπει να παραγάγει φράσεις αποδεκτές από μια συγκεκριμένη ομάδα ομιλητών, ειδάλλως η γραμματική είναι ακατάλληλη. Ο Chomsky επινοεί κάτι ολότελα καινούριο, που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε *αλγοριθμικό κανόνα*.

Η αληθινή καινοτομία του Chomsky δεν αφορά τόσο την τεχνική, η οποία είναι δανεισμένη από τη θεωρία των τυπικών γλωσσών, όσο τη φιλοσοφική της δύναμη. Πράγματι, για τον γενετιστή γλωσσολόγο οι αλγοριθμικοί κανόνες δεν είναι απλώς νόμοι τους οποίους πρέπει να ανακαλύψει και να διατυπώσει ο γλωσσολόγος, είναι επιπλέον μέσα τα οποία, εμφυτευμένα στον εγκέφαλο των ανθρώπων, τους επιτρέπουν να ομιλούν.⁵⁸

Όσον αφορά τη βιολογική προέλευση της γλώσσας, ο Chomsky δηλώνει ότι τίποτα από όσα γνωρίζουμε για τον φυσικό κόσμο δεν μας δείχνει πως είναι λανθασμένη η άποψη ότι οι πίθηκοι έχουν όντως μια γλωσσική ικανότητα, αλλά δεν έχουν πρόσβαση σ'αυτή. Το πιθανότερο όμως είναι ότι δεν έχουν. Πολλοί επικαλούνται τη θεωρία της εξέλιξης του Δαρβίνου, στην πραγματικότητα όμως δεν μπορούν να δώσουν απαντήσεις παρά μόνο σε απλά ερωτήματα. Βέβαια, υπάρχει κάτι στο φυσικό κόσμο που υποχρεώνει μερικά είδη δομών να ανακλύπουν κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες.⁵⁹

Ο Chomsky οργανώνει τη θεωρία του σε δύο σημαντικές παρατηρήσεις: α) η γλώσσα είναι σύστημα που κυβερνάται από κανόνες, άρα η γλωσσολογία δεν μπορεί να είναι απλώς και μόνο περιγραφική, αλλά θα πρέπει να ανακαλύψει τους γενικούς νόμους που έχει εσωτερικεύσει και αναπαριστά ο ομιλών άνθρωπος, για να παράγει συντακτικά ορθές προτάσεις, β) Ο Chomsky ανέδειξε και μελέτησε το φαινόμενο της δημιουργικότητας (creativity) της γλώσσας. Διαπίστωσε ότι όπως ο φωνολογικός τομέας, έτσι και ο συντακτικός τομέας διαθέτει έναν περιορισμένο αριθμό από κανόνες, οι οποίοι είναι ικανοί να σχηματίσουν έναν, δυνητικά, απεριόριστο αριθμό από καινούριες προτάσεις. Και λέμε, δυνητικά, γιατί δεν είναι οι συντακτικοί κανόνες που θέτουν όρια στο μέγεθος μιας πρότασης, αλλά οι πεπερασμένες δυνατότητες της μνήμης, η οποία δεν μπορεί να επεξεργάζεται

⁵⁸ Βλ. Auroux, 2005, σελ.326-327.

⁵⁹ Βλ. Chomsky, 2003, σελ. 63.

παρά μόνο έναν ορισμένο αριθμό από πληροφορίες. Οι κανόνες που πρέπει να περιγράψει το συντακτικό σύστημα της γλώσσας πρέπει να είναι ικανοί να παράγουν έναν απεριόριστο αριθμό προτάσεων. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, ο Chomsky κατέληξε στο συμπέρασμα πως η γραμματική πρέπει να λειτουργεί με παραγωγικό τρόπο. Πρέπει, δηλαδή, η γραμματική της γλώσσας να περιέχει έναν περιορισμένο αριθμό από συντακτικά ορθές προτάσεις, οι οποίες όμως να είναι ικανές να παράγουν όλες τις απεριόριστες και συντακτικά ορθές προτάσεις της γλώσσας (και φυσικά να αποκλείονται οι μη συντακτικά ορθές προτάσεις).

Όσον αφορά την περιγραφική και ερμηνευτική επάρκεια της γλώσσας, που είναι δύο έννοιες ουσιώδεις για την κατανόηση της Καθολικής Γραμματικής, ο Chomsky εισήγαγε κατά τη δεκαετία του 1960, μια τεχνική έννοια της ερμηνείας βασισμένη στην γλωσσική κατάκτηση. Σύμφωνα με την ερμηνεία αυτή, μια ανάλυση θεωρείται ότι έχει “περιγραφική επάρκεια” (descriptive adequacy) όταν περιγράφει σωστά τα γλωσσικά γεγονότα για τα οποία οι φυσικοί ομιλητές έχουν υποσυνείδητη γνώση. Θεωρείται επίσης ότι επιτυγχάνει την “ερμηνευτική επάρκεια” (explanatory adequacy)⁶⁰, όταν ερμηνεύει εξίσου πώς κατακτώνται τα στοιχεία της γλωσσικής γνώσης.⁶¹

Ο Chomsky τονίζει ότι, αν μας ενδιαφέρει να μάθουμε τι είναι γλώσσα, θα πρέπει να απαντήσουμε στα παρακάτω τρία ερωτήματα που αφορούν αντίστοιχα τη φύση, την προέλευση και τη χρήση της γλώσσας:⁶²

- Τι αποτελεί γνώση της γλώσσας;
- Πώς αποκτιέται αυτή η γνώση;
- Πώς χρησιμοποιείται αυτή η γνώση;

Τα επιμέρους ερωτήματα για τη μελέτη της γλώσσας λοιπόν αφορούν τι γνωρίζουμε όταν γνωρίζουμε μια γλώσσα, πώς κατακτάται αυτή η γνώση και πώς χρησιμοποιείται. Σε σχέση με το πρώτο ερώτημα, είδαμε ότι αυτό που γνωρίζουμε είναι ένα σύστημα κανόνων. Η γνώση αυτή αποτελεί τη γλωσσική μας ικανότητα (linguistic competence), την ικανότητα δηλαδή που έχουμε ως ομιλητές μιας

⁶⁰ Στη Θεωρητική Γλωσσολογία, οι όροι “descriptive adequacy” και “explanatory adequacy” μεταφράζονται στην ελληνική γλώσσα ως “περιγραφική επάρκεια” και “ερμηνευτική επάρκεια” αντίστοιχα (Θεοφανοπούλου- Κοντού 2002, σελ. 28-30).

⁶¹ Βλ. Chomsky, 2004, σελ. 30-32.

⁶² Chomsky, N., Knowledge of language: Its nature, origin and use. New York: Praeger, 1986, p.3.

γλώσσας να παράγουμε και να κατανοούμε έναν απεριόριστο αριθμό νέων γλωσσικών δεδομένων. Όταν η ικανότητα αυτή πραγματώνεται, υπεισέρχονται και άλλοι παράγοντες, κυρίως εξωγλωσσικοί (πόσο κουρασμένοι είμαστε, σε ποιους απευθυνόμαστε, πόσο καλά λειτουργεί η μνήμη μας κ.τ.λ.) και γι' αυτό μιλάμε για γλωσσική επιτέλεση (linguistic performance).⁶³ Το τρίτο ερώτημα, επομένως, έχει να κάνει με τη χρήση της γλώσσας, στην οποία εντάσσεται και ο επικοινωνιακός της ρόλος. Σε σχέση με το δεύτερο ερώτημα, η θέση του Chomsky, όπως συνοψίζεται στο βιβλίο του *Knowledge of Language*, είναι ότι η γνώση μιας συγκεκριμένης γλώσσας κατακτάται. Πώς όμως κατακτούν τα παιδιά τη μητρική τους γλώσσα; Μια κάπως απλοϊκή απάντηση θα έλεγε ότι η γλωσσική κατάκτηση είναι αποτέλεσμα μίμησης. Αν όμως πρόκειται για μίμηση, πώς καταφέρνουν τα παιδιά να παράγουν αλλά και να κατανοούν προτάσεις που δεν έχουν ξανακούσει; Εδώ αξίζει να εξετάσουμε δύο περιπτώσεις για να δείξουμε ότι πράγματι η γλωσσική κατάκτηση δεν είναι αποτέλεσμα μίμησης ή απλώς ανταπόκρισης στο γλωσσικό ερέθισμα. Γνωρίζουμε ότι τα παιδιά, ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια της γλωσσικής κατάκτησης κάνουν λάθη, τα οποία ωστόσο μπορούν να εξηγηθούν στο πλαίσιο της πρώιμης γραμματικής τους, κάτι που δείχνει ότι ακολουθούν κάποιους κανόνες.

Αν μπορεί να αποδειχθεί ότι η σωστή γραμματική εξάγεται από την Καθολική Γραμματική, μαζί με ένα μείγμα δεδομένων τα οποία θεωρούμε ότι είναι διαθέσιμα με λογικό τρόπο στο παιδί (όρια ηλικίας για την γλωσσική κατάκτηση), τότε ερμηνεύεται η διαδικασία της γλωσσικής κατάκτησης. Συνεπώς, “η ερμηνευτική επάρκεια θα μπορούσε να επιτευχθεί από μια υπόθεση που θα παρήγαγε τη σωστή περιγραφή των γεγονότων από γενικούς ενδιάθετους νόμους, ως πούμε τους κανόνες της αναφορικής δέσμευσης του Chomsky ή τους κανόνες της Reinhart για το διεπίπεδο της σύνταξης με την πραγματολογία.”⁶⁴ Η ορθολογιστική θεωρία του Chomsky υποστηρίζει ότι η γλωσσική ικανότητα

⁶³ Chomsky, N., *Aspects of the Theory of Syntax*, The M.I.T. Press, p.4-5.

Το πρόβλημα για τον γλωσσολόγο και βέβαια για το παιδί που μαθαίνει τη γλώσσα, είναι ο προσδιορισμός

των δεδομένων της επιτέλεσης και του συστήματος κανόνων που έχουν κατακτηθεί πλήρως από τον ομιλητή-

ακροατή και που χρησιμοποιεί στην πραγματική γλωσσική επιτέλεση.

⁶⁴ Βλ. Chomsky 2004, σελ.31. Η Tanya Reinhart (1943-2007) ως καθηγήτρια γλωσσολογίας και φιλοσοφίας, προσέφερε πολλά στην εξέλιξη της Γλωσσολογίας, κυρίως όσον αφορά την σύνταξη και το νόημα. Συνεργάστηκε με τον Chomsky στο M.I.T. (ο οποίος ήταν και ο επιβλέπων της διατριβής της).

συνιστά a priori συνθήκη της γλώσσας. Ποιά είναι όμως η σχέση μεταξύ των εξιδανικευμένων γλωσσικών δομών που καθορίζονται από την ανθρώπινη βιολογία και των επικοινωνιακών σχέσεων που καθορίζονται από τους όρους της ιστορικής και πολιτισμικής ζωής;

Η ορθολογιστική θεωρία για τη γλώσσα χαρακτηρίζεται από ένα σαφή διαχωρισμό, μεταξύ της βιολογίας και των φυσικών λειτουργιών του οργανισμού από τη μια και των περιβαλλοντικών συνθηκών από την άλλη. Όπως αναφέρει ο Pinker, “θα λέγαμε ότι υπάρχει ένας καθολικός γονότυπος που λειτουργεί με ντετερμινιστικό τρόπο και πολλαπλοί φαινότυποι που προκύπτουν από τυχαίους περιβαλλοντικούς ερεθισμούς. Η διάκριση γλωσσικής ικανότητας και γλωσσικής εκτέλεσης (επιτέλεσης), η οποία εμφανίζει δομικές αναλογίες με τη διάκριση του Saussure, μεταξύ γλώσσας και ομιλίας (*langue and parole*), όπως θα δούμε πιο αναλυτικά σε επόμενο χωρίο, υπακούει στην παραπάνω διάκριση, αναλογικά, από τη βιολογική επιστήμη, μεταξύ γονότυπου και φαινότυπου.”⁶⁵

Μια λογική εξέταση του ερωτήματος και των αντιτιθέμενων εννοιών θα μας βοηθούσε να κατανοήσουμε ότι η έννοια του οργανισμού δεν έχει νόημα χωρίς κάποιο περιβάλλον. Αντίστοιχα, και η έννοια του περιβάλλοντος δεν έχει νόημα χωρίς κάποιο οργανισμό. Με αυτόν τον τρόπο λειτουργεί η φύση. Η επιστήμη της βιολογίας υποστηρίζει ότι οι οργανισμοί δημιουργούν τα περιβάλλοντά τους και τα περιβάλλοντα επιδρούν πάνω στους οργανισμούς. Υπάρχει μεταξύ τους μία αμφίδρομη σχέση, μια συνεχής αλληλεπίδραση. Συνεπώς, η επιστήμη της βιολογίας δεν απορρίπτει την δυναμική του περιβάλλοντος, αφού αυτό λειτουργεί ως φυσικό της πλαίσιο. Αυτό συμβαίνει γιατί κάθε γλωσσική κοινότητα έχει το δικό της σύστημα σημασιών και τρόπων να τις δηλώνει. Για κάθε σημασία, κάθε γλώσσα έχει το δικό της σημαίνον, τη δική της λέξη. Μιλώντας μια γλώσσα χρησιμοποιούμε λέξεις και συντάσσουμε προτάσεις με νόημα. Το νόημα των προτάσεων συνυφίνεται με τον τρόπο ζωής, που κάνει κατανοητή τη χρήση τους ανάλογα με τις περιστάσεις που χρησιμοποιείται. Το νόημα μιας λέξης ή μιας πρότασης καθορίζεται από τον τρόπο χρήσης της ⁶⁶.

⁶⁵ Βλ. Pinker 2000, σελ. 93. Σύμφωνα με τους νόμους κληρονομικότητας στη βιολογία, Ο γενετικός όρος “γονότυπος” είναι το σύνολο των γονιδίων μας, ενώ το σύνολο των χαρακτηριστικών μας είναι ο “φαινότυπος”. Ο φαινότυπος είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του γονότυπου με το περιβάλλον.

(Thomson and Thomson, *Ιατρική Γενετική*. Μτφρ. Φραγκούλη Αποστολία. Εκδότης. Ιατρικές Εκδόσεις Π.Χ. Πασχαλίδης, 2011, κεφ.3, σελ. 45).

⁶⁶ Sellars, Wilfrid, “Some reflections on language games”, in *Philosophy of Science* 21(3), 204-228, 1954.

Φαίνεται λοιπόν, ότι δεν κατέχουμε την αντικειμενική γνώση της λέξης ή της πρότασης, οι οποίες δημιουργούνται από τη χρήση τους στα εκάστοτε συμφραστικά περιβάλλοντα και τους σημασιακούς ρόλους που επιτελούν σ' αυτά, αν δεν μάθουμε οι ίδιοι πως να τους χρησιμοποιούμε και πως να τους μεταφράζουμε στη γλώσσα μας. Βέβαια, ακόμα και στην περίπτωση που έχουμε αυτή τη δυνατότητα, η αντιστοιχία στη μετάφραση δεν είναι ισομορφική και συμμετρική. Μέσα σε κάθε γλώσσα διαθλάται η μοναδική εμπειρία της μητρικής γλώσσας, όπως έχει εγγραφεί στο αντιληπτικό, γνωστικό και ψυχικό σύστημα του ανθρώπου. Η γλώσσα δεν αποτελεί ουδέτερη αναπαράσταση, αλλά ενεργητική, δηλαδή κοινωνικά διαμορφωμένη παράσταση. Ως εκ τούτου, το πρίσμα από το οποίο μεταφράζεται η κάθε γλώσσα είναι ερμηνευτικό, το υποκείμενο, ο ομιλητής, επενεργεί στον κόσμο της υπό μετάφραση γλώσσας με την προθετικότητα που διέπει τον κόσμο της εμπειρίας του.

Από αυτό συνάγεται ότι δεν αρκεί η γνώση των αμετάβλητων κανονιστικών μορφών του γραμματικού- συντακτικού συστήματος μιας συγκεκριμένης γλώσσας για να υποστηρίξουμε ότι διαθέτουμε επικοινωνιακή επάρκεια, όταν κληθούμε να λειτουργήσουμε ως μέλη αυτής της κοινότητας. Για να αποκτήσει νόημα μια γλώσσα προϋπόθεση είναι να γνωρίζουμε τις πολιτιστικές και ιδεολογικές στάσεις των μελών της στην εκφορά του λόγου τους και στις εκάστοτε χρήσεις της. Δηλαδή, δεν αρκεί τι λέγεται (περιεχόμενο), αλλά και πως (μορφή) αυτό λέγεται και σε ποια χωρο-χρονική περίσταση. Πράγματι, το τι λέγεται αποτελεί την κεντρική γλωσσική ύλη προκειμένου να επικοινωνήσουμε σε αναφορικό επίπεδο, δηλαδή να μεταδώσουμε, να διαβιβάσουμε τα μηνυμάτα μας προβαίνοντας σε ονομασία πραγμάτων, καταστάσεων, φαινομένων, ιδεών. Πρέπει δηλαδή να επιλέξουμε διαφορετικά λεξιλογικά και προτασιακά σύνολα για να διατυπώσουμε διαφορετικά πράγματα, κάθε φορά που καλούμαστε να επικοινωνήσουμε.

Επιλέγουμε διαφορετικούς τρόπους για να πούμε το ίδιο πράγμα, η γλώσσα, κάθε φορά που χρησιμοποιείται, λειτουργεί ως η ένδειξη που μας παρέχει ποικίλα είδη κοινωνικής πληροφόρησης. Καταλαβαίνουμε ότι μια ολοκληρωμένη επικοινωνιακή πράξη επιβάλλει όχι μόνο την ικανότητα να παράγουμε και να κατανοούμε γραμματικά και συντακτικά, αποδεκτά προϊόντα λόγου, αλλά και να γνωρίζουμε τις κοινωνικές συνθήκες χρήσης τους σε διαφορετικές περιστάσεις

επικοινωνίας. Πράγματι, η ικανότητα ενός ομιλητή να χρησιμοποιεί με αποτελεσματικό και επαρκή τρόπο το λόγο, σε διαφορετικές περιστάσεις επικοινωνίας, προϋποθέτει όχι μόνο την πρωταρχική γλωσσική ικανότητα, δηλαδή τη γνώση του γλωσσικού συστήματος που διαθέτει ο φυσικός ομιλητής μιας συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας, αλλά πρέπει να διαθέτει γνώσεις και δεξιότητες κοινωνικοπολιτισμικής και πραγματολογικής φύσης.

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι η γνώση του γλωσσικού συστήματος - η γλωσσική ικανότητα - είναι αναγκαία συνθήκη αλλά όχι επαρκής για να ερμηνεύσουμε τις προθέσεις, τους λόγους, τις αξίες, την ιδεολογία και συνολικά τη συμπεριφορά των μελών μιας κοινωνίας. Για να συμπληρωθεί η κατανόηση, απαιτείται η γνώση των κοινωνικοπολιτισμικών παραμέτρων, μια γνώση απαραίτητη για να ερμηνευθούν οι επικοινωνιακές συνθήκες στις οποίες διεξάγεται κάθε φορά η επικοινωνιακή διαδικασία. Μόνο έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε τη σημασία των λεκτικών επιλογών των ομιλητών κατά την περίπτωση της φυσικής συνομιλίας τους, όταν δηλαδή ερμηνεύσουμε τη λογική που διέπει τα λεγόμενα, το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο με άλλα λόγια μέσα στο οποίο ερμηνεύονται και νοηματοδοτούνται τα λεκτικά ενεργήματα. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, θα αναλυθεί η σημασία του περιβάλλοντος για τη γλωσσική ανάπτυξη και συμπεριφορά, αναδεικνύοντας την πραγματολογική διάσταση της γλώσσας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΓΛΩΣΣΑ ΣΗΜΑΙΝΕΙ 'ΑΝΘΡΩΠΟΣ'

2. Η γλώσσα ως ανθρώπινη δύναμη

Ο Steven Pinker, στο πρώτο κεφάλαιο (“ένα ένστικτο για την απόκτηση μιας τέχνης”) του βιβλίου του *Το Γλωσσικό Ένστικτο*, αναφέρει χαρακτηριστικά : “Καθώς διαβάζετε τούτες τις λέξεις συμμετέχετε σ' ένα από τα θαύματα του φυσικού κόσμου. Και αυτό, γιατί εσείς κι εγώ ανήκουμε σ' ένα είδος που έχει μια αξιοσημείωτη ικανότητα: ο καθένας μας μπορεί να σχηματοποιεί γεγονότα στον εγκέφαλο του άλλου, με εξαιρετική ακρίβεια. Δεν αναφέρομαι στην τηλεπάθεια ή στον έλεγχο του νου ή στις άλλες ιδεοληψίες της παραεπιστήμης. Όλα αυτά, ακόμη και όπως τα περιγράφουν όσοι τα πιστεύουν, είναι στομωμένα εργαλεία σε σύγκριση με μια ικανότητα που αναμφισβήτητα τη διαθέτουμε όλοι μας. Αυτή η ικανότητα είναι η γλώσσα. Παράγοντας απλώς ήχους με το στόμα, ο καθένας μας μπορεί αξιόπιστα να προκαλεί νέους ακριβείς συνδυασμούς ιδεών στο νου του άλλου. Είναι μια ικανότητα τόσο φυσική, ώστε έχουμε την τάση να ξεχνάμε πόσο εκπληκτική είναι. Σε οποιαδήποτε φυσική ιστορία του ανθρώπινου είδους η γλώσσα θα διακρινόταν ως εξέχον χαρακτηριστικό.”⁶⁷

Η αποστολή της γλωσσολογίας, τόσο στη δομιστική όσο και στη γενετική εκδοχή της, επικέντρωσε το θεωρητικό και ερευνητικό ενδιαφέρον της στην ανεύρεση των κανόνων της γλώσσας, τους οποίους θεωρούσε ως αποδεσμευμένους από το κοινωνικό και επικοινωνιακό πλαίσιο μέσα στο οποίο δρουν οι ομιλητές της γλώσσας. Έτσι οι γλωσσολόγοι, όπως αναφέρει ο Αλέξης Καρπούζος, “αντιμετωπίζουν συνήθως τη γλώσσα ως ένα αφηρημένο 'αντικείμενο', το οποίο μπορεί να εξηγηθεί και να ερμηνευθεί χωρίς αναφορά σε οποιοδήποτε κοινωνικό κριτήριο. Η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως αυτόνομο και ομοιογενές φαινόμενο και η επιστημονική περιγραφή επικεντρώνεται στην

⁶⁷ Pinker, St., *Το Γλωσσικό Ένστικτο- Πώς ο νους δημιουργεί τη γλώσσα*, μτφρ. Μούμα Ευαγγελία. Εκδόσεις Κάτοπτρο, 2000, σελ. 16.

Ο Pinker εξέδωσε το βιβλίο του *Το Γλωσσικό Ένστικτο (The Language Instinct- The new Science of Language and Mind)* όταν ήταν καθηγητής Ψυχολογίας στο Μ.Ι.Τ. Ο Chomsky, όπως αναφέρει στον πρόλογο του βιβλίου του, ήταν ένας από καθηγητές που τον βοήθησε στην έρευνα και στη διόρθωση του έργου του. Το 2003, μετά από 21 χρόνια στο Μ.Ι.Τ., ανέλαβε τη θέση του καθηγητή Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Harvard.

περιγραφή της δομής, στη μελέτη των δομικών σχέσεων που διέπουν το γλωσσικό σύστημα και όχι στη χρήση της γλώσσας. Αυτή η θεώρηση δεν λαμβάνει υπόψη της τον ανθρώπινο παράγοντα και τις γνώσεις -που πρέπει να διαθέτει- των κοινωνικών κανόνων που καθορίζουν και ρυθμίζουν τη συμπεριφορά, ανάλογα με την επικοινωνιακή περίσταση.”⁶⁸

2.1 Γλώσσα και επικοινωνία

Η γλώσσα, τονίζει ο Pinker, είναι συνυφασμένη με την ανθρώπινη εμπειρία, ώστε δεν θα μπορούσαμε να φανταστούμε τη ζωή χωρίς αυτή. Η λέξη “εμπειρία”, φορτισμένη με τη βαρύτητα της έννοιας στην αναλυτική φιλοσοφία, μελετάται και αξιολογείται μέσα σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, με τις δικές του ιδιαιτερότητες, φυσικές, κοινωνικές, πολιτισμικές. “Αν συναντηθούν δύο άνθρωποι οπουδήποτε πάνω στη γη, το πιθανότερο είναι ότι σύντομα θα ανταλλάσσουν λέξεις. Στις κοινωνικές μας σχέσεις, τον αγώνα δεν τον κερδίζει ο ταχύς αλλά ο εύγλωττος -ο ρήτορας που αιχμαλωτίζει, ο ευφραδής γόης, το πειστικό παιδί που κερδίζει τον σωματώδη γονιό του και επιβάλλει τη βούλησή του. Η αφασία, απώλεια της γλωσσικής ικανότητας έπειτα από εγκεφαλική βλάβη, είναι συντριπτική και στις σοβαρές περιπτώσεις τα μέλη της οικογένειας μπορεί να νιώσουν ότι ο άνθρωπός τους είναι για πάντα χαμένος.”⁶⁹

Συνεπώς, η γλώσσα, ως γλωσσική έκφραση με ατομικό και συλλογικό υπόβαθρο, δεν μπορεί να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί χωρίς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος στο οποίο μελετάται. Ο Chomsky, αναγνωρίζοντας τη βιολογική της προέλευση, δεν αποκλείει την κοινωνική της υπόσταση. Σύμφωνα με τον Pinker, η γλωσσική συμπεριφορά δεν αναλύεται σύμφωνα με τα κλασικά δίπολα, φύση-ανατροφή, έμφυτο-επίκτητο, βιολογία-πολιτισμός. Η διαμάχη για το αν η κληρονομικότητα ή το περιβάλλον προκαλεί την γλωσσική συμπεριφορά, στερείται λογικής. Η κληρονομικότητα δομεί τους έμφυτους ψυχολογικούς μηχανισμούς, ενώ το περιβάλλον παρέχει τα δεδομένα στους μηχανισμούς αυτούς, με αποτέλεσμα τη γλωσσική συμπεριφορά και την ανάπτυξη δεξιοτήτων, αξιών και γνώσης.⁷⁰ Η γλώσσα επομένως, είναι και

⁶⁸ Καρπούζος, Αλ., *Οι Γλώσσες του Κόσμου, Οι Κόσμοι της Γλώσσας-Κείμενα Φιλοσοφίας και Ψυχολογίας της Γλώσσας*. Εκδόσεις: Εργαστήριο Σκέψης, Αθήνα, 2010, σελ. 91, 113-114.

⁶⁹ Ο.π., σελ. 19.

⁷⁰ Βλ. Pinker, 2000, σελ.421.

κοινωνική λειτουργία, μέσα από τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει η ερμηνευτική του νοήματος, και αυτό φαίνεται στην καθολική φύση της Γενετικής- Μετασηματιστικής Γραμματικής.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η επίδραση του περιβάλλοντος στη γλωσσική έκφραση και για τον Ρώσο φιλόσοφο και θεωρητικό της λογοτεχνίας Mikhail Bakhtin, ο οποίος υπήρξε, όπως αναφέρει και ο Καρπούζος, από τους σημαντικότερους επικριτές της γλωσσολογίας του Saussure. Ο Bakhtin “μετατόπισε το ερευνητικό ενδιαφέρον από το αφηρημένο σύστημα της γλώσσας στα συγκεκριμένα εκφωνήματα των ατόμων μέσα σε διαφορετικά κοινωνικά-επικοινωνιακά πλαίσια αναφοράς.⁷¹ Συνεπάγεται ότι, στην πρακτική της ζωντανής ομιλητικής δραστηριότητας, το σημαντικό δεν είναι η αναγνώριση της γλωσσικής μορφής, αλλά η κατανόηση της μορφής με τη συγκεκριμένη σημασία που προσλαμβάνει κατά τη χρήση της σε μια ιδιαίτερη επικοινωνιακή περίσταση και συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο. Το σημείο, δηλαδή, δεν θεωρείται μια σταθερή μονάδα, όπως ένα σήμα, όσο ενεργό συστατικό της ομιλίας, που το νόημά του μετασηματίζεται από τους μεταβλητούς κοινωνικούς τόνους, τις αξιολογήσεις και τις συνδηλώσεις που έχει συμπυκνώσει μέσα σε συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες. Το ιστορικό-κοινωνικό συμφραζόμενο αποτελεί το νοηματικό πυρήνα του σημείου και ενεργοποιείται με κάθε πράξη ομιλίας. Έτσι, το κάθε σημείο είναι πολυφωνικό ή διαλογικό, με την έννοια ότι συμπυκνώνει και διαθλά επιρροές και επιδράσεις από πολλαπλά πλαίσια, ιδεολογικά, κοσμοθεωρητικά, επιστημολογικά και πολιτικο-κοινωνικά.

Η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως καθαρά διαλογικό φαινόμενο, προσεγγίζεται με βάση τον αναπόφευκτο προσανατολισμό της προς κάποιον άλλο ομιλητή. Έτσι για τον Bakhtin, η ανθρώπινη συνείδηση - ως υποκειμενικότητα - είναι η ενεργός σημειωτική συνομιλία του υποκειμένου με τα άλλα υποκείμενα. Η συνείδηση δομείται από τη λειτουργία της γλώσσας στις κοινωνικές και επικοινωνιακές συνάψεις των μετεχόντων στην ομιλιακή πράξη και, με αυτή την έννοια, η συνείδηση εντοπίζεται τόσο στο ίδιο το υποκείμενο όσο και πέραν του υποκειμένου. Και αυτό γιατί η γλώσσα δεν εννοείται, από τον Bakhtin, ως έκφραση ή αντανάκλαση ενός αφηρημένου συστήματος, αλλά ως ενέργεια, ως δραστηριότητα, ως μια συνθετική εξελικτική διαδικασία, που πραγματώνεται στις

⁷¹ Βλ. Καρπούζος 2010, σελ. 97-98.

ατομικές πράξεις ομιλίας.⁷²

Αναφορικά με τη συμβολή του εκάστοτε περιβάλλοντος στη γλωσσική έκφραση, ο Chomsky τονίζει το ότι “οι άνθρωποι είναι έμφυτα προικισμένοι με ένα σύστημα διανοητικής οργάνωσης, που ονομάζεται ως η αρχική κατάσταση (initial state) του νου. Μέσα από τη διάδραση με το περιβάλλον και τις διαδικασίες ωρίμανσης, ο νους περνά από μια σειρά καταστάσεων στις οποίες αντιπροσωπεύονται οι γνωσιακές δομές. Η τελική κατάσταση (final state) του νου αντιστοιχεί στην κατάκτηση της γλώσσας.”⁷³

Μια βασική αρχή της Μετασχηματιστικής Γραμματικής, που λαμβάνει υπόψη τη σημασία του περιβάλλοντος στη γλωσσική έκφραση, είναι η ύπαρξη δύο συντακτικών επιπέδων: της βαθιάς (ή βαθείας) και της επιφανειακής δομής της πρότασης. Η βαθιά δομή (deep structure) μιας πρότασης αντιστοιχεί στην αφηρημένη, υποκειμενική συντακτική της μορφή, από την οποία καθορίζεται και η εννοιολογική σημασία της πρότασης. Η επιφανειακή δομή (surface structure) είναι η συγκεκριμένη συντακτική οργάνωση της πρότασης όπως πραγματώνεται στην επιτέλεση. Επίσης, είναι λογικό ότι η βαθιά δομή, κύριο συστατικό της γλωσσικής ικανότητας, συνδέεται άμεσα με τα επικοινωνιακά χαρακτηριστικά της γλώσσας. Με άλλα λόγια, ο πυρήνας του γλωσσικού κόσμου δεν είναι το σύστημα της γλώσσας ως σύνολο αμετάβλητων και αυτόνομων κανόνων που παράγουν σταθερές μορφές, αλλά η γλώσσα ως συνεχής και μεταβαλλόμενη διαλογική και επικοινωνιακή διαδικασία.⁷⁴

Ο Καρπούζος τονίζει ότι η βασική αρχή της Γενετικής Γραμματικής, που απορρέει από την αντιπαράθεση των εννοιών γλωσσική ικανότητα-επιτέλεση, είναι η ύπαρξη των δύο συντακτικών επιπέδων που αναφέραμε και παραθέτει ως παράδειγμα, την εξής αμφίσημη πρόταση): “Η επίσκεψη του X αποβαίνει εξαιρετικά ενοχλητική” (“My visiting X is extremely annoying”), η οποία

⁷² Bakhtin, M.M., *Toward a Philosophy of the Act*. Translated by Vadim Liapunov. Austin: University of Texas Press, 1993, p. 32.

⁷³ Chomsky, N., *Reflections on Language*, Pantheon Books, New York, 1975, p.137-138.

⁷⁴ Ο Chomsky, στο βιβλίο του *Language and Mind* αναφέρει ένα επίσης χαρακτηριστικό παράδειγμα βαθιάς και επιφανειακής δομής: Για παράδειγμα, η πρόταση: “Ένας σοφός άνθρωπος είναι τίμιος” (“A wise man is honest”), θα μπορούσε να αναλυθεί στο υποκείμενο (subject) “ένας σοφός άνθρωπος” και στο κατηγορούμενο (predicate) “είναι τίμιος”. Παρ’όλα αυτά όμως, η βαθιά δομή θα είναι διαφορετική. Ειδικότερα, θα προέρχεται από τη σύνθετη ιδέα που αποτελείται από το υποκείμενο της επιφανειακής δομής, ως μια βαθύτερη πρόταση με το υποκείμενο “άνθρωπος” και το κατηγορούμενο “σοφός”. Στην πραγματικότητα, η βαθιά δομή, σύμφωνα με την παραδοσιακή θεώρηση, είναι ένα σύστημα δύο προτάσεων, από τις οποίες καμία δεν επιβεβαιώνεται, που όμως συσχετίζονται με κάποιο τρόπο ώστε να εκφράζουν το νόημα της πρότασης “ένας σοφός άνθρωπος είναι ειλικρινής” (σελ.25).

εμπεριέχει δύο προτάσεις με διαφορετική βαθιά δομή και ίδια δομή επιφάνειας, οι οποίες μπορούν να αναλυθούν αντίστοιχα ως:

“Το να με επισκέπτεται ο Χ μου είναι εξαιρετικά ενοχλητικό”

“Το να επισκέπτομαι (εγώ) τον Χ μου είναι εξαιρετικά ενοχλητικό”.⁷⁵

Συμπερασματικά, οι περιβαλλοντικοί παράγοντες που μπορούν να επιδράσουν στην ερμηνεία ενός εκφωνήματος είναι πολλοί και ποικίλοι. Πρώτα από όλα, η κοινωνική διαστρωμάτωση και οι κοινωνικές σχέσεις μέσα στις οποίες λειτουργεί η γλώσσα. Οι ταξικές και κοινωνικές διαφορές των μετεχόντων στην ομιλιακή και συνομιλιακή πράξη, η ηλικία, το φύλο, η κοινωνική θέση, η μόρφωση, η γεωγραφική ποικιλία, οι προθέσεις ανάλογα την περίσταση, οι σκοποί που επιδιώκονται, η ψυχολογική και συναισθηματική κατάσταση, οι περιορισμοί στην μνήμη λόγω κόπωσης επηρεάζουν, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο, την επιλογή λέξεων και γραμματικών δομών, όπως επίσης και την ερμηνεία τους.

Ένα από τα ενδιαφέροντα ερωτήματα, που ο Chomsky κλήθηκε να απαντήσει, είναι αν τα παιδιά που μεγαλώνουν στην απομόνωση (με αποτέλεσμα να μην έχουν ποτέ ακούσει μια γλώσσα) αναπτύσσουν τη γλώσσα. Το πρόβλημα έγκειται στο ότι είναι τόσο ψυχωτικά και έχουν υποστεί τόσες πολλές διαταραχές, ώστε δεν ξέρουμε τι να πούμε για τη γλώσσα. Αναφέρει ο αμερικανός φιλόσοφος ότι “η πιο καλά μελετημένη περίπτωση είναι αυτή μιας κοπέλας που της έδωσαν το όνομα “Genie”. Βρέθηκε σε ηλικία δώδεκα ή δεκατριών χρονών κλειδωμένη σε μια σοφίτα. Ο πατέρας της, που ήταν ψυχοπαθής, την είχε κλειδώσει στη σοφίτα όταν ήταν δύο ετών. Ήταν δεμένη σε μια καρέκλα και ο πατέρας της της έδινε κατά διαστήματα φαγητό. Έτσι διατηρήθηκε ζωντανή. Φαίνεται όμως ότι από την ηλικία των δύο ετών και μετά δεν είχε καμία επαφή με τη γλώσσα, εκτός ίσως από κάποιες λέξεις που μπορεί να άκουγε από το παράθυρο. Τη βρήκε ένας κοινωνικός λειτουργός, την οδήγησαν σε ένα νοσοκομείο και προσπάθησαν να τη βοηθήσουν. Οι ψυχικές της διαταραχές ήταν τόσο μεγάλες, ώστε να μην μπορούμε να καταλάβουμε ποιές οφείλονταν στη γλωσσική της ανεπάρκεια. Δεν μπόρεσε ποτέ να φτάσει στο επίπεδο της γραμματικής”.⁷⁶

Καθημερινά οι άνθρωποι συμμετέχουν σε συζητήσεις και διαλόγους, αυτό σημαίνει ότι οι ρόλοι τους -ομιλητή-ακροατή - εναλλάσσονται. Το γεγονός αυτό σημαίνει, a priori, ότι οι συντελεστές-συμβαλλόμενοι της επικοινωνίας έχουν

⁷⁵ Βλ. Καρπούζος 2010, σελ. 91.

⁷⁶ Βλ. Chomsky, 2003, σελ. 70-71.

αποδεχθεί την αρχή της διαλογικής συνεργασίας. Η γλωσσική δραστηριότητα, δηλαδή, είναι ένα είδος έλλογης και σκόπιμης κοινωνικής διεπίδρασης που ρυθμίζεται από την αρχή της συνεργασίας. Την αρχή αυτή αναγνώρισε ο Βρετανός φιλόσοφος Grice (1913-1988), υποστηρίζοντας ότι η συνομιλία διέπεται από την αρχή της συνεργασίας και από τέσσερα αξιώματα (Grice's four maxims: quality, quantity, relation and manner)⁷⁷:

- 1) Την ποσότητα (παροχή αναγκαίας πληροφορίας)
- 2) Την ποιότητα (αληθής επικοινωνιακή συμβολή)
- 3) Τη συνάφεια (επικοινωνία σχετική με το θέμα).
- 4) Τον τρόπο (σαφήνεια λόγου).

Η παραβίαση κάποιου ή όλων των παραπάνω αρχών, που θεωρεί ο Grice ότι διέπουν τη συνομιλία, δημιουργεί το συνομιλιακό υπονόημα. Ο όρος αυτός δηλώνει την πράξη της ερμηνείας και όχι την αποκωδικοποίηση της ερμηνείας βάσει κανόνων. Το συνομιλιακό υπονόημα, όπως είπαμε, ενεργοποιείται όταν παραβιάζονται οι τέσσερις αρχές που περιγράψαμε. Η παραβίαση είναι σκόπιμη και αποβλέπει στην τήρηση της αρχής της ποιότητας, θέλει δηλαδή να είναι ακριβής και να μη δώσει αναληθή πληροφορία που θα παραπλανήσει το συνομιλητή του. Από την παραβίαση αυτή παράγεται το υπονόημα ότι το ρολόι του, ενδεχομένως, να μην δείχνει τη σωστή ώρα. Η θεωρία του συνομιλιακού υπονοήματος μας βοηθάει να κατανοήσουμε αν οι κοινότητες ομιλίας τηρούν ή όχι τις επικοινωνιακές αρχές. Βέβαια και αυτή η θεωρία - όπως όλες - δεν έχει καθολική επικοινωνιακή βάση, μιας που υπάρχουν κοινωνίες που δεν αναζητούν κάποιο υπονόημα, δυνάμει κάποιας υποτιθέμενης παραβίασης μιας αρχής.

Η γλωσσική πράξη ή ομιλιακή πράξη (speech act), συνιστά την κεντρική εννοιολογική μονάδα των κλάδων που ασχολούνται με τη χρήση της γλώσσας, τόσο της Αναλυτικής φιλοσοφίας, όσο και της Πραγματολογίας αναφορικά με τη γλώσσα.

Ο Βρετανός φιλόσοφος J. L. Austin (1911-1960), γνωστός για την πραγματολογική θεωρία των ομιλιακών ενεργημάτων (Austin's Speech-Act Theory), συνέβαλε σημαντικά στη σύνδεση της γλώσσας με την επικοινωνία, μέσα από τη θεωρία του για τις γλωσσικές πράξεις και ανήκει στο φιλοσοφικό ρεύμα της αναλυτικής φιλοσοφίας που είχε κωδικοποιηθεί ως φιλοσοφία της

⁷⁷ Grice, H.P. "Logic and conversation", in P. Cole and J. Morgan (eds), *Studies in Syntax Semantics III: Speech Acts*, New York: Academic Press, 1975, p. 45.

κοινής γλώσσας (ordinary language). Σύμφωνα με τον Austin, ο σκοπός μιας γλωσσικής πράξης είναι διπλός: αφ'ενός, ο ομιλητής θέλει να γίνει αντιληπτός και κατανοητός από το συνομιλητή του, δηλαδή προσδοκά η πληροφορία που μεταδίδει να προσληφθεί και να κατανοηθεί σωστά από τον αποδέκτη του και αφ'ετέρου, επιδιώκει και αναμένει κάποια πράξη ως αποτέλεσμα (αντίδραση) του αποδέκτη, ο οποίος κατανόησε τα λόγια του. Το συμπεριφορικό σχήμα, ερέθισμα-αντίδραση, λειτουργεί στα πλαίσια της λεκτικής πράξης.⁷⁸

Η γλωσσική πράξη, αναδεικνύει την πολυλειτουργικότητα της γλώσσας. Όσον αφορά τη γλώσσα, διαπιστώνουμε ότι οι λεκτικές πράξεις του Austin, βρίσκουν εφαρμογή στη γλωσσική επιτέλεση (linguistic performance) του Chomsky, καθώς έχει άμεση σχέση με την επικοινωνία και το περιβάλλον. Η διαπίστωση αυτή, ενισχύεται και επιβεβαιώνεται και από τη σχετική αναφορά του Καρπούζου: “Η γλωσσική πράξη είναι η πράξη που επιτελείται με τον προφορικό ή γραπτό λόγο και δηλώνει ταυτόχρονα την πρόθεση του ομιλητή: δήλωση, υπόσχεση, παράκληση, απειλή, επιθυμία κ.ο.κ. Η παραγωγή λέξεων, φράσεων και προτάσεων, χαρακτηρίζεται ως γλωσσική πράξη μονάχα όταν και εφόσον πραγματοποιείται στο πλαίσιο της γλωσσικής επικοινωνίας και επομένως προϋποθέτει κάποιο σκοπό. Έτσι ο σκοπός μιας γλωσσικής πράξης είναι διττός: α) Ο ομιλητής, αφενός, θέλει να γίνει αντιληπτός και κατανοητός από το συνομιλητή του, δηλαδή προσδοκά η πληροφορία που μεταδίδει να προσληφθεί και να κατανοηθεί σωστά από τον αποδέκτη του. β) Ο ομιλητής, αφετέρου, επιδιώκει και αναμένει κάποια πράξη ως αποτέλεσμα (αντίδραση) του αποδέκτη, ο οποίος κατανόησε «επακριβώς» τα λόγια του. Η γλωσσική πράξη, όπως ιχνηλατείται και θεμελιώνεται από τον Austin, αναδεικνύει την πολυλειτουργικότητα της γλώσσας. Οι γλωσσικές εκφράσεις μας παρέχουν τη δυνατότητα να εκτελούμε τα πιο διαφορετικά είδη πράξεων. Σε αντίθεση με την παραδοσιακή φιλοσοφική παραδοχή που εξαντλούσε τη γλωσσική δυνατότητα στα εκφωνήματα δήλωσης, τα οποία περιέγραφαν καταστάσεις πραγμάτων ή γεγονότων που μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αληθή ή ψευδή, ο Austin εισάγει μια εντελώς διαφορετική κατηγορία εκφωνημάτων, εκείνη των επιτελεστικών, «με τα οποία το να λέμε κάτι είναι ίδιο με το να κάνουμε κάτι». Για παράδειγμα, όταν δώσει κανείς μια υπόσχεση ή όταν πει «ορκίζομαι» στο

⁷⁸ Austin, J.L., *How to do things with words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford University Press, New York, 1975, p.78.

δικαστήριο. Τα εκφωνήματα αυτής της κατηγορίας δεν είναι δυνατόν να κριθούν ως αληθή ή ψευδή, διαθέτουν όμως μια παράλληλη ιδιότητα. Διότι, όπως ακριβώς τα διαπιστωτικά εκφωνήματα ενδέχεται να αποδειχθούν ψευδή και να αποτύχουν, έτσι και ενέργειες όπως της υπόσχεσης ή του όρκου ενδέχεται να μην καταφέρουν να επιτελέσουν το στόχο στον οποίο αποβλέπουν. Αυτό μπορεί να προκύψει στην περίπτωση όπου εκείνος, που επιτελεί την πράξη της υπόσχεσης ή του όρκου, αθετήσει το λόγο του ή παραβιάσει τον όρκο του και τις δεσμεύσεις που αναλαμβάνει με τα αντίστοιχα επιτελεστικά εκφωνήματα. Τέτοια εκφωνήματα, κατά τον Austin, δεν κρίνονται ως ψευδή, αλλά ως «ανεπιτυχή» ή «ατυχή». Το γεγονός ότι ένα επιτελεστικό εκφώνημα αστοχεί ή αποτυγχάνει δεν συνεπάγεται ότι η πράξη ακυρώθηκε, αλλά ότι η πράξη δεν επιτέλεσε τον επιδιωκόμενο στόχο.”⁷⁹

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι η κοινωνική διάσταση της γλώσσας, η κοινωνική διάσταση της γραμματικής, συνδέεται άμεσα με τις πραγματολογικές θεωρίες της Σύγχρονης Γλωσσολογίας και βέβαια αποτελεί ερμηνευτικό παράγοντα της χρήσης της Καθολικής Γραμματικής. Ωστόσο, σημαντική είναι η συμβολή της ερμηνευτικής προσπάθειας της συμβολής νου στην κατάκτηση της γλώσσας, στην απόκτηση της γνώσης.

2.2 Νους και Γλώσσα

Ο Γαλιλαίος είχε διακρίνει τη σπουδαιότητα της κεντρικής ιδιότητας της ανθρώπινης γλώσσας, εκείνη της χρήσης πεπερασμένων μέσων για την έκφραση μιας απεριόριστης γκάμας σκέψεων. Στο *Διάλογό* του, περιγράφει με θαυμασμό την ανακάλυψη ενός μέσου με το οποίο κανείς μεταδίδει “τις πιο κρυφές του σκέψεις σε οποιοδήποτε άλλο άτομο...με δυσκολία όχι μεγαλύτερη από αυτή που δημιουργούν οι συνδυασμοί εικοσιτεσσάρων μικρών χαρακτήρων πάνω σε μια κόλλα χαρτί”. Αυτή είναι, όπως γράφει, η μεγαλύτερη ανακάλυψη του ανθρώπου και μπορεί να συγκριθεί με τις δημιουργίες ενός Μιχαήλ Άγγελου- του οποίου ο

⁷⁹ Καρπούζος 2010,σελ. 107-108.

Γαλιλαίος ήταν στην ουσία η μετεμψύχωση, αν πιστέψουμε το μύθο που δημιουργήθηκε από τον μαθητή και βιογράφο του, Βίνιανι και μνημονεύεται στην κατά τον Kant εικόνα εικόνα της μετεμψύχωσης του Μιχαήλ Άγγελου σε Νεύτωνα, μέσω της μεσολάβησης του Γαλιλαίου.⁸⁰

Κάποια από τα σημαντικότερα θέματα που ανήκουν στην κοινή περιοχή της φιλοσοφίας της γλώσσας και της φιλοσοφίας της σκέψης χειρίζονται από τη σύγχρονη ψυχολinguιστική (psycholinguistics) Κάποια σημαντικά ερωτήματα είναι: Τι μέρος της γλώσσας είναι έμφυτο; Η απόκτηση γλώσσας αποτελεί ειδικό μέρος του μυαλού; Πώς συνδέονται η σκέψη και η γλώσσα; Ένα άλλο ερώτημα που έχει διχάσει τους φιλόσοφους της γλώσσας είναι το κατά πόσο η τυπική λογική μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αποδοτικό εργαλείο για την ανάλυση και κατανόηση των φυσικών γλωσσών. Αν και οι πιο πολλοί φιλόσοφοι, όπως ο Frege έχουν υπάρξει σκεπτικοί όσον αφορά την τυποποίηση των φυσικών γλωσσών, πολλοί από αυτούς ανέπτυξαν τυπικές γλώσσες για επιστημονική χρήση ή τυποποίησαν τμήματα της φυσικής γλώσσας για ερευνητικούς σκοπούς.

Ένα σημαντικό πρόβλημα που αγγίζει τη φιλοσοφία της γλώσσας και τη φιλοσοφία του νου είναι ο βαθμός στον οποίο αυτές οι δύο αλληλεπιδρούν. Υπάρχουν διάφορες απόψεις για το θέμα, με διαφορετικές παρατηρήσεις και προτάσεις. Αναφορικά με τη γλώσσα και τον εγκέφαλο, υπάρχουν πολλές ερμηνείες, εκ των οποίων η προσέγγιση της ενοποίησης των θεμελιωδών αρχών της γλώσσας και του εγκεφάλου, μια ερμηνεία στην οποία ο Chomsky αποδίδει μια σκεπτικιστική χροιά, καθώς, όπως αναφέρει “η τωρινή μας κατανόηση δεν επαρκεί ούτε καν για να προσφέρει τη βάση για την ενοποίηση των επιστημών του εγκεφάλου με τις ανώτερες νοητικές λειτουργίες, και ανάμεσά τους τη γλώσσα.”⁸¹

Χαρακτηριστική είναι και η θέση του Αμερικανού φιλόσοφου και κύριου εκπροσώπου του πραγματισμού Charles Sanders Peirce (1839-1914), την οποία συμμερίζεται και ο Chomsky, ότι ο ανθρώπινος νους είναι ένα βιολογικά καθορισμένο σύστημα με συγκεκριμένες δυνάμεις και όρια. “Ο νους του ανθρώπου έχει μια φυσική προσαρμογή⁸² στο να φαντάζεται σωστές θεωρίες

⁸⁰ N. Chomsky, *Για τη φύση και τη γλώσσα*, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2004, σελ. 79.

⁸¹ Ο.π., σελ. 101.

⁸² Σύμφωνα με τη θεωρία της Εξέλιξης του Δαρβίνου, η λέξη 'προσαρμογή' που χρησιμοποιεί ο Peirce, έχει βιολογική σημασία, καθώς αναφέρεται στη διαδικασία της αλλαγής, μέσα από την οποία ένας οργανισμός ή είδος βελτιώνεται μέσα στο περιβάλλον του.

κάποιων ειδών....Αν ο άνθρωπος δεν διέθετε το δώρο αυτό, ενός νου προσαρμοσμένου στις απαιτήσεις του, δεν θα μπορούσε να αποκτήσει καμία γνώση.”⁸³ Όσον αφορά το γνωστό έργο του Peirce *The Logic of Abduction*, ο Chomsky αναφέρει ότι ο Peirce ορθώς υποστήριξε ότι η έννοια της απαγωγής είναι από τη φύση της ενστικτώδης, καθώς ο ανθρώπινος νους επιλέγει ποιά δεδομένα θα χρησιμοποιήσει για να δομήσει την εκάστοτε θεωρία. Αυτή η επιλογή ερμηνεύει ακόμη πιο αναλυτικά το θεωρητικό υπόβαθρο της καθολικής γραμματικής, με την θεμελιώδη μέθοδο διερεύνησης των Αρχών και Παραμέτρων (Principles and Parameters). Επομένως, σύμφωνα με τον Peirce, η μόνη αξιόπιστη επιστημονική μέθοδος έρευνας είναι η απαγωγή (abduction), έναντι της επαγωγής, που χρησιμοποιήθηκε κατά κύριο λόγο στην αναλυτική φιλοσοφία του 17ου και 18ου αιώνα, αλλά δεν αποτελεί μέθοδο απόκτησης της γνώσης, αλλά μέθοδο επιβεβαίωσης των ερευνητικών ευρημάτων.⁸⁴

Μια θεωρία εξίσου σημαντική για την κοινωνική διάσταση της γλώσσας, εισήγαγαν οι γλωσσολόγοι και ανθρωπολόγοι Sapir και Whorf, η οποία βασίζεται στην έννοια της γλωσσικής σχετικότητας, και υποστηρίζει ότι η γλώσσα περιορίζεται από το βαθμό στον οποίο τα μέλη μιας "γλωσσολογικής κοινότητας" μπορούν να σκεφτούν σχετικά με συγκεκριμένα υποκείμενα. Με άλλα λόγια, η γλώσσα υπήρξε αναλυτική πριν από τη σκέψη, δηλαδή, η γλώσσα επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη σκέψη του ανθρώπου. Το αντίθετο της θέσης των Sapir-Whorf είναι η ιδέα ότι η σκέψη (και γενικότερα, το νοητικό περιεχόμενο) έχει προτεραιότητα έναντι της γλώσσας, κάτι που υποστήριζε ο Piaget. Επίσης, σύμφωνα με τη θεωρία των Sapir- Whorf, κάθε πολιτισμός έχει και τη δική του, ιδιαίτερη αντίληψη για τον κόσμο, καθώς αυτή η αντίληψη καθορίζεται από τις ιδιαιτερότητες της κάθε γλώσσας. Ο Pinker αναφέρει χαρακτηριστικά ότι “η άποψη ότι η γλώσσα διαμορφώνει τη σκέψη φαινόταν εύλογη όταν οι επιστήμονες αγνοούσαν εντελώς πώς λειτουργεί η σκέψη. Τώρα που οι γνωσιακοί επιστήμονες ξέρουν πώς να σκεφτούν για τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε, είναι μικρότερος ο πειρασμός να την εξομοιώσουν με τη γλώσσα.”⁸⁵ Ο γλωσσικός αυτός ντετερμινισμός, κατά τον Pinker, συνδέεται στενά με τους Sapir- Whorf, οι

⁸³ Peirce, Charles Sanders, “The Logic of Abduction” in Vincent Tomas, ed., *Peirce's Essays in the Philosophy of Science*. New York: Liberal Arts Press, 1957, p. 34.

⁸⁴ Noam Chomsky interviewed by Michael C.Haley and Ronald F. Lunsford. “Facing reality”, excerpted from Haley and Lunsford, *Noam Chomsky*, Twayne, 1994, pp.182-4, pp.194-6.

⁸⁵ Βλ. Pinker 2000, σελ. 67.

οποίοι υποστήριζαν ότι οι μη εκβιομηχανισμένοι λαοί είχαν συστήματα γνώσης, γλώσσας και πολιτισμού πολύπλοκα μεν, αλλά έγκυρα σύμφωνα με την εικόνα τους για τον κόσμο.⁸⁶

Η θέση “πρώτα η γνώση” (knowledge-first) συναντάται, μεταξύ άλλων, στο έργο του Grice και συγκεκριμένα στη θεωρία του για τα συνομιλιακά υπονοήματα (conversational implicatures), που αναλύθηκε σε προηγούμενο εδάφιο, αναφορικά με τις συνεπαγωγές που χρησιμοποιούμε προκειμένου να γεφυρώσουμε τη σημασιολογική απόσταση μεταξύ αυτού που λέγεται και αυτού που εννοείται. Έμφαση δίνεται στην πραγματολογική διάσταση της αναλυτικής φιλοσοφίας της γλώσσας, μέσα από την κοινή της, καθημερινή χρήση.

Επιπλέον, η άποψη αυτή έχει συνδεθεί με τον Αμερικανό φιλόσοφο και γνωσιακό επιστήμονα Jerry Fodor (1935-1917) και την υπόθεσή του περί γλώσσας της σκέψης. Το επιχείρημά του είναι ότι η προφορική και η γραπτή γλώσσα αποκτούν την προθετικότητα (intentionality) και τη σημασία τους από μια εσωτερική γλώσσα που είναι κωδικοποιημένη στη σκέψη, μια γλώσσα που, σύμφωνα με τον Chomsky, όπως θα αναλύσουμε σε επόμενο εδάφιο, προϋποθέτει την κατάκτηση της γλώσσας. Το βασικό επιχείρημα αυτής της άποψης είναι ότι η δομή των σκέψεων και η δομή της γλώσσας φαίνεται ότι μοιράζονται ένα συνθετικό και συστηματικό χαρακτήρα. Ένα άλλο επιχείρημα είναι ότι είναι δύσκολο να εξηγηθεί πώς τα σημεία και τα σύμβολα στο χαρτί μπορούν να αναπαριστούν κάτι που έχει σημασία, εκτός και αν τα περιεχόμενα του νου τους έχουν αποδώσει κάποιου είδους νόημα.

Κάποιοι άλλοι φιλόσοφοι παραδοσιακά προσπαθούν να δείξουν ότι η γλώσσα και η σκέψη είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος και ότι δεν υπάρχει τρόπος να εξηγηθεί η μια χωρίς την άλλη. Ο Donald Davidson, στο "Thought and Talk", υποστήριξε ότι η έννοια της πίστης μπορεί να προκύψει μόνο ως αποτέλεσμα της δημόσιας γλωσσικής αλληλεπίδρασης.⁸⁷ Θα άξιζε βέβαια να σημειωθεί ότι, κατά το 18ο αιώνα, οι οι δυνάμεις της αίσθησης ή της αντίληψης και της σκέψης είχαν θεωρηθεί ως ιδιότητες ενός συγκεκριμένου οργανωμένου συστήματος ύλης. Οι νοητικές ιδιότητες ήταν αποτέλεσμα της οργανικής δομής του εγκεφάλου και γενικότερα του ανθρώπινου νευρικού συστήματος. Έναν αιώνα μετά, ο Δαρβίνος

⁸⁶ Ο.π., σελ.68-69.

⁸⁷ Davidson, D., “Thought and Talk” in Samuel D. Guttenplan (ed), *Mind and Language*. Clarendon Press, 1975.

ρωτούσε ρητορικά γιατί η σκέψη, όντας κρυφή εκδήλωση του εγκεφάλου, θα έπρεπε να θεωρείται πιο θαυμαστή από τη βαρύτητα, μια ιδιότητα της ύλης.” Σήμερα, η μελέτη του εγκεφάλου βασίζεται στη θέση ότι τα νοητικά αντικείμενα και προπάντων τα μυαλά, είναι αναδυόμενες ιδιότητες των εγκεφάλων.⁸⁸

Όσον αφορά τη γλώσσα, η αμετάβλητη ουσία της έχει συχνά θεωρηθεί ως η διάνοια (νους⁸⁹) και οι πράξεις του. Συγκεκριμένες γλώσσες χρησιμοποιούν διάφορους μηχανισμούς, καθώς κάποιοι από αυτούς έχουν τη ρίζα τους στον ανθρώπινο λόγο (reason), ενώ άλλοι είναι αυθαίρετοι και τυχαίοι αναφορικά με τη σκέψη. Ένας εξέχων ορθολογιστής γλωσσολόγος του 18ου αιώνα, ο Nicolas Beauzée (*Grammaire générale*, 1767), όρισε την γενική γραμματική ως μια επαγωγική επιστήμη που αφορά τις αμετάβλητες και γενικές αρχές του προφορικού και του γραπτού λόγου με βάση τη λογική. Στον πρόλογο της *Grammaire générale*, ο Beauzée ανακοινώνει τις θεμελιώδεις αρχές στις οποίες βασίζεται η θεωρία του, αρχές που όπως αναφέρει ο Bartlett, περιέχουν χαρακτηριστικά κοινά με τις γενικές έννοιες της καθολικής γραμματικής. Η καθολικότητα της σκέψης και της γλώσσας βασίζεται στο Λόγο, στη λογική. Παραπέμπει στις καρτεσιανές έννοιες, οι οποίες είναι έκδηλες και στη γραμματική του Port-Royal, με τη παραδοχή ότι η λογική και η γλώσσα είναι δοσμένα από το Θεό χαρίσματα, μοναδικά στον άνθρωπο. Σε αντίθεση με τις φιλοσοφικές αντιλήψεις του Port-Royal αναφορικά με τη γλώσσα, ο Beauzée υποδηλώνει μια εξάρτηση της λογικής από τη γλώσσα, η οποία φαίνεται να προέρχεται από την αναγνώριση εκ μέρους του της κοινωνικής φύσης του ανθρώπου, και επομένως της επικοινωνίας. Συνεπώς, δίνει έμφαση στη σημασία της γλώσσας στο να καταστήσει τη λογική αποτελεσματική διαμέσου της επικοινωνίας της σκέψης.⁹⁰

Είναι προγενέστερη όλων των γλωσσών, γιατί οι αρχές της είναι οι ίδιες με εκείνες της άμεσης ανθρώπινης λογικής στις διανοητικές της δραστηριότητες. Έτσι, η επιστήμη της γλώσσας δεν διαφέρει καθόλου από την επιστήμη της

⁸⁸ Βλ. Ramachandran, V.S., and Sandra Blakeslee, *Phantoms in the Brain*, London: Fourth Estate, 1998.

⁸⁹ Η αγγλική λέξη “mind” κανονικά, αποδίδεται, σύμφωνα με τους μεταφραστές του έργου του Chomsky, ως “ψυχισμός”, καθώς, ερμηνείες όπως “νους” ή “διάνοια” αποπροσανατολίζουν περισσότερο καθώς δεν ανταποκρίνονται επαρκώς στον δυϊσμό “mind- body”.

⁹⁰ Bartlett, B.E., *Introduction to Beauzée's Grammaire générale*. Facsimilé impression of the 1767 edition, in the series Grammatica Universalis (8,1 and 2), Friedrich Fromman Verlag (Gunther Hoizboog), Stuttgart-Bad Cannstatt, 1974 (2.24. p.28).

σκέψης. Η ειδική γραμματική δεν είναι αληθινή επιστήμη υπό το πρίσμα της ορθολογιστικής παράδοσης, γιατί δεν βασίζεται μόνο στους καθολικούς αναγκαίους νόμους, αλλά είναι μια τέχνη ή μια τεχνική που δείχνει πώς οι δεδομένες γλώσσες συνειδητοποιούν τις γενικές αρχές της ανθρώπινης λογικής. Η πλατωνιστική αυτή αντίληψη θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι η γνώση μιας συγκεκριμένης γλώσσας μεγαλώνει και ωριμάζει σε μια πορεία που είναι εν μέρει εσωτερικά προσδιορισμένη με μετατροπές που αντικατοπτρίζουν την παρατηρούμενη, και βέβαια υποκειμενική της χρήση. Η Γενετική Γραμματική λοιπόν, μιας συγκεκριμένης γλώσσας (“γενετική” σημαίνει “σαφής”⁹¹) αφορά την μορφή και τη σημασία των εκφράσεων αυτής της γλώσσας που καθορίζονται από μια γλωσσική ικανότητα.

Οι σκέψεις εκφράζονται στις γλωσσικές διατυπώσεις, και συχνά η σχέση μεταξύ γλώσσας και σκέψης περιγράφεται μεταφορικά λέγοντας ότι η γλώσσα είναι το ένδυμα των σκέψεων. Ωστόσο, το συγκεκριμένο μεταφορικό σχήμα αποδίδει μια προτεραιότητα στη σκέψη έναντι της γλώσσας, για την οποία μπορούν να διατυπωθούν αντιρρήσεις. Δεν μοιάζει να είναι δυνατή η εξατομίκευση των σκέψεων ανεξάρτητα από τη γλώσσα, καθώς οποιαδήποτε απόπειρα εξατομίκευσης μιας σκέψης απαιτεί τη χρήση γλώσσας. Ένα ερώτημα που απασχολεί τους φιλοσόφους είναι εάν υπάρχει η δυνατότητα μη-γλωσσικής σκέψης και εάν είναι δυνατόν να αποδώσουμε σκέψεις σε άγλωσσα ζώα ή σε άλλους οργανισμούς.⁹² Μολονότι συχνά αποδίδουμε πεποιθήσεις και επιθυμίες σε άγλωσσα όντα, τις οποίες διατυπώνουμε με τη χρήση δομημένων γλωσσικών διατυπώσεων, δεν μοιάζει εύλογη η υπόθεση ότι τα άγλωσσα ζώα χρησιμοποιούν ένα δομημένο σύστημα αναπαράστασης μέσω του οποίου επικοινωνούν μεταξύ τους το οποίο χαρακτηρίζεται από τα χαρακτηριστικά των ανθρώπινων γλωσσών.

Μια ακόμη διάκριση που αξίζει να επισημάνουμε και έχει προκαλέσει φιλοσοφική συζήτηση⁹³ είναι αυτή μεταξύ του νοήματος του ομιλητή και του νοήματος της έκφρασης. Μοιάζει ευνόητο πως οι γλωσσικές εκφράσεις δεν θα είχαν κανένα νόημα εάν δεν υπήρχαν ομιλητές της γλώσσας. Ωστόσο, αυτή η

⁹¹ Όσον αφορά τον όρο “σαφής”, η γενετική γραμματική αποτελεί “ακριβές” μοντέλο της γνώσης που θεμελιώνει την πραγματική παραγωγή και ερμηνεία των φράσεων από τους γηγενείς ομιλητές. Σκοπός της γενετικής γραμματικής είναι η πρόβλεψη σωστά σχηματισμένων προτάσεων μιας φυσικής γλώσσας.

⁹² Για υπεράσπιση μιας σύγχρονης έκφρασης της θέσης ότι υπάρχει δυνατότητα σκέψης δίχως γλώσσα, βλέπε

Bennett, J., *Linguistic Behaviour*, Hackett P.C, Indianapolis, 1990.

⁹³ Grice H. P. (1957), “Meaning”, *Philosophical Review*, pp. 66, 377-388.

διαπίστωση δεν αρκεί για να δικαιολογήσει τη θέση ότι το νόημα μιας γλωσσικής έκφρασης καθορίζεται από το τι εννοεί κάποιος ομιλητής που χρησιμοποιεί τη γλωσσική έκφραση. Συμπεραίνει λοιπόν κανείς, ότι τον εικοστό αιώνα, οι περισσότερες θεωρίες για το νόημα που εμφανίσθηκαν στο χώρο της αναλυτικής φιλοσοφίας, εκλαμβάνουν ως βασικό στοιχείο το νόημα της έκφρασης.

2.3 Η μιχεβιοριστική θεωρία για την κατάκτηση της γλώσσας

Η κατάκτηση της γλώσσας είναι μια έννοια τόσο θεωρητική όσο και πρακτική. Συνεπώς τα διάφορα φιλοσοφικά κινήματα της φιλοσοφίας της γλώσσας επηρέασαν και τις αντίστοιχες θεωρητικές προσεγγίσεις στο θεμελιώδες ερώτημα του πώς μαθαίνει ο άνθρωπος. Η θεωρία του Συμπεριφορισμού (Behaviourism) ισχυρίζεται ότι, όχι μόνο το μεγαλύτερο μέρος της γλώσσας μαθαίνεται μέσω εξάρτησης. Αντίθετη, αν και με κάποια σημεία κοινά, η έμφυτη προοπτική της μάθησης, μέσω του ορθολογισμού και της βιολογίας, δηλώνει ότι τουλάχιστον κάποια από τα συντακτικά χαρακτηριστικά είναι έμφυτα και προκαθορισμένα, με βάση κάποια τμήματα του μυαλού.

Η αναλυτική φιλοσοφία ενσωμάτωσε τη γνώση από τις εμπειρικές επιστήμες και τις μεθόδους τους (παρατήρηση, πειράματα, επαγωγική μέθοδος έρευνας). Σύμφωνα με τους εμπειριστές (Locke, Berkeley, Hume, Mill) η γνώση του κόσμου προέρχεται σε τελική ανάλυση από την παρατήρηση, και όχι από τη μελέτη ιδεών που δεν προέρχονται αρχικά από την εμπειρία. Ο εμπειρισμός του John Locke, είναι στενά συνδεδεμένος την έννοια της συνήθειας, της έξης (habit), που ψυχολογικά αναφέρεται στην τάση του ατόμου δρα σύμφωνα με αυτόματους τρόπους, καθώς αυτοί αποκτώνται από την πράξη και την εμπειρία. Ο Locke θεωρεί τον νου κατά τη γέννηση ως “tabula rasa” και εξηγεί τη δημιουργία των ιδεών και της γλώσσας με τη συνήθεια. Ο Ayer, αναφορικά με τις ιδέες αισθημάτων (παραστάσεις), αναφέρει ότι “δεν είναι το ίδιο, όπως φαντάστηκε ο Locke, με το να λέμε ότι αυτές σχετίζονται αποκλειστικά με ένα υποκείμενο

(underlying) μη παρατηρήσιμο κάτι, αλλά ότι συνδέονται μεταξύ τους. Σ'αυτό ο Berkeley, είχε φυσικά δίκιο. Υπέθεσε όμως εσφαλμένα πως ό,τι προσλαμβάνεται άμεσα μέσω των αισθήσεων είναι κατ'ανάγκην νοητό και χρησιμοποίησε, όπως και ο Locke, τη λέξη παράσταση (ιδέα) για να υποδηλώσει ένα στοιχείο που προσλαμβάνεται διαμέσου των αισθήσεων -χρήση η οποία πρέπει να απορριφθεί, επειδή υπονοεί αυτή την εσφαλμένη άποψη. Αντικαθιστούμε λοιπόν τη λέξη 'ιδέα' σ'αυτή τη χρήση της με τον ουδέτερο όρο αισθητηριακό περιεχόμενο (sense-content), με τον οποίο θα αναφέρουμε εφεξής τα άμεσα δεδομένα όχι απλώς του εξωτερικού αλλά και του ενδοσκοπικού αισθήματος. Μπορούμε επομένως να πούμε ότι ο Berkeley ανακάλυψε πως τα υλικά πράγματα πρέπει να ορίζονται με βάση το αισθητηριακό τους περιεχόμενο.”⁹⁴

Ο Αμερικανός φιλόσοφος και ψυχολόγος William James (1842-1910), επηρεασμένος από τις από τις δαρβινικές αντιλήψεις της βιολογικής χρησιμότητας, αφιέρωσε μεγάλο μέρος του έργου του στη συνήθεια, που στον άνθρωπο επικαλύπτει τα ένστικτα και τελικά τα υποκαθιστά. Σύμφωνα με τους μιχεβιοριστές, η συνήθεια που λέγεται γλώσσα διαφέρει μόνο στο ότι ο λόγος μπορεί να γενικευτεί απεριόριστα. Ο απεριόριστος λόγος είναι θα λέγαμε, το μιχεβιοριστικό ισοδύναμο της σκέψης.

Ο Αμερικανός ψυχολόγος και συμπεριφοριστής B.F. Skinner (1904-1990), εκπρόσωπος της μιχεβιοριστικής σχολής μάθησης, θεωρούσε ότι η συμπεριφορά τροποποιείται σύμφωνα με τις συνέπειές της και ότι η κατάλληλη ενίσχυση (αμοιβή ή τιμωρία) παίζει ουσιώδη ρόλο στη διαμόρφωση της συνήθειας. Η λεκτική συμπεριφορά, σύμφωνα με τον Skinner, αφορά τρεις όρους: το ερέθισμα, τη γλωσσική εκτέλεση και τις αλλαγές στο περιβάλλον του οργανισμού. Το λεκτικό “ρεπερτόριο” το επεξεργάζεται η συνήθεια. Η γλώσσα είναι μια λειτουργία των συνεπειών της και επομένως η παρατήρηση των συνεπειών επιτρέπει την πρόβλεψη και τον έλεγχο της πιθανότητας να υπάρξει η ίδια λεκτική συμπεριφορά στο μέλλον, ως απάντηση σε ένα δεδομένο ερέθισμα. Οι περισσότερες μιχεβιοριστικές τάσεις τείνουν να βασίσουν τη θεωρία της γλώσσας ως συνήθειας πάνω σε συνδετικές σχέσεις μεταξύ ερεθίσματος-ερεθίσματος ή ερεθίσματος- απάντησης, μέσω γενικεύσεων, όπως η κλασική εξαρτημένη μάθηση του Pavlov (η διαδικασία επανειλημμένης σύνδεσης ενός προηγουμένως ουδέτερου ερεθίσματος με ένα ανεξάρτητο ερέθισμα, ώστε να

⁹⁴ Ayer 1994, σελ. 45.

προκληθεί μια εξαρτημένη αντίδραση), ο Νόμος του Αποτελέσματος του Thorndike (δηλώνει ότι μια ενέργεια που ακολουθείται από ένα ικανοποιητικό αποτέλεσμα είναι πιο πιθανό να επαναληφθεί σε παρόμοιες καταστάσεις, ενώ μια ενέργεια που ακολουθείται από ένα δυσάρεστο αποτέλεσμα είναι λιγότερο πιθανό να επαναληφθεί), και η συντελεστική εξαρτημένη μάθηση του B.F. Skinner (Αν η συμπεριφορά ενός ατόμου ακολουθηθεί αμέσως από ευχάριστα επακόλουθα, το άτομο θα εκδηλώσει τη συγκεκριμένη συμπεριφορά με μεγαλύτερη συχνότητα). Μια σημαντική εξέλιξη της παράδοσης των συμπεριφοριστικών θεωριών μάθησης αποτελεί η θεωρία της κοινωνικής μάθησης του Bandura (μίμηση προτύπου και μάθηση μέσω παρατήρησης), η οποία δέχεται τις περισσότερες αρχές των συμπεριφοριστικών θεωριών αλλά εστιάζει πολύ περισσότερο στις επιδράσεις των σημάτων στη συμπεριφορά και σε εσωτερικές νοητικές διεργασίες, δίνοντας έμφαση στις επιδράσεις της σκέψης στη δράση και της δράσης στη σκέψη. Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης, συμβάλλει στη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των συμπεριφοριστικών και των γνωστικών προσεγγίσεων.⁹⁵

Ωστόσο, η αναγνώριση του Chomsky μπορεί να αναχθεί στην παρουσίαση του έργου του από τον Skinner στο *Verbal Behaviour*.⁹⁶ Αυτή η άποψη είναι διάχυτη στην ερμηνευτική προσέγγιση των Katz και Fodor, οι οποίοι υπερβαίνουν την κριτική της φιλοσοφίας εκείνης που απομονώνει τη γλώσσα ως ιδεώδη, τείνοντας θετικά προς τη μελέτη και την έρευνα της γλωσσολογίας. Δεν είναι η φιλοσοφία που βοηθά τη γλωσσολογία αλλά πολύ περισσότερο η γλωσσολογία αγωνίζεται να αποκαταστήσει εκείνα τα προβλήματα της φιλοσοφίας που έχουν γλωσσολογικό περιεχόμενο. Η σύγχρονη και ιδίως η γενετική γλωσσολογία παρέχει το κλειδί για τη λύση εκείνων των γλωσσικών προβλημάτων, που για πάνω από μισό αιώνα απασχολούσαν την Αγγλο-Αμερικανική φιλοσοφία. Έτσι, η φιλοσοφία της γλώσσας, απομακρύνεται από τον θετικισμό, και λαμβάνει μια νέα πνοή, καθώς μετατρέπεται σε φιλοσοφία της γλωσσολογίας.⁹⁷

Ο Pinker, σχετικά με τις διαφορετικές προσεγγίσεις μεταξύ Skinner και Chomsky, αναφέρει: “Στον αιώνα μας, η διασημότερη επιχειρηματολογία που

⁹⁵ Slavin, Robert, *Εκπαιδευτική Ψυχολογία*. Επιστ. Επιμέλεια: Κωνσταντίνος Κ. Κόκκινος, Μτφρ. Ελισσάβητ Εκκενάκη. Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2007, σελ. 183-207.

⁹⁶ Katz, J. and Jerry Fodor, (ed): *The Structure of Language*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1964, p. 243.

⁹⁷ Ο.π., σελ. 18.

υποστηρίζει ότι η γλώσσα μοιάζει με ένστικτο προέρχεται από τον Νόαμ Τσόμσκυ, το γλωσσολόγο που πρώτος αποκάλυψε την περιπλοκότητα του συστήματος και ίσως τον άνθρωπο στον οποίο κυρίως οφείλεται η σύγχρονη επανάσταση της γλωσσολογίας και της γνωσιακής επιστήμης. Τη δεκαετία του 1950, στις κοινωνικές επιστήμες κυριαρχούσε ο συμπεριφορισμός, η σχολή της σκέψης που εκλαΐκευαν οι John Watson και B.F. Skinner. Νοητικοί όροι όπως “γνωρίζω” και “σκέφτομαι” στιγματίστηκαν ως μη επιστημονικοί. “Νόηση” και “έμφυτος” ήταν κακές λέξεις. Οι συμπεριφοριστές εξηγούσαν με λίγους νόμους μάθησης μέσω ερεθίσματος- απάντησης, οι οποίοι μπορούσαν να μελετηθούν με την παρατήρηση ποντικών που πίεζαν μοχλούς και σκύλων που εξέκριναν σάλιο. Όταν άκουγαν κάποιους ήχους. Ο Τσόμσκυ όμως έστρεψε την προσοχή σε δύο θεμελιώδη γεγονότα σχετικά με τη γλώσσα. Κατά πρώτο λόγο, σχεδόν κάθε πρόταση που εκφέρει ή κατανοεί κανείς είναι ένας εντελώς νέος συνδυασμός λέξεων, που εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ιστορία του σύμπαντος. Συνεπώς, η γλώσσα δεν μπορεί να αποτελεί ρεπερτόριο απαντήσεων. Ο εγκέφαλος πρέπει να περιέχει μια συνταγή ή ένα πρόγραμμα ικανό να φτιάξει ένα απεριόριστο σύνολο προτάσεων από έναν πεπερασμένο κατάλογο λέξεων. Αυτό το πρόγραμμα μπορεί να ονομαστεί νοητική γραμματική. Το δεύτερο θεμελιώδες γεγονός είναι ότι τα παιδιά αναπτύσσουν αυτές τις σύνθετες γραμματικές γρήγορα και χωρίς επίσημη καθοδήγηση, και καθώς μεγαλώνουν ερμηνεύουν με συνέπεια τις καινοφανείς κατασκευές προτάσεων που δεν τις έχουν συναντήσει ποτέ πριν. Συνεπώς, υποστήριξε, ότι τα παιδιά πρέπει να είναι εφοδιασμένα εγγενώς με ένα σχέδιο κοινό στις γραμματικές όλων των γλωσσών με μια καθολική γραμματική (Universal Grammar) σύμφωνα με την οποία δυιλίζουν τα συντακτικά πρότυπα μέσα από την ομιλία των γονιών τους.”⁹⁸

2. 4 Η κονστρουκτιβιστική θεωρία της γνωστικής ανάπτυξης του Jean Piaget

Ο όρος 'ανάπτυξη' αναφέρεται στο πώς αναπτύσσονται οι άνθρωποι, μέσω της προσαρμογής και των αλλαγών, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους (σωματική ανάπτυξη, ανάπτυξη της προσωπικότητας, κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη,

⁹⁸ Βλ. Pinker, 2000, σελ. 25.

γνωστική και γλωσσική ανάπτυξη). Οι πέντε σημαντικότερες θεωρίες της ανθρώπινης ανάπτυξης είναι: η θεωρία γνωστικής και ηθικής ανάπτυξης του Jean Piaget, η θεωρία γνωστικής ανάπτυξης του Vygotsky, η θεωρία της κοινωνικής ανάπτυξης του Erikson και οι θεωρίες ηθικής ανάπτυξης του Kohlberg.⁹⁹

Στην παρούσα διπλωματική εργασία θα αναφερθούμε στη θεωρία γνωστικής ανάπτυξης του Piaget, λόγω της διαμάχης ανάμεσα στον Chomsky και τον Piaget (“εμφυτοκρατία” έναντι “κονστρουκτιβισμού” αντίστοιχα) το 1975.¹⁰⁰ Ο πρώτος εισήγαγε τη θεωρία της “έμφυτης” γλώσσας, ενώ ο δεύτερος υποστήριξε ότι η κατάκτηση της γλώσσας είναι “επίκτητη”.

Είναι αδιαμφισβήτητο το ότι, ο Jean Piaget (1896-1980) είναι ο αναπτυξιακός ψυχολόγος με τη μεγαλύτερη επιρροή στην ιστορία της ψυχολογίας. Η ερμηνεία του για την αναπτυξιακή αλλαγή συνίσταται στο ότι το παιδί είναι ένας ενεργητικός μηχανισμός, καθώς, κατά τον ίδιο, η γνώση προέρχεται από τη δράση, μέσω βαθμιαίων αλλαγών των οποίων οι γνωστικές διεργασίες γίνονται πιο σύνθετες και εξελιγμένες. Ο Piaget πίστευε ότι όλα τα παιδιά γεννιούνται με μια έμφυτη τάση να αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον και να προσπαθούν να το κατανοήσουν μέσω γνωστικών δομών οργάνωσης και επεξεργασίας των πληροφοριών, τα λεγόμενα 'σχήματα'. Η έννοια της 'προσαρμογής' ερμηνεύεται ως η διαδικασία τροποποίησης των σχημάτων σε ανταπόκριση με το περιβάλλον μέσω 'αφομοίωσης'(κατανόησης ενός νέου αντικειμένου) και 'συμμόρφωσης'(τροποποίησης υπαρχόντων σχημάτων για την ενσωμάτωση νέων καταστάσεων. Τα στάδια γνωστικής ανάπτυξης του Piaget είναι: α) το αισθησιοκινητικό (γέννηση έως 2 ετών), β) το προλογικό (2 έως 7 ετών), γ) συγκεκριμένης λογικής σκέψης (7 έως 11 ετών) και δ) τυπικής λογικής σκέψης (11 ετών έως ενηλικίωση). Ο Piaget θεωρούσε ότι η ανάπτυξη προηγείται της μάθησης, και ότι τα αναπτυξιακά στάδια είναι αμετάβλητα, ωστόσο η έρευνα έχει καταδείξει ότι τα στάδια αυτά δεν καθόλου σαφή, καθώς η εμπειρία μπορεί να ασκήσει σημαντική επίδραση στο ρυθμό ανάπτυξης.¹⁰¹

Σε αντίθεση με τους μιχεβιοριστές, όπως αναφέρει ο Bryant, των οποίων ο κύριος σκοπός ήταν να εξηγήσουν τη συμπεριφορά μέσω αντακλαστικών αντιδράσεων, ο Piaget επικεντρώθηκε στην έρευνα και στην αναζήτηση

⁹⁹ Slavin 2007, σελ. 60.

¹⁰⁰ Βλ. Piatelli- Palmarini, Massimo (ed), *Language and Learning: The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*, Harvard University Press, Cambridge, 1980.

¹⁰¹ Slavin 2007, σελ.62, 73.

ανώτερων νοητικών διεργασιών που επηρεάζουν τη μάθηση. Ωστόσο, και ο Piaget, όπως οι συμπεριφοριστές, θεωρήθηκε αναχρονιστικός.¹⁰² Ο Chomsky, σχετικά με τις αντικρουόμενες θεωρίες του ορθολογισμού και του εμπειρισμού, αναφέρει ότι ο Piaget θεωρεί τον εαυτό του ως αντι-εμπειριστή, όμως, κάποια από τα γραπτά του μαρτυρούν το αντίθετο: αναπτύσσει ένα είδος 'δομιστικής αλληλεπίδρασης' (constructive interactionism), δηλαδή η νέα γνώση δομείται μέσα από την αλληλεπίδραση με το περιβάλλον. Αλλά, η θεμελιώδης ερώτηση αποφεύγεται: πώς δομείται αυτή η γνώση και όχι κάποιο άλλο είδος γνώσης; Ο Piaget αποτυγχάνει στο να δώσει μια σαφή, κατανοητή απάντηση.¹⁰³

Όσον αφορά τη γλωσσική ανάπτυξη, ο Chomsky θεωρεί ότι η γλώσσα και η σκέψη αποτελούν διακριτές ικανότητες του ανθρώπινου νου, δηλαδή, η βασική λειτουργία της γλώσσας ούτε επηρεάζει ούτε και επηρεάζεται από τις άλλες νοητικές λειτουργίες με τις οποίες αναπτύσσεται παράλληλα μεν αλλά ανεξάρτητα. Από την άλλη πλευρά, ο Piaget, θεωρεί ότι η γλώσσα είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για την εμφάνιση της ανθρώπινης σκέψης και άλλων ανώτερων νοητικών λειτουργιών. Σε τελευταία ανάλυση, η γλώσσα μας καθορίζει τα όρια της σκέψης μας. Ωστόσο, και Piaget και ο Chomsky συμφωνούν ότι οι νοητικές δομές δεν μπορεί να είναι προϊόν μίμησης ή επανάληψης. Ο Fodor, στο βιβλίο του *The Language of Thought*, υποστηρίζει σθεναρά ότι η αναπτυξιακή θεωρία του Piaget για τα στάδια μάθησης είναι λογικά αδύνατη γιατί δεν υπάρχει καμιά θεωρία που να αποδεικνύει πως η μάθηση μπορεί να επηρεάσει τις έννοιες.¹⁰⁴

Τη δεκαετία του 1950 ο Quine αμφισβήτησε αυτή την ιδέα (βλ. π.χ. “Δύο δόγματα του εμπειρισμού”, 1951). Υποστήριξε ότι η κατοχή της γλώσσας αποτελεί ήδη μια μορφή θεωρίας που επηρεάζει την παρατήρηση, με αποτέλεσμα η παρατήρηση να μην αποτελεί πλέον αποκλειστικό θεμέλιο της γνώσης. Μάλιστα σύμφωνα με τον Quine, δεν υπάρχει κανένα ύστατο ‘θεμέλιο’ της γνώσης· απλώς, οποιαδήποτε θεωρία προβλέπει και εξηγεί καλύτερα τα φαινόμενα παίζει το ρόλο του θεμελίου. Γνωστή είναι η κριτική του Quine προς την καθολική γραμματική του Chomsky και στη φυσικότητα της γλώσσας. Ο

¹⁰² Bryant, Peter, “Piaget v. Chomsky” in *The London Review of Books*, Vol.2, 21 February 1980, p. 21-22.

¹⁰³ Chomsky, N. “Empiricism and Rationalism”, excerpted from *Language and Responsibility: Based on Conversations with Mitsou Ronat*, Pantheon 1979.

¹⁰⁴ Fodor, J., *The Language of Thought*, Crowell, New York, 1975, p.149.

Chomsky αναφέρει συγκεκριμένα: “Ο Quine φαίνεται να θεωρεί ότι κάποια συστήματα γραμματικής καθοδηγούν τους Δανούς ομιλητές της αγγλικής γλώσσας που την έμαθαν μέσα από αυτούς τους κανόνες. Όμως, η δήλωση του Quine ότι οι πραγματικές γραμματικές υπολείπονται σε μερικά σημεία είναι μια τεράστια δήλωση με την έννοια της υποεκτίμησης.”¹⁰⁵

Η αρχική εμμονή με τις εμπειρικές επιστήμες και την εξωτερική παρατήρηση παραμέλησε μια πρωταρχικής σημασίας κατηγορία φαινομένων, τα νοητικά φαινόμενα (συναισθήματα, επιθυμίες, πεποιθήσεις, σκέψεις, κτλ). Σ’ αυτό συνέβαλε και ο συμπεριφορισμός ο οποίος όριζε τα νοητικά φαινόμενα ως τάσεις ενός οργανισμού να προκαλούνται παρατηρήσιμες πράξεις σε παρατηρήσιμες εξωτερικές συνθήκες. Δεν θα ήταν υπερβολικά άδικο να πούμε ότι οι μιχεβιοριστές ψυχολόγοι είχαν την τάση να μιλάνε ως εάν το ανθρώπινο άτομο να έρχεται στον κόσμο σαν ένας αδιαφοροποίητος όγκος εύπλαστου υλικού ή αλλιώς “κενός πίνακας” (tabula rasa) που κατόπιν πλάθεται και σχηματίζεται από το περιβάλλον του: μέσω διαδικασιών ερεθίσματος και απόκρισης, ποινής και ανταμοιβής, ενίσχυσης των θετικών αποκρίσεων, και συνειρμού των ιδεών, το άτομο αναπτύσσεται και μαθαίνει -συμπεριλαμβανομένης της μάθησης της γλώσσας. Η μάθηση μέσω της μίμησης δεν μπορεί να μας εξηγήσει πώς τα παιδιά κατορθώνουν να μάθουν τη διαφορά ανάμεσα στο (9) και στο (10) ή, ακόμη γενικότερα, πώς εξηγείται αυτή η διαφορά. Αυτό που παρατηρούμε λοιπόν είναι ότι τα παιδιά ξεπερνούν κατά πολύ τα γλωσσικά δεδομένα στα οποία εκτίθενται και φτάνουν αρκετά σύντομα σε ένα γλωσσικό σύστημα που συμπίπτει με αυτό των ενηλίκων. Σε αυτό το πλαίσιο, το μοντέλο της Γενετικής Γραμματικής υποστηρίζει ότι υπάρχει ένας έμφυτος μηχανισμός ο οποίος καθοδηγεί τη γλωσσική ανάπτυξη. Από τη στιγμή που ο μηχανισμός αυτός είναι έμφυτος (innate), σημαίνει ότι υπόκειται σε βιολογική ωρίμανση. Πιο απλά, αυτό σημαίνει ότι η γλωσσική κατάκτηση ολοκληρώνεται σε προκαθορισμένο χρονικό διάστημα (τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού), όπως είναι λίγο πολύ προκαθορισμένο πότε ένα παιδί θα περπατήσει.

Επιπλέον, η βιολογική ανάπτυξη της γλώσσας σημαίνει ότι ο έμφυτος μηχανισμός είναι διαθέσιμος σε όλα τα ανθρώπινα όντα, ανεξάρτητα από χρώμα,

¹⁰⁵ Chomsky, N., *Reflections on Language*, Pantheon Books, New York, 1975, p.248.

Επίσης γνωστό είναι το άρθρο του Quine, “Reply to Chomsky” στο Davidson, D. and J. Hintikka, eds., *Words and Objections: Essays on the Work of W.V. Quine*. Dordrecht:Reidel Publishing Co, 1969.

φύλο ή κοινωνική τάξη. Αυτό τον μηχανισμό τον ονομάζουμε Καθολική Γραμματική (Universal Grammar) και είναι στην ουσία οι αρχετυπικοί κανόνες που διέπουν όλες τις γλώσσες. Ωστόσο, γνωρίζουμε πολύ καλά ότι οι φυσικές γλώσσες διαφοροποιούνται. Πώς το καταλαβαίνουμε αυτό από την πλευρά της γλωσσικής κατάκτησης; Αν ένα παιδί (ανεξάρτητα από την καταγωγή του) έχει τα πρώτα του ακούσματα στα ελληνικά κατά την κρίσιμη περίοδο της γλωσσικής του ανάπτυξης, θα κατακτήσει τη γραμματική της ελληνικής. Τι μας λέει αυτό; Μας λέει ότι δεν αρκεί ο έμφυτος μηχανισμός αλλά χρειάζεται οπωσδήποτε και το γλωσσικό ερέθισμα. Επομένως, η γραμματική την οποία θα διαμορφώσει το παιδί θα καθοριστεί με βάση τα γλωσσικά δεδομένα στο οποία είναι εκτεθειμένο. Από την άλλη, αν το παιδί απομονωθεί πλήρως γλωσσικά, τότε η Καθολική Γραμματική θα ατροφήσει. Αυτό λοιπόν που κληρονομούμε ως μέρος του DNA μας είναι η παγκόσμια γραμματική και όχι η γραμματική της γλώσσας των γονέων ή των προγόνων μας.

2.5 Η θεωρία του Chomsky για την κατάκτηση της γλώσσας

Ο Noam Chomsky ανήκει χωρίς αμφισβήτηση στις ξεχωριστές προσωπικότητες της επιστήμης και του πνεύματος που ανέδειξε ο 20ος αιώνας. Ο “Αϊνστάιν της γλωσσολογίας”, όπως τον αποκαλούν, η “ηθική συνείδηση της Αμερικής”, έχοντας, σε ηλικία 90 ετών, στο ενεργητικό του πάνω από εκατό βιβλία και αναρίθμητες μελέτες, δημοσιεύει το 1957, στα 28 του χρόνια, το βιβλίο του “*Συντακτικές δομές*”, που αποτέλεσε το εφαλτήριο αλλαγής σκέψης και έρευνας, φέρνοντας επαναστατικό αέρα στο χώρο της γλωσσολογίας. Με το έργο αυτό θεμελίωσε το θεωρητικό υπόβαθρο της Γενετικής-Μετασχηματιστικής Γραμματικής (Generative-Transformational Grammar). Η ικανότητα του ανθρώπου να παράγει και να κατανοεί ασύλληπτο (infinite) αριθμό προτάσεων είναι, σύμφωνα με τη θεωρία του Chomsky, έμφυτη (innate) και μη συνειδητή, όπως επίσης συμβαίνει και με άλλες βιολογικές και γνωστικές ιδιότητες. Η έρευνα της γλώσσας συνδέεται για πρώτη φορά με την ψυχολογία και την

βιολογία. Το δεύτερο σημαντικό επίτευγμα του Chomsky, είναι ότι κατέρριψε το φράγμα ανάμεσα στις θετικές και τις ανθρωπιστικές επιστήμες.¹⁰⁶ Το 1995 αποτελεί ένα ακόμη σημαντικό σταθμό στην πορεία της εξέλιξης της γλώσσας, μέσω της σκέψης του κορυφαίου διανοητή. Προχώρησε σε μια ορθολογιστική προσέγγιση της γραμματικής, που είναι γνωστή ως “*Μινιμαλιστικό Πρόγραμμα*” (*The Minimalist Program*). Στη θεωρία αυτή οι βασικές αρχές της καθολικής γραμματικής στηρίζονται σε ακόμη πιο “οικονομικά” αξιώματα, με αποτέλεσμα την απόρριψη ή αναθεώρηση αρκετών παλαιότερων απόψεών του. Κύριος στόχος παραμένει η περιγραφική και ερμηνευτική επάρκεια, δύο έννοιες θεμελιώδεις, τις οποίες ιδιοφυώς αποσαφήνισε επιστημονικά από πολύ νωρίς. Το σημαντικό είναι ότι ο Chomsky διατυπώνει προκλητικά ερωτήματα και προτείνει ριζοσπαστικά καινοτόμες λύσεις. Συνεπώς, με τις θέσεις αυτές θέτει σε νέα τροχιά τον έντονο προβληματισμό για τη φύση της ανθρώπινης γλώσσας. Ένα έργο πραγματικά άξιο λόγου που ανοίγει νέους δρόμους για τη θεωρητική γλωσσολογία σε συνδυασμό με τη γνωσιακή επιστήμη και τη νευρογλωσσολογία.

Αυτό το πλαίσιο είναι το αποκορύφωμα μιας προσπάθειας να περιγραφεί και να εξηγηθεί η σύνταξη στη γλώσσα με αρχές και παραμέτρους που δεν είναι συνδεδεμένες με την ιδιοτυπία του ανθρώπινου γλωσσικού συστήματος, αλλά, αντιθέτως ενδέχεται να έχουν αντιστοιχίες με άλλα βιολογικά συστήματα. Ως εκ τούτου, αυτή η προσέγγιση επιτρέπει να αναζητηθούν καθολικές έννοιες όχι μόνο στις δομές των διαφορετικών ανθρώπινων γλωσσών, αλλά και στο φάσμα της φυσικής γλώσσας. Η έρευνα του Chomsky για τη φύση και την κατάκτηση της γλώσσας μέσα από έναν έμφυτο βιολογικό μηχανισμό κατάκτησης της γλώσσας (Language Acquisition Device), προτείνει δύο διακριτές έννοιες της γλώσσας, την εξωτερικευμένη γλώσσα (E- language, Externalized language) και την εσωτερικευμένη γλώσσα (I- language, Internalized language). Η πρώτη, θεωρείται εξωτερικευμένη με την έννοια ότι κατανοείται ανεξάρτητα από τη σκέψη, ενώ η εσωτερικότητα της δεύτερης ερμηνεύεται ως ένα σύστημα που αναπαρίσταται στο νου, στη σκέψη κάθε ατόμου.¹⁰⁷ Η έννοια της εσωτερικευμένης γλώσσας αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα καθώς ο νους είναι ο χώρος στον οποίο ανήκει η ανθρώπινη γλώσσα. Όμως, παρά το γεγονός αυτό, εγείρονται κάποιες

¹⁰⁶ N. Chomsky, *Για τη φύση και τη γλώσσα*, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2004, σελ. 10.

¹⁰⁷ Chomsky, N., *Language and problems of knowledge: The Managua lectures*, M.I.T. Press, 1988, p. 36.

δυσκολίες ως προς τη φύση της εσωτερικότητάς της. Η εσωτερικευμένη γλώσσα είναι ένα ατομικό φαινόμενο. Ο Chomsky αναγνωρίζει ότι υπάρχουν ομάδες με παρόμοιες εσωτερικές γλώσσες, όμως δεν αναφέρει τις συνέπειες αυτής της κοινής σχέσης. Φαίνεται ότι μια κοινή εσωτερική γλώσσα επιβάλλεται στα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας, κάτι που θυμίζει την κοινή γλώσσα του Wittgenstein. Συνεπώς, η εσωτερικευμένη γλώσσα είναι ταυτόχρονα ατομικό (individual) και διατομικό (interindividual) φαινόμενο. Ατομικό, γιατί ανήκει σε ένα μοναδικό νου, ενώ διατομικό γιατί αποτελείται από σημεία, τα οποία έχουν ένα κοινωνικό χαρακτήρα, σύμφωνα με το σκοπό της επικοινωνίας. Η εσωτερικευμένη γλώσσα θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια ψυχολογική έννοια, προερχόμενη από το σημειωτικό σύστημα (ο Eco συνδέει τη γλώσσα με την επιστήμη της Σημειωτικής, χωρίς να συγχέουμε εδώ τους όρους σημειωτική και σημειολογία, καθώς κατά τον Eco είναι δύο έννοιες διαφορετικές). Η θεωρία της εσωτερικευμένης γλώσσας καλύπτει τη γνώση της γλώσσας, την κατάκτησή της και άλλα ψυχολογικά φαινόμενα που σχετίζονται με τη γλώσσα. Για παράδειγμα, στο βιβλίο του *Language and Mind*, ο Chomsky προτείνει ότι η κατάκτηση της γλώσσας είναι μια δομιστική θεωρία του πιο αφηρημένου είδους.¹⁰⁸ Συνεπώς, το πιο δελεαστικό θεωρητικό πρόβλημα στη γλωσσολογία είναι η ανακάλυψη των αρχών της καθολικής γραμματικής οι οποίες συνυφαίνονται με τους κανόνες των ειδικών γραμματικών για εξηγήσουν φαινόμενα που παρουσιάζονται αυθαίρετα και χαοτικά.¹⁰⁹ Οφείλουμε να έχουμε υπόψη ότι όταν μελετάμε την ανθρώπινη γλώσσα, προσεγγίζουμε τις ιδιαίτερες ποιότητες του νου οι οποίες όπως ήδη αναφέραμε, είναι μοναδικές σε κάθε άτομο. Ο ομιλητής που γνωρίζει μια γλώσσα έχει κατακτήσει ένα σύστημα κανόνων που δίνει ήχο και νόημα με ένα ορισμένο τρόπο για έναν απεριόριστο αριθμό πιθανών προτάσεων. Φυσικά, ο ομιλητής δεν έχει συνείδηση της κατάκτησης των κανόνων αυτών, ούτε και υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι η γνώση της κατάκτησης αυτής μπορεί να γίνει συνειδητή.¹¹⁰ Όπως αναφέρει ο Pinker, “η γλώσσα δεν είναι ένα πολιτιστικό δημιούργημα που

¹⁰⁸ Chomsky, N., *Language and Mind*. New York: Harcourt, Brace and World, 1968, p. 91.

Ο Chomsky αναφέρει ότι το άτομο που γνωρίζει τη γλώσσα (την έχει κατακτήσει και όχι απλά τη χρησιμοποιεί) δεν έχει συνείδηση της κατάκτησής της, μέσα από τη γνώση και χρήση των έμφυτων κανόνων, καθώς η κατάκτηση επιτυγχάνεται σταδιακά. Ακολουθεί αυτούσιο το κείμενο:

“Of course, the person who knows the language has no consciousness of having mastered these rules or of putting them to use.”

¹⁰⁹ Βλ. Chomsky, 1968, σελ. 42.

¹¹⁰ Ο.π., σελ.91.

το μαθαίνουμε όπως μαθαίνουμε την ώρα ή πώς λειτουργεί μια ομοσπονδιακή κυβέρνηση. Αντίθετα, είναι ένα ξεχωριστό κομμάτι της βιολογικής συγκρότησης του εγκεφάλου μας. Η γλώσσα είναι μια περίπλοκη, εξειδικευμένη δεξιότητα που αναπτύσσεται αυθόρμητα στο παιδί χωρίς συνειδητή προσπάθεια ή επίσημη καθοδήγηση, αναπτύσσεται χωρίς να έχουμε επίγνωση της υποκείμενης λογικής της, είναι ποιοτικά η ίδια σε κάθε άτομο και διακρίνεται από τις πιο γενικές ικανότητες επεξεργασίας πληροφοριών ή νοήμονος συμπεριφοράς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Η ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

3. Η έννοια και η σημασία της Καθολικής Γραμματικής

Είναι γεγονός ότι ο Chomsky γαλουχήθηκε ως φιλόσοφος, οι επιρροές της φιλοσοφίας στο έργο του είναι διάχυτες. Σήμερα, το όνομά του εμφανίζεται πιθανώς τόσο συχνά όσο οποιουδήποτε άλλου στοχαστή εν ζωή. Αν κάποιο πρόβλημα έχει σε μεγάλο βαθμό κυριαρχήσει περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο στη φιλοσοφία του εικοστού αιώνα, αυτό είναι το πρόβλημα της σχέσης ανάμεσα στη γλώσσα και τον κόσμο. Ο Chomsky ισχυρίζεται ότι ο τρόπος που πράγματι αποκτούμε τη χρήση της γλώσσας, και συνεπώς τη σχέση της με την εμπειρία, και ως εκ τούτου τη σχέση της με τον κόσμο, είναι εν εξελίξει διαφορετικός από εκείνον που πίστευε ανέκαθεν η αγγλοσαξωνική φιλοσοφική παράδοση. Αρχισε να εκθέτει τις ιδέες του στο τέλος της δεκαετίας του '50 κατά ένα τρόπο ως κριτική της μιχεβιοριστικής ψυχολογίας. Ισχυρίστηκε ότι είναι αδύνατον να εξηγηθεί πώς σχεδόν όλοι οι άνθρωποι, ανεξάρτητα από την εξυπνάδα τους, επιτυγχάνουν κάτι τόσο περίπλοκο και δύσκολο όπως η κατοχή της χρήσης μιας γλώσσας, ακόμη κι αν δεν την διδάχθηκαν ενταντικά, και μάλιστα σε μια τόσο εξαιρετικά νεαρή ηλικία, και σ'ένα τόσο εξαιρετικά μικρό χρονικό διάστημα. Υποστήριξε ότι για να συμβεί αυτό, για να μάθουμε τη γλώσσα, συνεπώς είμαστε γενετικά προγραμματισμένοι ενώ βασική αρχή του προγραμματισμού αυτού, είναι το γεγονός ότι όλες οι ανθρώπινες γλώσσες έχουν μια κοινή βασική δομή που ανταποκρίνεται στη φύση της γλώσσας. Αυτό έχει βέβαια μερικές σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις, η κυριότερη απ' τις οποίες είναι πως οτιδήποτε δεν μπορεί να ενταχθεί στη δομή αυτή (οτιδήποτε δεν μπορεί, τρόπον τινά, να συλληφθεί στο διάκενο αυτού του ειδικού πλέγματος) είναι ανέκφραστο και ακατανόητο σε οποιοδήποτε πλαίσιο ανθρώπινης γλώσσας. Η αλήθεια είναι ότι εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον, οι γενικές αρχές, κοινές σ' όλες τις γλώσσες, θέτουν αναπόφευκτους περιορισμούς στην ικανότητά μας να κατανοήσουμε τον κόσμο μέσα από μία και μοναδική οικουμενική επικοινωνία.

Θα συνεχίσουμε, παρουσιάζοντας τις κεντρικές αρχές της Γενετικής-Μετασχηματιστικής Γραμματικής (Generative- Transformational Grammar), οι οποίες περιγράφονται στο βιβλίο του Chomsky *Aspects of the Theory of Syntax* (1965). Οι βασικοί της κανόνες απορρέουν από την εννοιολογική προσέγγιση των όρων γλωσσική ικανότητα και γλωσσική επιτέλεση. Η γλωσσική ικανότητα (linguistic competence) αποτελεί την ασυνείδητη γνώση της γλώσσας κάθε φυσικού ομιλητή, η οποία αποκτάται στη νηπιακή ηλικία και καθιστά τους φυσικούς ομιλητές μιας γλώσσας δημιουργικούς, τους δίδει με άλλα λόγια την ικανότητα να παράγουν και να κατανοούν άπειρες προτάσεις, ακόμη και αυτές που δεν άκουσαν ποτέ προηγουμένως ή που δεν χρησιμοποιήθηκαν ποτέ πριν στη γλωσσική τους κοινότητα. Αυτό ακριβώς το στοιχείο της δημιουργικότητας, και συνακόλουθα της δυναμικότητας, διαφοροποιεί και επεκτείνει την έννοια της *langue* κατά τον Saussure, η οποία παραμένει στατική στη σύλληψή της.

Η γλωσσική ικανότητα επιτρέπει στον ομιλητή μιας γλώσσας να αναγνωρίζει ποιες ακολουθίες γλωσσικών μονάδων είναι σωστές από συντακτική, σημασιολογική και φωνολογική άποψη, καθώς και ποια είναι η συντακτική, σημασιολογική και φωνολογική δομή τους. Δεν αποτελεί, επομένως, παρά το γλωσσικό “αίσθημα” του ομιλητή για τη πραγματική ορθότητα και δομή των εκφράσεων στη γλώσσα του. Η γλωσσική επιτέλεση (linguistic performance) ισοδυναμεί με τη συγκεκριμένη γλωσσική συμπεριφορά (παραγωγή και κατανόηση προτάσεων), δηλαδή με τη χρήση του γλωσσικού συστήματος από συγκεκριμένους ομιλητές και ακροατές της γλώσσας σε συγκεκριμένες συνθήκες επικοινωνίας. Η γλωσσική επιτέλεση καθορίζεται ως ένα βαθμό από τη γλωσσική ικανότητα του χρήστη της γλώσσας, ενώ ταυτόχρονα επηρεάζεται από ψυχολογικούς φυσιολογικούς παράγοντες (κούραση, κατατονία, ανία, μέθη, κατάπτωση), τη συναισθηματική διάθεση (χαρά, λύπη, οργή), τη διάθεση και τις αντιλήψεις του ομιλητή για το συνομιλητή του. Στόχος της μελέτης μιας γλώσσας είναι η συστηματική περιγραφή της γλωσσικής ικανότητας των ομιλητών/ακροατών της μέσα από τη σύνταξη της γραμματικής της.

Ωστόσο, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 ο Chomsky εμβαθύνει στο πρόβλημα που σχετίζεται με το επικοινωνιακό μέρος της γλώσσας και αναπτύσσει πλήρως ένα σύστημα αρχών και παραμέτρων (principles and parameters) της Καθολικής Γραμματικής, στα ανεπίσημα σεμινάρια που έδωσε στη Scuola

Normale Superiore της Πίζας κατά το εαρινό εξάμηνο του 1979. Στη συνέχεια παρουσίασε την προσέγγισή του σε μια αυτοτελή μονογραφία ως Chomsky (1981). Η Καθολική Γραμματική λειτουργούσε τότε ως ένα είδος γραμματικής θεωρίας, καθορίζοντας το γενικό πρότυπο συμμόρφωσης των κανόνων, καθώς και τους περιορισμούς στην εφαρμογή τους. Ο ρόλος εκείνου που μάθαινε τη γλώσσα ήταν να εξαγάγει ένα συγκεκριμένο σύστημα κανόνων με βάση την εμπειρία του και μέσα στα όρια που καθόριζε η Καθολική Γραμματική. Παρ'όλα αυτά υπήρχαν διαφοροποιήσεις στη συγκριτική εξέταση των γραμματικών και συντακτικών φαινομένων διαφορετικών γλωσσών. Στόχος της έρευνας λοιπόν, έγινε η εξάλειξη της έννοιας της κατά γλώσσα εξειδικευμένων συστημάτων κανόνων. Η επιτυχής αυτή έρευνα, προσδιόρισε μια νέα προσέγγιση, κατά την οποία “η Καθολική Γραμματική παύει να είναι μια γραμματική μεταθεωρία, και γίνεται ένα αναπόσπαστο συστατικό των επιμέρους γραμματικών. Πιο συγκεκριμένα, η Καθολική Γραμματική ήταν και είναι ένα σύστημα καθολικών κανόνων, μερικοί από τους οποίους περιέχουν παραμέτρους, σημεία, δηλαδή, επιλογής τα οποία μπορούν να καθοριστούν σύμφωνα με ένα περιορισμένο αριθμό τρόπων. Μια επιμέρους γραμματική λοιπόν δημιουργείται απευθείας από την Καθολική Γραμματική μέσω του καθορισμού των παραμέτρων κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο: τα Ιταλικά, τα Γαλλικά, τα Κινεζικά, κλπ. είναι άμεσες εκφράσεις της Καθολικής Γραμματικής, υπό συγκεκριμένα και διακριτά σύνολα παραμετρικών αξιών.”¹¹¹

Η γλώσσα διέπεται από ένα σύνολο κανόνων που ορίζουν αυτό που ονομάζουμε γραμματική. Στόχος μας λοιπόν είναι να ανακαλύψουμε αυτούς τους κανόνες, δηλαδή ποιοι είναι και τι μορφή έχουν. Στο σημείο αυτό τίθεται ένα νέο ερώτημα: Αν οι κανόνες αυτοί είναι έμφυτοι ή πιο συγκεκριμένα μέρος της βιολογικής μας συγκρότησης (το γενετικό μας αποτύπωμα), τότε γιατί δεν μιλούν όλοι οι άνθρωποι την ίδια γλώσσα; Μια προσεκτική μελέτη μάς δείχνει ότι όντως οι γλώσσες διέπονται από κανόνες που έχουν την ισχύ Αρχών (Principles). Αυτές οι αρχές είναι μέρος της Καθολικής Γραμματικής. Από την άλλη, οι γλώσσες εμφανίζουν πολλές διαφορές που ξεπερνούν το επίπεδο του λεξιλογίου αλλά είναι δομικές. Για να το πούμε αλλιώς, οι γλώσσες αποκλίνουν η μία από την άλλη. Ας ονομάσουμε αυτές τις αποκλίσεις 'παραμέτρους' (parameters). Οι διαγλωσσικές διαφορές επομένως, είναι ένα αποτέλεσμα παραμετρικών διαφορών. Πώς

¹¹¹ Βλ. Chomsky 2002, σελ. 36-37.

καθορίζονται οι παράμετροι; Μέσα από τη γλωσσική κατάκτηση. Αυτό ταυτόχρονα μας λέει κάτι ακόμα για το ποια μπορεί να είναι η υπόσταση της Καθολικής Γραμματικής. Θα πρέπει να είναι ένας μηχανισμός αυστηρά περιοριστικός για να προβλέπει τις φυσικές γλώσσες και μόνον αυτές, αλλά ταυτόχρονα και αρκετά ανοιχτός για να προβλέπει έναν μεγάλο αριθμό γλωσσών. Όσο παράδοξο και αν ακούγεται, είναι ακριβώς το σύστημα που χρειαζόμαστε για να μπορούμε να καταλάβουμε πώς λειτουργεί η γλώσσα και πώς ερμηνεύεται η ποικιλότητα που εμφανίζεται στις γλώσσες του κόσμου. Για παράδειγμα, όταν γνωρίζουμε μια γλώσσα χ , γνωρίζουμε την Καθολική Γραμματική και τις παραμέτρους της, τις επιλογές δηλαδή, που οδηγούν στην κατάκτηση του γλωσσικού συστήματος χ , όπου το χ μπορεί να είναι η ελληνική, η αγγλική, η γαλλική ή οποιαδήποτε άλλη γλώσσα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Chomsky, η πιο στοιχειώδης ιδιότητα της γλωσσικής ικανότητας είναι η ασυνεχής απειρότητά της. Μπορούμε, όπως λέει, “να σχηματίσουμε προτάσεις με έξι ή επτά λέξεις, δεν μπορούμε όμως να σχηματίσουμε προτάσεις με εξήμισι λέξεις. Η ιδιότητα αυτή είναι σχεδόν ανύπαρκτη στον υπόλοιπο βιολογικό κόσμο. Υπάρχουν πολλά συνεχή συστήματα, υπάρχουν πολλά πεπερασμένα συστήματα, είναι όμως σχεδόν αδύνατο να βρούμε κάποιο άλλο ασυνεχές άπειρο σύστημα. Το μόνο άλλο γνωστό σύστημα είναι η αριθμητική ικανότητα, η οποία είναι πολύ πιθανό να αποτελεί ένα παρακλάδι της γλωσσικής ικανότητας. Όσο περισσότερο προχωρεί η έρευνα, τόσο περισσότερο πιθανό φαίνεται ότι ισχύουν τα παραπάνω.”¹¹²

Σύμφωνα με τον Grewendorf¹³, η “καθολική” γλωσσολογία του Chomsky απαντά σε δύο ερωτήματα. Το πρώτο αφορά ένα γεγονός με το οποίο έρχεται κάθε άνθρωπος σε επαφή, δηλαδή ποιά είναι εκείνη η ιδιότητα που κάνει ένα παιδί να μπορεί να εκφραστεί βασικά γραμματικά ορθώς, χωρίς να έχει διδαχτεί ακόμη γραμματική και σύνταξη (αναλύσαμε ήδη το γνωστό “πρόβλημα του

¹¹² Βλ. Chomsky, *Η Αρχιτεκτονική της Γλώσσας*, ελλην. Έκδοση), 2003, σελ.65.

Ο Chomsky χρησιμοποιεί μια διευκρινιστική μεταφορά για να εκφράσει την γλωσσική ικανότητα: “Μπορούμε να θεωρήσουμε την αρχική κατάσταση της γλωσσικής ικανότητας ως ένα μόνιμο δίκτυο που συνδέεται με ένα πίνακα διακοπών. Το δίκτυο αποτελείται από τις αρχές της γλώσσας, ενώ οι διακόπτες είναι οι επιλογές που καθορίζονται από την εμπειρία. Όταν οι διακόπτες είναι τοποθετημένοι σε μια συγκεκριμένη θέση, έχουμε τα μπάντου. Όταν είναι τοποθετημένοι σε μια άλλη θέση, έχουμε τα ιαπωνικά. Η κάθε συγκεκριμένη ανθρώπινη γλώσσα αναγνωρίζεται ως μια συγκεκριμένη θέση των διακοπών. (Chomsky, “Language and Mind: Current Thoughts on Ancient Problems”. Μέρος 1, σελ. 6).

¹¹³ Grewendorf, G. *Minimalistische Syntax*. Tübingen/Basel: Franke, 2002, p. 98-116.

Πλάτωνα”), και το δεύτερο, απορρέει από την απάντηση στο πρώτο, δηλαδή ότι υπάρχει μια δημιουργηθείσα στον άνθρωπο βιολογικά καταγεγραμμένη ιδιότητα και ικανότητα. Συνεπώς, τι είναι εκείνο που οδηγεί τους ανθρώπους σε διαφορετικές γλώσσες, παρά την κοινή αυτή φυσική ικανότητα; Αυτό ίσως οφείλεται στο ότι η γενικευμένη “οικονομία” και οι αρχές της (μια έννοια που όπως θα δούμε σε επόμενο εδάφιο αναφέρεται πολύ συχνά στο Μινιμαλιστικό Πρόγραμμα) έχουν επικρατήσει κατά την άποψη του Chomsky.¹¹⁴

Μια συγκριτική μελέτη λοιπόν οφείλει να δείξει από πού πηγάζουν αυτές οι διαφοροποιήσεις και πώς κωδικοποιούνται. Στόχος μας είναι να δούμε τι περιλαμβάνει η Καθολική Γραμματική και πώς ορίζονται οι παράμετροι ή αλλιώς πού ακριβώς οφείλεται η παραμετροποίηση. Σε μια πρώτη προσέγγιση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι παραμετρικές αποκλίσεις σχετίζονται άμεσα με το λεξικό και ότι η εκμάθηση του λεξιλογίου θέτει και τις βάσεις για τον καθορισμό των παραμέτρων. Αυτό χρειάζεται πολύ περισσότερη ανάλυση, αλλά αποτελεί ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορούμε να καταλάβουμε τις διαγλωσσικές διαφορές. Οι Wexler & Manzini, στο άρθρο τους για τις γλωσσολογικές παραμέτρους, υποστηρίζουν ότι λειτουργούν ως λύση στο θεμελιώδες πρόβλημα της γλωσσολογίας: την ένταση ανάμεσα στην ήδη υπάρχουσα ποικιλία των φυσικών γλωσσών και την αναγκαιότητα της εξήγησης του πώς τα παιδιά μπορούν πραγματικά να μάθουν τις γραμματικές της ιδιαίτερης γλώσσας τους, με άλλα λόγια, αυτό που κάνει η καθολική γραμματική μέσω της Θεωρίας Αρχών και Παραμέτρων.¹¹⁵

Με βάση τα παραπάνω, βλέπουμε ότι η προσέγγιση που έχουμε στα γλωσσικά δεδομένα σχετίζεται με υποθέσεις που κάνουμε για το τι είναι γλώσσα, προσφέροντας έτσι διαφορετικές οπτικές γωνίες σε ένα σύνθετο φαινόμενο. Εφόσον ξεκινάμε από μια θεώρηση που αποδέχεται ότι ο γλωσσικός μηχανισμός είναι έμφυτος, υπόκειται σε βιολογική ωρίμανση και έχει τη μορφή βασικών κανόνων (αρχών) που διέπουν όλες τις γλώσσες, στόχος μας είναι να καταλάβουμε αυτούς ακριβώς τους κανόνες. Η Καθολική Γραμματική επομένως ορίζει και το θεωρητικό μοντέλο το οποίο υιοθετούμε.

¹¹⁴ Βλ. Chomsky, N., *The Minimalist Program*, Cambridge, MA: M.I.T. Press, 1995.

¹¹⁵ Wexler, K. and Rita Manzini, “Parameters and learnability in binding theory”, *Linguistic inquiry*, M.I.T. Press, 1987, p. 413-444.

Στις πρώτες του θεωρητικές προσεγγίσεις, ο Chomsky μιλά για ένα σύστημα το οποίο έχει την ικανότητα να παράγει έναν απεριόριστο αριθμό γλωσσικών δεδομένων. Καθιερώνεται τότε ο όρος “Generative Grammar”, ο οποίος αποδόθηκε στα ελληνικά ως “Γενετική Γραμματική”. Εδώ μπορεί κανείς να αναρωτηθεί πώς είναι δυνατόν ένα περιορισμένο σύστημα κανόνων να παράγει έναν απεριόριστο αριθμό γλωσσικών δεδομένων. Είναι λογικά εφικτό; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι θετική, όσο και αν μας ξενίζει, εφόσον είναι σαφές τι εννοούμε με τον όρο “απεριόριστο”. Η γραμματική ως σύστημα παράγει μόνο ό,τι υπόκειται στους κανόνες της. Με αυτή την έννοια το αποτέλεσμα είναι πεπερασμένο. Επομένως, δεν μπορεί να παράγει δομές που δεν προκύπτουν από αυτούς τους κανόνες. Η έννοια του απεριόριστου σχετίζεται λοιπόν πολύ συγκεκριμένα με τη *δημιουργικότητα* της γλώσσας: ανά πάσα στιγμή μπορούμε να παράγουμε προτάσεις που δεν έχουμε ξανακούσει, να μιλάμε για αυτά που υπάρχουν και για αυτά που δεν υπάρχουν, να φτιάχνουμε νέες λέξεις, αλλά και να εφαρμόζουμε έναν κανόνα στο αποτέλεσμά του μέσα από τη διαδικασία της επαναδρομής. Η γραμματική που εισάγει ο Chomsky χαρακτηρίζεται ως παραγωγική, ενισχύοντας την δυναμική της μυστηριώδους δημιουργικότητας του ανθρώπινου ψυχισμού. Είναι μια γραμματική που χρέος της είναι “να ανακαλύψει τους κανόνες που διέπουν τη διάταξη των λέξεων σε προτάσεις, που ορίζει δομές και που επιτρέπει σε κάποιον με την εφαρμογή των κανόνων της να δημιουργεί, να παράγει από θεμελιώδη δομικά δεδομένα νέες προτάσεις σε απεριόριστη κλίμακα, με λογικό υποκείμενο ή φορέα μιας δράσης, ρήμα που περιγράφει τη δράση και λογικό αντικείμενο που την υφίσταται, στοιχειοθετώντας μια φυσική γλώσσα.”¹¹⁶

Συνεπώς, η παραγωγική γραμματική μιας γλώσσας ορίζει μια απεριόριστη σειρά δομικών περιγραφών, κάθε μια από τις οποίες περιέχει μια βαθιά δομή, μια επιφανειακή δομή, μια φωνητική παράσταση, μια “σημαντική” παράσταση, και άλλες μορφικές δομές. Οι κανόνες που συσχετίζουν τη βαθιά και την επιφανειακή δομή, οι καλούμενοι “γραμματικοί μετασχηματισμοί”, έχουν ερευνηθεί λεπτομερειακά και κατανοηθεί σε ικανοποιητικό βαθμό. Επίσης, φαίνεται πως τόσο η βαθιά όσο και η επιφανειακή δομή συμβάλλουν στον προσδιορισμό του νοήματος. Η βαθιά δομή παρέχει τις γραμματικές σχέσεις

¹¹⁶ Chomsky, N. *Μορφή και Νόημα στις Φυσικές Γλώσσες*, εκδόσεις Έρασμος, 1977, σελ.9.

υποκειμένου με κατηγορούμενο, τους επιθετικούς και κατηγορηματικούς προσδιορισμούς, κ.ο.κ., που υπεισέρχονται στη διευκρίνιση του νοήματος. Η επιφανειακή δομή προσδιορίζει το θέμα της πρότασης μέσα από τη σκοπιά των λογικών στοιχείων.¹¹⁷ Ο Chomsky, στο βιβλίο του *Language and Mind*, αναφέρει χαρακτηριστικά για την επιφανειακή και βαθιά (ή βαθεία) δομή ότι, για παράδειγμα, η επιφανειακή δομή της πρότασης: “Ένας σοφός άνθρωπος είναι τίμιος”, οφείλει να αναλύσει την πρόταση στο υποκείμενο “ένας σοφός άνθρωπος” και το κατηγορούμενο “είναι τίμιος”. Η βαθιά δομή όμως θα είναι μάλλον διαφορετική. Συγκεκριμένα, θα εξάγει από το πλέγμα ιδέες που συνιστά το υποκείμενο της επιφανειακής δομής μια λανθάνουσα πρόταση με το υποκείμενο “άνθρωπος” και το κατηγορούμενο “είναι σοφός”. Στην πραγματικότητα, η βαθιά δομή, με την παραδοσιακή της άποψη, είναι ένα σύστημα δύο προτάσεων, που καμιά τους δεν επιβεβαιώνεται, μα που πλέκονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να εκφράζουν το νόημα της πρότασης “Ένας σοφός άνθρωπος είναι τίμιος”. Η γνώση μιας γλώσσας περιλαμβάνει την ικανότητα να αποδίδονται βαθείες και επιφανειακές δομές σε μια απεριόριστη έκταση προτάσεων, να σχετίζονται κατάλληλα αυτές οι δομές και να εξάγεται μια “σημαντική” (semantic) ερμηνεία και μια φωνητική ερμηνεία από τα ζεύγη των επιφανειακών και των εκ βάθους δομών.¹¹⁸

Σύμφωνα με τον Chomsky, που τονίζει τη συμβολή του Descartes στην δημιουργική οριοθέτηση του θεωρητικού πλαισίου της Γενετικής Γραμματικής, η ποικιλομορφία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, καθώς και η καταλληλότητα του ανθρώπου να προσαρμόζεται σε νέες καταστάσεις, είναι εκείνα που σηματοδοτούν τη δημιουργική δυναμική της γλώσσας, δημιουργώντας παράλληλα με την καρτεσιανή¹¹⁹ “μηχανική αρχή” (mechanical principle) μια

¹¹⁷ Ο.π., σελ. 33.

¹¹⁸ Chomsky 1968, σελ. 25.

¹¹⁹ Chomsky, N., *Cartesian Linguistics: A Chapter in the History of Rationalist Thought*. Harper and Row Publishers, New York and London, 1966, σελ. 6.

Δίνοντας έμφαση στη δημιουργική δυναμική της γλώσσας, ο Chomsky αναφέρει: “...Είναι η ποικιλομορφία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, η καταλληλότητά της σε νέες καταστάσεις, και η ικανότητα του ανθρώπου να καινοτομεί- η δημιουργική όψη της γλωσσικής χρήσης παρέχει την κύρια ένδειξη αυτών- που οδηγεί τον Descartes στο να αποδίδει την κατοχή του νου σε άλλους ανθρώπους, καθώς θεωρεί αυτή την ικανότητα υπεράνω των περιορισμών κάθε νοητού μηχανισμού. Έτσι, μια άκρως επαρκής ψυχολογία απαιτεί την αξίωση μιας “δημιουργικής αρχής” μαζί με την “μηχανιστική αρχή” η οποία αρκεί για όλες τις όψεις του άψυχου και έμψυχου κόσμου, όπως επίσης και για ένα σημαντικό εύρος των ανθρώπινων πράξεων και παθών.”

Ακολουθεί αυτούσιο το αγγλικό απόσπασμα:

εξίσου σημαντική για την εξέλιξη της γλώσσας, την καλούμενη “δημιουργική αρχή” (creative principle). Σύμφωνα με την καρτεσιανή θεώρηση για τη γλώσσα, αναφορικά με την κανονικότητα της χρήσης της και πάντα μιλώντας για την ανθρώπινη γλώσσα, καθώς ο Descartes τη διαχωρίζει από εκείνη των ζώων, μπορούμε να μιλάμε για γλωσσική έκφραση έμφυτη, ελεύθερη από τον έλεγχο ερεθισμάτων. Συνεπώς, μιλάμε για μια γλώσσα που δεν υπηρετεί ή εξυπηρετεί μια απλή επικοινωνιακή λειτουργία, αλλά πολύ περισσότερο αποτελεί βασικό εργαλείο της ελεύθερης έκφρασης της σκέψης και της απάντησης (αποφεύγοντας τον μιχεβιοριστικό όρο “αντίδραση) σε νέες καταστάσεις.¹²⁰

Η καρτεσιανή έμφαση στην δημιουργική παράμετρο της γλώσσας, ως απαραίτητο και βέβαια καθοριστικό στοιχείο της ανθρώπινης γλώσσας, βρίσκει την πιο ένθερμη υποστήριξή της στην προσπάθεια του Humbolt να αναπτύξει μια κατανοητή θεωρία της γενικής γλωσσολογίας.¹²¹ Ο Bloomfield, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι το έργο του Humbolt είναι “το πρώτο μεγάλο βιβλίο στη γενική γλωσσολογία.¹²² Δεν προξενεί λοιπόν εντύπωση το ότι ο Chomsky, παραθέτοντας τη θεώρηση του Humbolt για τη γλώσσα, συμφωνεί πως οι σταθερά παγιωμένοι μηχανισμοί, που αποτελούν τη μορφή της γλώσσας, πρέπει να την ενεργοποιήσουν ώστε να παράγει μια απεριόριστη ποικιλία λεκτικών γεγονότων που απαντούν στις συνθήκες που επιβάλλονται από τις διαδικασίες της σκέψης. Ούτε ακόμη και το λεξικό μιας γλώσσας δεν μπορεί να θεωρηθεί απλά ως μια λίστα απομνημόνευσης από την οποία οι λέξεις αποσπώνται για να χρησιμοποιηθούν σε κάθε περίπτωση, αλλά λειτουργεί βασιζόμενο σε οργανωτικές γενετικές αρχές (generative principles), οι οποίες παράγουν τις

(“...it is the diversity of human behavior, its appropriateness to new situations, and man's capacity to innovate—the creative aspect of language use providing the principle indication of this— that leads Descartes to attribute possession of mind to other humans, since he regards this capacity as beyond the limitations of any imaginable mechanism. Thus, a fully adequate psychology requires the postulation of a “creative principle” alongside of the “mechanical principle” that suffices for all other aspects of the inanimate and animate world and for a significant range of human actions and passions as well”).

¹²⁰ Ο.π., σελ. 13. Οι σύγχρονες γλωσσολογικές προσεγγίσεις κάνουν αναφορά στη διαφορά μεταξύ των συστημάτων της ανθρώπινης γλωσσικής έκφρασης και της ζωικής επικοινωνίας, υιοθετώντας κάποιες από τις αρχές του διαχωρισμού που δίνει ο Descartes. Επίσης σημαντικό για το συγκεκριμένο θέμα, το άρθρο του L. Carmichael: “The Early Growth of Language Capacity in the Individual” στο E. H. Lenneberg (ed.), *New Directions in the Study of Language*, The M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1964.

¹²¹ Humbolt, Wilhelm von: *Ideen zu einem Versuch die Grenzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen*, 1792, trans. in part in Cowan, *Humanist without Portfolio*, σελ. 37-64.

¹²² Βλ. Bloomfield, L., *Language*, Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1933, σελ. 18.

κατάλληλες λεκτικές μονάδες σε δεδομένες περιστάσεις.¹²³ Υπό το καρτεσιανό πρίσμα θεώρησης, ο Humboldt, εισάγει έναν περαιτέρω και πραγματικό καινοτόμο διαχωρισμό ανάμεσα στη μορφή (form) της γλώσσας και τον χαρακτήρα της (character). Ο Chomsky ερμηνεύει τον “χαρακτήρα” ως την εσωτερικότητα της γλωσσικής έκφρασης, που συναντάται κυρίως στην ποίηση και στη φιλοσοφία, και πρέπει να διακρίνεται και να διαχωρίζεται από τις σημασιολογικές και τις συντακτικές δομές της γλώσσας που έχουν να κάνουν αποκλειστικά και μόνο με τη μορφή. Επομένως, η δημιουργική όψη της γλώσσας αντικατοπτρίζεται στο χαρακτήρα και όχι στη μορφή της. Είναι λοιπόν αυτή η δημιουργική ενέργεια που χαρακτηρίζει τη Γραμματική, ως απαρχή της ανάλυσης της διαδικασίας σκέψης.¹²⁴

Όσον αφορά τις ιδιαιτερότητες της ανθρώπινης γλωσσικής δραστηριότητας, κυρίως μέσα από τις διαφορετικές απόψεις για το αν τα ζώα ομιλούν ή αν ένα υπολογιστικό πρόγραμμα θα μπορούσε με ακρίβεια να προσομοιώσει την ανθρώπινη γλωσσική συμπεριφορά, αναφέρουμε σχετικά με το πρώτο, την άποψη του Descartes στο 5ο μέρος του *Λόγου περί της μεθόδου*, όπου παρατηρεί πως “οι κίσσες και οι παπαγάλοι μπορούν να προφέρουν λόγια όπως εμείς, μα δεν μπορούν, ωστόσο, να μιλούν όπως εμείς, δείχνοντας δηλαδή πως σκέφτονται τα όσα λένε.”¹²⁵ Συνεπώς, η καρτεσιανή άποψη για την ανθρώπινη γλώσσα συνοψίζεται στην παραδοχή ότι η χρήση της προϋποθέτει τη λογική σκέψη, η οποία θεωρείται ως όργανο καθολικό, ικανό να χρησιμεύσει σε κάθε συντυχία. Ο Αυγουστίνος αναφέρει ότι ο τρόπος με τον οποίο ο Chomsky επιλύει το καρτεσιανό πρόβλημα δεν είναι καίριος. Ο Αμερικανός γλωσσολόγος φαντάζεται πως “η

¹²³ Βλ. Chomsky 1966, σελ.20.

¹²⁴ Ο J. S. Mill για τη δημιουργικότητα: “Η Γραμματική είναι η αρχή της ανάλυσης της διαδικασίας σκέψης. Οι αρχές και οι κανόνες της γραμματικής είναι το μέσο με το οποίο οι μορφές της γλώσσας δημιουργούνται για να συμφωνούν με τις καθολικές μορφές της σκέψης. Οι διακρίσεις ανάμεσα στα διάφορα μέρη του λόγου, ανάμεσα στις πτώσεις των ουσιαστικών, στις εγκλίσεις και στους χρόνους των ρημάτων, στις λειτουργίες των μορίων, είναι διακρίσεις στη σκέψη, όχι απλά στις λέξεις...Η δομή της κάθε πρότασης είναι ένα μάθημα λογικής”
Ακολουθεί αυτούσιο το αγγλικό κείμενο, προς διευκόλυνση του αναγνώστη: (“Grammar is the beginning of the analysis of the thinking process. The principles and rules of grammar are the means by which the forms of language are made to correspond with the universal forms of thought. The distinctions between the various parts of speech, between the cases of nouns, the moods and tenses of verbs, the functions of particles, are distinctions in thought, not merely in words...The structure of every sentence is a lesson in logic”)
Rectorial Address at ST. Andrews, 1867, cited by Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, London, Allen and Urwin, 1924, p.47).

¹²⁵ Descartes, R., *Ο Λόγος περί της μεθόδου*, μτφρ.Μακροπούλου Π., University Studio Press, 2016, σελ.53.

ιδιότητα που ο Descartes αποδίδει στη λογική, αντιστοιχεί στο γεγονός πως η ανθρώπινη γλώσσα παράγεται από κανόνες οι οποίοι, πάνω στη βάση ενός πεπερασμένου αριθμού δεδομένων στοιχείων, μπορούν να δώσουν άπειρο αριθμό προτάσεων. Η ιδιότητα αυτή (που ο Chomsky βαφτίζει άστοχα *δημιουργικότητα*) πραγματώνεται, ωστόσο, στην εντέλεια και από μηχανικούς αλγόριθμους. Το ερώτημά μας μάλλον αφορά τη διαφορά που μπορεί να υπάρχει μεταξύ μιας πραγματικότητας στατικής (της γραφής του Πλάτωνα) ή μηχανικής (των αλγόριθμων των προγραμμάτων του υπολογιστή) και της ανθρώπινης γλωσσικής δραστηριότητας. Ο Augoux, δίνοντας την απάντηση στο γιατί ένας υπολογιστής δεν θα μπορούσε να προσομοιώσει με ακρίβεια την ανθρώπινη γλωσσική δραστηριότητα, αναφέρεται στο γνωστό πρόβλημα της *προθετικότητας* και τα χαρακτηριστικά του αναστοχασμού και της εσωτερικότητας. Όταν δεν υπάρχει συνείδηση, δεν υπάρχει ούτε σκέψη ούτε γλώσσα.¹²⁶

Σύμφωνα με τον Chomsky, η Καθολική Γραμματική, όπως ήδη έχει αναφερθεί, θα πρέπει να καλύπτει τρεις βαθμούς επάρκειας: παρατηρητική, περιγραφική και ερμηνευτική¹²⁷ Η Θεοφανοπούλου-Κοντού, αναλύοντας διεξοδικά τους βαθμούς αυτούς, εξηγεί ότι η παρατηρητική επάρκεια (*observational adequacy*) προλέγει ποιες δομές είναι ορθά σχηματισμένες και ποιες όχι, η περιγραφική επάρκεια (*descriptive adequacy*) περιγράφει τις ορθά σχηματισμένες δομές σύμφωνα με τη γλωσσική διαίσθηση των φυσικών ομιλητών και η ερμηνευτική επάρκεια (*explanatory adequacy*) προϋποθέτει την παρατηρητική και περιγραφική επάρκεια και ερμηνεύει τα δεδομένα βασιζόμενη σε θεωρητικές αρχές οι οποίες είναι καθολικές και αριθμητικά περιορισμένες. Χρειαζόμαστε επομένως ένα μοντέλο το οποίο θα μας δίνει τα εργαλεία να παρατηρούμε τα δεδομένα, να τα περιγράψουμε με όσο το δυνατόν περισσότερη λεπτομέρεια και, τέλος, να τα ερμηνεύουμε. Στις δεκαετίες του 1960 και 1970, παρατηρήθηκε ένα είδος διάστασης ανάμεσα στις ανάγκες της περιγραφικής και της ερμηνευτικής επάρκειας. Αφ'ενός, οι ανάγκες της περιγραφικής επάρκειας απαιτούσαν εμπλουτισμό των περιγραφικών εργαλείων, καθώς εμπειριστικά η ανακάλυψη νέων δεδομένων στις φυσικές γλώσσες, όπως για παράδειγμα στις ρομανικές, όπου η προσπάθεια ανάλυσης ρηματικών δομών οδήγησε στην υπόθεση ύπαρξης

¹²⁶ Βλ. Augoux, 2005, σελ. 211-212.

¹²⁷ Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δημ., *Γενετική Σύνταξη*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, 2002, σελ.28-30.

νέων φορμαλιστικών κανόνων (causative formation transformations), αφ' έτέρου, “η ίδια η φύση της ερμηνευτικής επάρκειας απαιτούσε τη μέγιστη περιοριστικότητα και την αποδοχή μιας ισχυρής διαγλωσσικής ομοιομορφίας”¹²⁸. Συμπεραίνεται ότι, μόνο μέσα από την περιοριστική φύση της Καθολικής Γραμματικής, η ερμηνευτική επάρκεια θα μπορούσε να επιτευχθεί.¹²⁹

Αν ωστόσο, όπως ορθά διαπίστωσε ο Chomsky, η Καθολική Γραμματική περιέχει όσο το δυνατόν λιγότερες αρχές, είναι δηλαδή μινιμαλιστική, τότε θα πρέπει να μπορούμε να διακρίνουμε τι είναι ιδιαίτερο στο γλωσσικό σύστημα και τι όχι. Γνωρίζουμε, για παράδειγμα, ότι και οι μέλισσες έχουν ένα αναπτυγμένο σύστημα, το οποίο όμως δεν είναι γλώσσα. Η γραμματική ως σύστημα και ως μοντέλο, εφόσον ακολουθεί κάποιους κανόνες, θα πρέπει να παράγει μόνο γραμματικές δομές. Ως φυσικοί ομιλητές, βασιζόμαστε στη γλωσσική μας διαίσθηση και διακρίνουμε αν υπάρχει πρόβλημα σε κάποια δομή, ποιο είναι αυτό και πώς θα έπρεπε να είναι η αντίστοιχη γραμματική δομή. Επομένως, όχι μόνο κρίνουμε σωστά ότι οι προτάσεις αυτές είναι αντιγραμματικές, αλλά μπορούμε να εξηγήσουμε και τον λόγο της αντιγραμματικότητάς τους. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφέρουμε μια βασική διάκριση ανάμεσα στο αν κάτι είναι γραμματικό/αντιγραμματικό (grammatical/ungrammatical) ή αποδεκτό/μη αποδεκτό (acceptable/unacceptable).

Η γραμματικότητα, μια έννοια εξίσου σημαντική ως καθολική αρχή, αφορά τη γλωσσική μας ικανότητα (αυτό που γνωρίζουμε), ενώ η αποδεκτότητα αφορά τη γλωσσική μας επιτέλεση (πώς χρησιμοποιούμε τη γνώση που έχουμε). Χαρακτηριστικό είναι το κλασικό πλέον παράδειγμα του Chomsky στο βιβλίο του *Aspects of the Theory of Syntax*: “Colorless green ideas sleep furiously”, δηλαδή, “Αχρωμες πράσινες ιδέες κοιμούνται μανιασμένα”.¹³⁰ Όπως παρατηρεί ο Chomsky, η πρόταση αυτή είναι γραμματική, αφού δεν παραβιάζεται κανένας κανόνας σε ό,τι αφορά τον σχηματισμό της. Συνεπώς, η πρόταση αυτή είναι γραμματική, εφόσον υπάρχει ορθός σχηματισμός των λέξεων σε φράσεις. Ωστόσο, είναι μη αποδεκτή, εφόσον παραβιάζονται βασικοί σημασιολογικοί περιορισμοί.

¹²⁸ Ο.π. Σελ.33.

¹²⁹ Chomsky, 2001β, κεφ. 4.

¹³⁰ Chomsky, N., *Aspects of the Theory of Syntax*, Oxford, England: M.I.T. Press, 1965, p.149.

Σε γενικές γραμμές, η διάκριση σε γραμματικές και αντιγραμματικές δομές με βάση τη γλωσσική διαίσθηση των φυσικών ομιλητών είναι ένα βασικό μεθοδολογικό εργαλείο διατύπωσης κρίσεων. Είτε με απλές προτάσεις είτε με πιο σύνθετες πειραματικές μεθόδους, αυτό που διαφαίνεται είναι η ψυχολογική υπόσταση (psychological reality) της γλώσσας, η οποία αποτελεί μέρος της ανθρώπινης συμπεριφοράς και πιο συγκεκριμένα μιας εσωτερικευμένης γνώσης που επιτρέπει την κατανόηση και την παραγωγή λόγου. Όπως είδαμε, η Καθολική Γραμματική φιλτράρεται από τα γλωσσικά δεδομένα και η γνώση που αποκτά το παιδί καθορίζει τη γραμματική την οποία κατακτά. Η γνώση αυτή μπορεί να διακριθεί σε διάφορα επίπεδα, τα οποία απαρτίζουν το σύνθετο σύστημα που αποκαλούμε γλώσσα. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη διάκριση που γίνεται είναι φωνολογική. Στο αμέσως επόμενο επίπεδο διακρίνουμε τη μορφολογία, η οποία ασχολείται με την εσωτερική δομή των λέξεων.

Οι φυσικές γλώσσες, επομένως, ποικίλλουν πολύ ως προς τους μορφολογικούς τους σχηματισμούς και πολλές φορές αυτό επηρεάζει και τον τρόπο με τον οποίο σχηματίζονται οι φράσεις και οι προτάσεις. Ο σχηματισμός φράσεων μέσα από λέξεις ή μορφήματα ή με τον συνδυασμό άλλων φράσεων αφορά τη σύνταξη ή αυτό που παραδοσιακά αποκαλούμε συντακτικό. Ο τρόπος με τον οποίο συνδυάζονται οι λέξεις για να φτιάξουμε προτάσεις και πάλι ποικίλλει μέσα στην ίδια γλώσσα αλλά και από γλώσσα σε γλώσσα. Το φωνολογικό σύστημα είναι εκείνο που σχετίζεται με την εκφορά του λόγου, την εξωτερίκευση της γλώσσας δηλαδή, ενώ η σημασιολογία σχετίζεται με το πιο αφηρημένο εννοιολογικό σύστημα και κατά συνέπεια και με άλλες γνωστικές λειτουργίες. Είναι σαφές ότι η γλωσσική κατάκτηση αφορά σε πολύ σημαντικό βαθμό την εκμάθηση του λεξιλογίου μιας γλώσσας. Παράλληλα, είναι εξίσου σαφές ότι η γνώση μιας γλώσσας δεν περιορίζεται μόνο στη γνώση του λεξιλογίου της, αλλά συμπεριλαμβάνει απαραίτητα και τη γνώση της γραμματικής, των κανόνων δηλαδή που διέπουν τη συγκεκριμένη γλώσσα.

3.1 Η ευρωπαϊκή φιλοσοφική -γλωσσολογική παράδοση του Port Royal

Το έργο του Chomsky και οι αρχές που διατυπώνονται στην Καθολική Γραμματική, έχει επηρεαστεί από τον ρασιοναλισμό του Descartes¹³¹ και συνεπώς από το θεωρητικό υπόβαθρο της γραμματικής του Port-Royal. Συγκεκριμένα, η Γενική και Λελογισμένη Γραμματική του Port- Royal (*Grammaire Générale et Raisonnée*), των Antoine Arnauld και Claude Lancelot, υπήρξε μια λαμπρή καινοτομία στις επιστήμες. Μεταφράστηκε σε όλες τις γλώσσες της Ευρώπης και συνεπώς έγινε δεκτή από όλους τους ειδήμονες, που την χαρακτήρισαν ως ένα από τα πιο όμορφα επιστημονικά μνημεία. Η πρώτη έκδοση εμφανίστηκε το 1660. Ο σκοπός της Γενικής Γραμματικής είναι κατά τους συγγραφείς, η θεώρηση της φύσης των λέξεων, της σημασίας, των παραλλαγών, των σχέσεων και της σύνθεσής τους. Με άλλα λόγια, εκείνη η συναρπαστική διαδικασία του να αντλήσει κανείς μέσα από τις ποικίλλες αυτές θεωρήσεις, “κοινές αρχές, γενικές, που χωρίζουν τις λέξεις σε ορισμένες τάξεις και εξηγούν ορισμένα επιμέρους συμβάντα που παρατηρούμε σε όλες τις γλώσσες. Η Γενική Γραμματική είναι απλώς η γραμματική επιστήμη. Αν γενικά δεν την δηλώνουμε με αυτήν την τελευταία ονομασία, είναι γιατί το πρώτο αληθινά φιλοσοφικό σύγγραμμα που δημοσιεύτηκε για την επιστήμη της Γραμματικής τιτλοφορήθηκε: *Γενική και Λελογισμένη Γραμματική*.”¹³² Συγκεκριμένα, η Γραμματική αυτή δεν αποσκοπεί να διδάξει τον τρόπο ομιλίας και γραφής, καθώς οι θεωρήσεις της είναι καθολικές, ανεξάρτητες από τον χώρο και τον χρόνο. “Η Γραμματική δέχεται δύο ειδών αρχές. Οι μεν έχουν ακλόνητη ισχύ και καθολική χρήση, αντλούν δηλαδή, τη φύση τους από την ίδια τη σκέψη, της οποίας ακολουθούν την ανάλυση. Ουσιαστικά, αποτελούν το πόρισμά της. Οι άλλες έχουν υποθετική ισχύ, που εξαρτάται από ελεύθερες και μεταβλητές συμβάσεις, και χρησιμεύουν στους λαούς που τις υιοθέτησαν ελεύθερα, χωρίς να απολέσουν το δικαίωμα να τις αλλάξουν ή να τις εγκαταλείψουν, όταν η χρήση αποφασίσει να τις τροποποιήσει

¹³¹ Στην ιστορία των ιδεών γύρω από τη φύση του ψυχισμού (“mind”) και της γλώσσας, ο 17ος αιώνας, που έθεσε τις βάσεις της σύγχρονης επιστήμης, έθεσε ταυτόχρονα και τα προβλήματά της. Αυτό που διαπιστώνουμε σήμερα, το χάσμα, δηλαδή, ανάμεσα στο σύστημα ιδεών της επιστήμης και την φύση της ανθρώπινης διάνοιας, βρίσκεται συνειδητοποιημένο, σύμφωνα με τον Chomsky, στη βάση της καρτεσιανής φιλοσοφίας. Ο Descartes έφτασε πολύ νωρίς στο συμπέρασμα ότι η μελέτη του ψυχισμού θέτει ένα ερώτημα ποιότητας, καθώς πίστευε ότι η πραγματικότητα του ανθρώπου υπερβαίνει τη φυσιολογία του.

¹³² Αρνώ-Λανσελό, *Γενική και Λελογισμένη Γραμματική του Πορ-Ρουαγιάλ*, Μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999, σελ.7.

ή να τις προγράψει. Οι πρώτες αρχές συγκροτούν τη Γενική Γραμματική, ενώ οι άλλες αποτελούν το αντικείμενο ποικίλων Επιμέρους Γραμματικών. Συνεπώς, η Γενική Γραμματική είναι η λελογισμένη επιστήμη των αμετάβλητων και γενικών κανόνων της ομιλίας ή της γραφής σε όλες τις γλώσσες. Αντίστοιχα, μια Επιμέρους Γραμματική είναι η τέχνη να εφαρμόζουμε, στις ακλόνητες και γενικές αρχές της ομιλίας, τις αυθαίρετες και χρηστικές θεσμίσεις μιας επιμέρους γλώσσας.”¹³³ Όπως αναφέρει ο Chomsky, σχετικά με τη σπουδαιότητα της καρτεσιανής γλωσσολογίας (Cartesian Linguistics) και τη συμβολή της στην συγγραφή της Γραμματικής του Port-Royal, οι καρτεσιανές επιρροές διαφαίνονται στην προσπάθεια σχηματισμού μιας καθολικής ή φιλοσοφικής γραμματικής, όπως αυτής, στη Γαλλία το 1660. Επομένως, η Καθολική Γραμματική που εισήγαγε ο Αμερικανός φιλόσοφος και γλωσσολόγος έχει τις ρίζες της στην καρτεσιανή παράδοση. Ο Saint-Beuve, για παράδειγμα, αναφέρεται στη γλωσσική θεωρία του Port-Royal ως “παρακλάδι του Καρτεσιανισμού (branche du Cartesianisme)”.¹³⁴

Ο Eco κάνει αναφορά στις φιλοσοφικές γλώσσες a priori, εστιάζοντας σε μια γλωσσική μεταβλητότητα. Αν στους συγγραφείς του Μεσαίωνα, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο εδάφιο η αναζήτηση της τέλει γλώσσας του Δάντη είχε εμπνευστεί από βαθιές θρησκευτικές εντάσεις, στους συγγραφείς που επηρεάστηκαν από τον Descartes, με αναφορά κυρίως στα βρετανικά νησιά και στους εμπειριστές, η “αναζήτηση αφορά περισσότερο μια φιλοσοφική γλώσσα που αποσκοπεί στο να απαλείψει όλα εκείνα τα είδωλα που σκοτεινίασαν το πνεύμα της ανθρωπότητας, κρατώντας την μακριά από την επιστημονική πρόοδο.”¹³⁵ Έτσι λοιπόν, η αναφορά σε μια παγκόσμια γλώσσα δεν αποτελεί μόνο σύμπτωμα των επεκτατικών βλέψεων της Αγγλίας. Υπάρχει επίσης ένα σοβαρό θρησκευτικό κίνητρο, η απόρριψη της λατινικής γλώσσας, καθώς ταυτιζόταν με τη γλώσσα της Καθολικής Εκκλησίας, καθώς και η δυσκολία που συναντούσαν οι Άγγλοι μελετητές σε μια γλώσσα τόσο διαφορετική από τη δική τους. “Σε επιστημονικό επίπεδο ήταν λογικό να υπάρχει έντονη επιθυμία και προσανατολισμός στο να βρεθούν ονοματολογίες κατάλληλες για νέες ανακαλύψεις στους τομείς της φυσικής και της φυσιολογίας ως αντίδραση στις

¹³³ Ο.π. Σελ. 8-9.

¹³⁴ Saint-Beuve, Ch-A.: *Port Royal*, vol.III, 2nd ed., Paris, Harvard University Press, 1953, p.539.

¹³⁵ Βλ. Eco 1995, σελ. 297.

συμβολικο-αλληγορικές ασάφειες της παλιότερης αλχημιστικής γλώσσας.”¹³⁶ Ο Dalgarno στο έργο του *Ars signorum* αντιμετωπίζει άμεσα την ανάγκη μιας γλώσσας λιτής, που να ελαττώνει τις ανωμαλίες, τις αμφιβολίες και τα διαφορούμενα και υπογραμίζει ότι “αυτό δεν μπορεί παρά να ευνοήσει την επικοινωνία μεταξύ των λαών και να θεραπεύσει την επιδημία των σοφισμάτων και των λογομαχιών. Αρχίζει πια να φαντάζει σαν εμπόδιο αυτό που για τις ιερές γλώσσες είχε θεωρηθεί δύναμη, δηλαδή η ασάφεια και η συμβολιστική τους πυκνότητα, δίνοντας το έναυσμα για την επιτέλεση της λεγόμενης γλωσσικής στροφής.”¹³⁷ Ο ανανεωτής του επιστημονικού κόσμου, Francis Bacon, ενδιαφέρεται, όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Eco, για την τέλεια γλώσσα μόνο δευτερευόντως, όμως οι παρατηρήσεις του για τη γλώσσα δεν παύουν να έχουν μεγάλη φιλοσοφική σπουδαιότητα. “Ένας από τους θεμέλιους λίθους της φιλοσοφίας του Bacon είναι η κατακρήμνιση των *idola*, δηλαδή των εσφαλμένων ιδεών που αποκτούμε είτε από την ίδια την ανθρώπινη φύση μας, ειδική και ατομική, είτε από τα φιλοσοφικά δόγματα που μας κληροδοτεί η παράδοση ή ακόμη και από τον τρόπο που χρησιμοποιούμε τη γλώσσα.” “Τα θέματα επιβάλλονται κατά την αντίληψη του λαού και αυτή η λαθεμένη και ακατάλληλη επιβολή παρεμποδίζει εκπληκτικά το πνεύμα.”¹³⁸ Πρέπει λοιπόν, αν θέλουμε να μιλάμε επιστημονικά, να προχωρήσουμε σε μια θεραπεία της γλώσσας. Αυτή η ιδέα της θεραπείας της γλώσσας θα γίνει το επίκεντρο του ενδιαφέροντος στην αγγλοσαξωνική φιλοσοφία. Ο Hobbes στον *Λεβιάθαν* (1651, IV) θυμίζει ότι στις χρήσεις της γλώσσας αντιστοιχούν ισάριθμες καταχρήσεις, όταν οι άνθρωποι καταγράφουν λαθεμένα τις σκέψεις τους εξαιτίας της σημασιολογικής ασάφειας των λέξεων ιδίως όταν χρησιμοποιούν τις λέξεις μεταφορικά. Ο Locke (στο βιβλίο III του δοκιμίου *Περί της Ανθρώπινης Νοήσεως*, 1690, IX) μιλά για την ατέλεια των λέξεων, καθώς, δεδομένου, ότι πρωταρχικός σκοπός της γλώσσας στην επικοινωνία είναι να γίνει κανείς κατανοητός, η ασάφεια στη χρήση τους δεν εξυπηρετεί το σκοπό αυτό.”¹³⁹ Στο επιστημονικό αυτό περιβάλλον σημαντική είναι και η επίδραση του Κομένιου στη μεταρρυθμιστική δύναμη της παιδαγωγικής και της γλώσσας (*Didactica Magna*, 1657). Ο Κομένιος, όπως

¹³⁶ Ο.π., σελ. 299.

¹³⁷ Βλ. Dalgarno, G., *Ars signorum* (1661) The book was republished in 2001 by Oxford University Press.

¹³⁸ Βλ. Sir Francis Bacon, *Novum Organum I*, edited by Joseph Devey, M.A. (New York: P.F. Collier, 1902), p. 43.

¹³⁹ Βλ. Eco 1995, σελ. 300-301.

αναφέρει ο Eco, “αποδύεται σε μια έντονη κριτική για τα ελαττώματα των φυσικών γλωσσών, όπου επικαλείται μια γλωσσική μεταρρύθμιση η οποία θα εξαλείψει τις φανταχτερές ρητορείες, που είναι πηγή αμφισβήτησης, και θα ορίσει ξεκάθαρα τη σημασία των λέξεων χρησιμοποιώντας ένα μόνο όνομα για κάθε πράγμα και αποδίδοντας στους όρους την πρωταρχική τους σημασία.”¹⁴⁰ Συνεπώς, ο Κομένιος συγκατατίθεται σε μια παγκόσμια γλώσσα, μια γλώσσα που το λεξικό που τη συνθέτει “να καθρεφτίζει τη σύνθεση του πραγματικού.”¹⁴¹ Την ίδια περίπου εποχή, συζητιέται στους γαλλικούς κύκλους διανόησης το πρόβλημα του πραγματικού χαρακτήρα της γλώσσας. Μέσα από τις ιστορικές αναφορές του Eco, μαθαίνουμε ότι το 1629 ο κληρικός Marino Mersenne στέλνει στον Descartes τη μελέτη της “nouvelle langue” κάποιου ονόματι des Valles, δικηγόρου με μεγάλη έφεση στις γλώσσες που καυχιόταν ότι είχε βρει μια γλώσσα-μήτρα που θα τον έκανε να κατανοεί όλες τις άλλες. Ο Καρδινάλιος Ντε Ρισελιέ του ζήτησε να τυπώσει τη μελέτη του, εκείνος όμως απάντησε ότι θα του έδιδε τη μελέτη μόνο έναντι αμοιβής. Ο Καρδινάλιος αρνήθηκε και το μυστικό “θάφτηκε” μαζί με τον de Valles.¹⁴²

Ο Chomsky βασίζει την Καθολική Γραμματική κυρίως στις γενικές αρχές, όπως θα δούμε, της σύνταξης, επηρεασμένος εμφανώς από την θεωρητική γραμμή του Port-Royale, καθώς οι συγγραφείς της τονίζουν ότι: “Η Γραμματική της οιασδήποτε γλώσσας έχει δύο θεμέλια, το λεξιλόγιο και τη σύνταξη. Όλες οι λέξεις μιας γλώσσας είναι ισάριθμα σημεία ιδεών και απαρτίζουν το λεξιλόγιο ή το λεξικό. Αλλά αφού δεν αρκεί οι ιδέες να έχουν τα σημεία τους, μια και δεν τις εκλαμβάνουμε μεμονωμένες και ξέχωρες, αλλά πρέπει να τις συσχετίσουμε μεταξύ τους, για να σχηματίσουμε κρίσεις, φαντάστηκαν διάφορα μέσα για να δηλώσουν τις ποικίλες σχέσεις: αυτά είναι η σύνταξη και οι κανόνες της συναρμογής των λέξεων μεταξύ τους.”¹⁴³ Ερμηνευτική χαρακτηρίζεται, κατά τον Μπαμπινιώτη, η γραμματική, η οποία ως στόχο θέτει όχι μόνο την περιγραφή της δομής της γλώσσας αλλά και την ερμηνεία της δομής. Εστιάζοντας στην έννοια της ερμηνείας, θίγει το ζήτημα της ερμηνείας σε διαχρονικό και συγχρονικό επίπεδο. Έτσι, ως ερμηνευτική θεωρεί τόσο την ιστορικο-συγκριτική γραμματική, η οποία αποσκοπεί στην ερμηνεία σε διαχρονικό επίπεδο όσο και τη Γενετική

¹⁴⁰ Ο.π., σελ. 306.

¹⁴¹ Pellerey, R. *Le lingue perfette nel secolo dell' utopia*, Laterza, Roma-Bari, 1992a, p. 48.

¹⁴² Βλ. Eco 1995, σελ.307.

¹⁴³ Βλ. Αρνώ-Λανσελό, 1999, σελ. 314-315.

Γραμματική, η οποία μελετά τη συγχρονία. Η Γενετική Γραμματική αποτελεί αδιαμφισβήτητα μια κατ' εξοχήν ερμηνευτική γραμματική, καθώς “η γραμματική νοείται ως μια Θεωρία της γλώσσας, ένας μηχανισμός παραγωγής απεριόριστου αριθμού γραμματικώς ορθών προτάσεων, και μόνον αυτών, με την αντίστοιχη δομική τους περιγραφή”.¹⁴⁴ Όσον αφορά την ιδιαίτερη σημασία της περιγραφικής λειτουργίας της γλώσσας, η Ιόλη Πατέλλη αναφέρει ότι κατέχει κυρίαρχη θέση ανάμεσα στις σύγχρονες γλωσσικές θεωρίες. Όταν μιλάμε περιγράφουμε, δηλώνουμε, αναφέρουμε κάτι. Συνεπώς, ο ρόλος της περιγραφικής ιδιότητας της γλώσσας είναι πολύ σημαντικός στη γλωσσική δραστηριότητα.¹⁴⁵

Βασική διάσταση της ερμηνείας στην οποία στοχεύει η Γενετική Γραμματική είναι ο καθορισμός του τρόπου με τον οποίο επιτελείται η γλωσσική κατάκτηση, μέσω της αναζήτησης και του καθορισμού καθολικών αρχών-χαρακτηριστικών (universals) που διέπουν όλα τα γλωσσικά συστήματα και συνεπώς η σύνδεσή της με τη λειτουργία της ανθρώπινης νόησης.¹⁴⁶ Για τον χαρακτηρισμό μιας γραμματικής ως «επαρκούς» και την αποτίμηση των γραμματικών γενικότερα – αλλά και των ανωτέρω ειδικότερα – μπορούμε να βασιστούμε στα κριτήρια επάρκειας τα οποία οφείλει να πληροί μια γραμματική. Ο Radford, παραπέμποντας στον Chomsky, διατυπώνει τα κριτήρια αυτά, ιεραρχώντας τα ως προς τον βαθμό επάρκειας. Πρόκειται για την «παρατηρητική» (observational), την περιγραφική (descriptive) και την ερμηνευτική (explanatory) επάρκεια.¹⁴⁷ Η γραμματική μιας γλώσσας είναι ‘παρατηρητικά’ επαρκής αν ορθώς προλέγει ποιες προτάσεις είναι ορθώς σχηματισμένες (στο συντακτικό, σημασιολογικό και φωνολογικό επίπεδο της γλώσσας) και ποιες όχι. Επίσης, η γραμματική μιας γλώσσας είναι περιγραφικά επαρκής εφόσον είναι παρατηρητικά επαρκής και επίσης αν περιγράφει ορθώς το συντακτικό. Θα ήταν λοιπόν λογικό να τονιστεί το ότι ο όρος “περιγραφική” χρησιμοποιείται συχνά για την δομιστική ανάλυση της γλώσσας¹⁴⁸

¹⁴⁴ Θεοφανοπούλου- Κοντού, Δημ., *Μετασχηματιστική Σύνταξη*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1989, σελ.17.

¹⁴⁵ Πατέλλη, Ιόλη, *Νόημα και Πράξη*. Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1991, σελ.15-20.

¹⁴⁶ Ο.π., σελ. 19.

¹⁴⁷ Radford, A., *Transformational Grammar*. 2nd Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, p. 27-30.

¹⁴⁸ Μπαμπινιώτης ,Γ., *Θεωρητική Γλωσσολογία*, Εκδότης: ΑΘΗΝΑ, 1998,σελ. 130-131.

3.2 Η ευρωπαϊκή και η αμερικανική γλωσσολογική προσέγγιση

Για να κατανοήσουμε τις αρχές που διέπουν την Καθολική Γραμματική, αξίζει να δούμε με κριτική ματιά, μέσα από το πρίσμα της Σημειωτικής, ως επιστήμης που μελετά την ερμηνεία των συμβόλων και των σημείων στην ανθρώπινη επικοινωνία, τον αμερικανικό ορθολογισμό που προτείνει ο Chomsky, σε αντίθεση με το κλασικό ευρωπαϊκό παράδειγμα του σωρρυριανού στρουκτουραλισμού. Ο Αμερικανός φιλόσοφος, σύμφωνα με τις αρχές της νατουραλιστικής επιστημολογίας, προσπάθησε να δείξει ότι κυρίως η μπιχεβιοριστική προσέγγιση στην κατάκτηση της γλώσσας δεν παρέχει μια επαρκή εξήγηση για τον τρόπο με τον οποίο κατακτάται η γλώσσα. Η επιστημονική μελέτη για τη γλωσσική κατάκτηση ξεκίνησε την ίδια εποχή περίπου με τη γένεση της γνωσιακής επιστήμης, την δεκαετία του 1950, και καταλυτική επίδραση είχε στους επιστημονικούς κύκλους η δημοσίευση της γνωστής κριτικής του Chomsky στην θεωρητική προσέγγιση του Skinner (*Review of Skinner's Verbal Behavior*, 1959).¹⁴⁹ Η κριτική αυτή ωστόσο δημιούργησε αρκετές αντιδράσεις καθώς πολλά από τα στοιχεία που συνθέτουν την λεκτική συμπεριφορά αποδείχτηκε εμπειρικά ότι ισχύουν. Οι κριτικές που απέδωσε ο Chomsky ήταν μεθοδολογικής φύσεως. Η διαφωνία του ήταν κυρίως επιστημολογική. Για παράδειγμα, ο Chomsky υποθέτει ότι ο Skinner ισχυρίζεται ότι η ενίσχυση είναι απαραίτητη στη λεκτική συμπεριφορά, κάτι το οποίο φαίνεται να μην ισχύει.¹⁵⁰

Η διάκριση του Chomsky σε γλωσσική ικανότητα και γλωσσική επιτέλεση, παρουσιάζει δομικές αναλογίες και ομοιότητες με τη διάκριση του Ελβετού γλωσσολόγου Saussure μεταξύ λόγου και ομιλίας. Η έμφαση στη δομή της γλώσσας παρά την επικοινωνιακή της διάσταση έχει τις ρίζες της στη γνωστή και πλέον σημαντική διάκριση του Ελβετού γλωσσολόγου Saussure, μεταξύ γλώσσας (*langue*) και ομιλίας (*parole*). Η γλώσσα είναι η οικουμενική έννοια του γλωσσικού συστήματος ως όλον, το κοινό απόκτημα, η κληρονομιά θα λέγαμε,

¹⁴⁹ Ο Skinner δημοσίευσε το βιβλίο του *Verbal Behavior* το 1957, το οποίο αποτελεί μια ανάλυση της ομιλίας σύμφωνα με τις δυνάμεις ελέγχου (*controlling relations*), που περιλαμβάνουν την εκάστοτε δυναμική κινήτρων του ομιλητή, τα σχετικά ερεθίσματα, τις παρωθήσεις του παρελθόντος και την γενετική του σύνθεση. Η έννοια του ελέγχου έχει για τον Skinner τη σημασία της απλής αιτιότητας (*causation*).

¹⁵⁰ Chomsky, N., *Review of Skinner's Verbal Behavior*, 1959, pp. 36-37.

των ανθρώπων που μοιράζονται την ίδια γλώσσα, ενώ η ομιλία αναφέρεται στις πράξεις ομιλίας (speech acts), που λαμβάνουν χώρα στο εκάστοτε κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον.¹⁵¹ Η διχοτομία του Saussure γλώσσας και ομιλίας, μπορεί να συγκριθεί ως ομοιάζουσα με τη διχοτομία του Chomsky μεταξύ γλωσσικής κατάκτησης (linguistic competence) και γλωσσικής εκτέλεσης (linguistic performance), που αναλύσαμε σε προηγούμενο χωρίο. Ωστόσο, διαφέρει στο ότι, ενώ η γλώσσα (langue) είναι η ίδια σε κάθε ομιλητή, η κατάκτηση (competence) μπορεί να διαφέρει από ομιλητή σε ομιλητή. Έτσι, ο Saussure δίνει έμφαση στην υπερισχύουσα κοινωνική πλευρά της γλώσσας, ενώ ο Chomsky συνδέει την γλωσσική κατάκτηση με ψυχογλωσσικές παραμέτρους που ενισχύουν τη διαφορετικότητα του κάθε ανθρώπου.

Τονίζοντας όμως τη συμβολή του Saussure στη διαμόρφωση ενός παραδοσιακού σημειωτικού παραδείγματος, με τη γλώσσα να αποτελεί τη βάση για τη γλωσσική συμπεριφορά που γίνεται κατανοητή ως αφηρημένη μορφή που συνάγεται αφαιρετικά από πράξεις της ομιλίας, καταλήγουμε στο ότι συνετέλεσε στην αναθεώρηση και στην άρση των προκαταλήψεων της παραδοσιακής γραμματικής. Η αντιμετώπιση του γλωσσικού φαινομένου ως αυθαίρετου συστήματος δομικών σχέσεων και η ενδελεχής περιγραφή τους με κριτήρια μορφής ανανέωσαν τις γλωσσολογικές σπουδές και θεμελίωσαν τον εμπειρικό και αυτόνομο χαρακτήρα της γλωσσολογικής επιστήμης. Ο Saussure, όμως, ενδιαφέρθηκε για τη μελέτη της αντικειμενικής δομής των σημείων (langue), η οποία καθιστούσε δυνατή την ομιλία (parole). Με άλλους λόγους, ο Saussure επικέντρωσε την ερευνητική του σπουδή κυρίως στη μελέτη του λόγου, που τη θεωρούσε αντικειμενικά κοινωνικό γεγονός και αδιαφόρησε για την ομιλία, που την αντιλαμβανόταν ως τυχαίο εκφώνημα του ατόμου, μη δυνάμενο να θεωρητικοποιηθεί. Με άλλους λόγους, η σπουδή επικεντρώθηκε στον ενδιάθετο λόγο, ως εσωτερικό σύστημα της γλώσσας, και όχι στο φωνούμενο λόγο, ως συγκεκριμένη και διακεκριμένη πραγμάτωση του γλωσσικού συστήματος.

Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί το γεγονός ότι η αποστολή της γλωσσολογίας, τόσο στη δομιστική όσο και στη γενετική εκδοχή της, επικέντρωσε το θεωρητικό και ερευνητικό ενδιαφέρον της στην ανεύρεση των κανόνων της γλώσσας, τους οποίους θεωρούσε ως αποδεσμευμένους από το

¹⁵¹ Ο Saussure, αναφέρεται στη γλώσσα (langue), ως το γενικό γλωσσικό σύστημα, αποθηκευμένο στη συλλογική συνείδηση όλων των μέλων μιας γλωσσικής κοινότητας.

κοινωνικό και επικοινωνιακό πλαίσιο μέσα στο οποίο δρουν οι ομιλητές της γλώσσας. Έτσι οι γλωσσολόγοι αντιμετωπίζουν συνήθως τη γλώσσα ως ένα αφηρημένο “αντικείμενο”, το οποίο μπορεί να εξηγηθεί και να ερμηνευθεί χωρίς αναφορά σε οποιοδήποτε κοινωνικό κριτήριο. Η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως αυτόνομο και ομοιογενές φαινόμενο και η επιστημονική περιγραφή επικεντρώνεται στην περιγραφή της δομής, στη μελέτη των δομικών σχέσεων που διέπουν το γλωσσικό σύστημα και όχι στη χρήση της γλώσσας. Αυτή η θεώρηση δεν λαμβάνει υπόψη της τον ανθρώπινο ανάλογα με την επικοινωνιακή περίσταση. Συνεπώς, η γλώσσα ως σύστημα είναι προϊόν συλλογισμού πάνω στη γλώσσα, συλλογισμού που δεν συμβαίνει σε συνθήκες διαλόγου και επικοινωνίας. Έτσι πολλές φορές, η επιστημονική διερεύνηση της γλώσσας, ως συστήματος κανονιστικά αμετάβλητων μορφών, παραβλέπει τη συνθετότητα και την πολυπλοκότητα της κοινωνικής πραγματικότητας, που καθιστά εφικτό τον επικοινωνιακό χαρακτήρα του γλωσσικού φαινομένου. Εξάλλου, σύμφωνα με τις νέες γλωσσολογικές προσεγγίσεις, η Μετασχηματική Γραμματική συνεχίζει την σωσσυριανή διχοτόμηση του ήχου έναντι του νοήματος. Οι δύο θεωρίες διαφέρουν σημαντικά στον χαρακτηρισμό της γνώσης που αποδίδεται στα πρότυπα των δύο εννοιών. Η θεωρία του Saussure και συνεπώς, η λιγκουστική σχολή της Πράγας, λαμβάνουν τη γλώσσα ως ένα ψυχολογικό αντικείμενο που μορφοποίησε τη βάση των εκφράσεων και της κατανόησής τους. Επίσης, η Γενετική-Μετασχηματιστική Γραμματική διαφέρει από την σωσσυριανή θεωρία στο θέμα της συγκεκριμενικότητας (concreteness). Ενώ και οι δύο υιοθετούν μια ρεαλιστική προσέγγιση, η σωσσυριανή θεωρία είναι πολύ πιο περιορισμένη από την θεωρία του Chomsky, στην κατασκευή της θεωρίας. Κατά μία άποψη, η ενδοσκόπηση (introspection) των γλωσσικών πληροφοριών, που υποστηρίζει η θεωρία του Saussure, δεν αντανακλά απαραίτητα τον βαθμό γνώσης της γλώσσας. Συνεπώς, η θετική αυτή στάση απέναντι στην ενδοσκόπηση καθιστά τη σωσσυριανή προσέγγιση συναφή με τις θεωρίες που ερμηνεύουν τη γλώσσα ως συμπεριφορά. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την άποψη του Chomsky ότι η γλώσσα είναι αφηρημένη (Chomsky's “abstract” against Saussure's “concrete”).¹⁵² Η σχηματοποίηση της θεωρίας του Saussure, καθορίζεται εν μέρει από μια κατάσταση ρεαλισμού. Ο Saussure μιλά για μια ικανότητα λόγου (“faculty of

¹⁵² Davis, Phil., *Modern Theories of Language*. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1973, p.337.

speech”) , επιμένοντας καθαρά και συχνά στον “συγκεκριμένο” (“concrete”) πραγματικό χαρακτήρα της γλώσσας, αλλά ποτέ για κάποια “έμφυτη” (“innate”) ικανότητα απόκτησής της.¹⁵³

Αξίζει να σημειωθεί ότι από τους σημαντικότερους επικριτές της γλωσσολογίας του Saussure, ήταν ο Bakhtin (όπως είδαμε σε προηγούμενο εδάφιο αναφορικά με τη σημασία του περιβάλλοντος στη γλωσσική ικανότητα). Ο Bakhtin μετατόπισε το ερευνητικό ενδιαφέρον από το αφηρημένο σύστημα της γλώσσας στα συγκεκριμένα εκφωνήματα των ατόμων μέσα σε διαφορετικά κοινωνικά-επικοινωνιακά πλαίσια αναφοράς. Από τον αφηρημένο αντικειμενισμό της γλωσσολογίας που έχει αφετηρία τον Descartes και οδηγεί στον Saussure, ο Bakhtin στρέφεται στην πράξη ομιλίας, το εμπειρικά καταγεγραμμένο εκφώνημα της κοινωνικής - επικοινωνιακής πρακτικής.

3.3 Το Μινιμαλιστικό Πρόγραμμα

Η προσέγγιση των Αρχών και Παραμέτρων (Principles and Parameters) παρέχει μια πιθανή λύση στο λογικό πρόβλημα της γλωσσικής κατάκτησης (logical problem of language acquisition), επιλύοντας ταυτόχρονα την διάσταση ανάμεσα στην περιγραφική και την ερμηνευτική επάρκεια: η κατάκτηση των εξαιρετικά περίπλοκων γραμματικών μοτίβων μπορεί να αναχθεί στις εγγενείς αρχές και επομένως σε μια διαδικασία επιλογής περιοριστικής φύσης. Συνεπώς, οι ιδιότητες μιας συγκεκριμένης γραμματικής προέρχονται από τις ιδιότητες της Καθολικής Γραμματικής. Ο Chomsky αναφέρει σχετικά με την εγγενή φύση των ιδιοτήτων αυτών, ότι από ερευνητική πλευρά “η λεπτομερής διερεύνηση του υποστρώματος φυσιολογίας αποτελεί μακρινό στόχο, ο οποίος περιμένει μεγάλα βήματα προόδου τω επιστημών του εγκεφάλου (για να μη μιλήσουμε για την ακόμα πιο απομακρυσμένη εξερεύνηση των εμβρυολογικών και γενετικών παραγόντων που υπεισέρχονται στο ζήτημα). Μεγάλες εμπειρικές ανακαλύψεις ίσως είναι απαραίτητες για να συνδέσουμε και να ενοποιήσουμε τη λειτουργική

¹⁵³ Ο.π., σελ.19. (βλ. Saussure, Ferd. de, *Course in General Linguistics*, New York: Philosophical Library, 1959,p.9-11).

αναπαράσταση και τη μελέτη του υπολογιστικού μηχανισμού στο επίπεδο των κυττάρων.”¹⁵⁴

Είναι γνωστή η θέση που παρουσιάζεται από τον γνωσιακό νευροεπιστήμονα C. R. Gallistel, η οποία βασίζεται σε υποσυστήματα εικόνας της μάθησης, η οποία θεωρείται ως ο κανόνας στη νευροεπιστήμη. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, ο εγκέφαλος περιέχει εξιδικευμένα όργανα, υπολογιστικά προορισμένα να επιλύουν συγκεκριμένα είδη προβλημάτων, κάτι που κάνουν με μεγάλη ευκολία, εκτός κι αν βρίσκονται σε εξαιρετικά εχθρικά περιβάλλοντα. Η ανάπτυξη αυτών των εξειδικευμένων οργάνων, η οποία συχνά αποκαλείται “μάθηση”, είναι αποτέλεσμα εγγενώς κατευθυνόμενων διαδικασιών και περιβαλλοντικών επιδράσεων οι οποίες προξενούν θα έλεγε κανείς την εξέλιξη. Το γλωσσικό όργανο, σύμφωνα με τον Gallistel, αποτελεί ένα τέτοιο τομέα του ανθρώπινου εγκεφάλου.¹⁵⁵

Ο Chomsky, που συνέδεσε επιτυχώς τη Γλωσσολογία με τις Νευροεπιστήμες, θεωρεί ότι η γλώσσα, ως γενετικά προκαθορισμένη, είναι παρόμοια με το οπτικό σύστημα. Όπως αναφέρει “γνωρίζουμε ότι το οπτικό σύστημα των θηλαστικών, συμπεριλαμβανομένου και του δικού μας, έχει μια ιδιαίτερα πολύπλοκη μορφή που είναι γενετικά προκαθορισμένη. Χωρίς όμως το κατάλληλο είδος διέγερσης σε μια αρχική περίοδο της βρεφικής ηλικίας, το σύστημα θα εκφυλιστεί. Δεν θα λειτουργήσει. Με βάση όσα γνωρίζουμε, η γλώσσα λειτουργεί με τον ίδιο περίπου τρόπο. Για ηθικούς λόγους, δεν μπορούμε να κάνουμε πειράματα σε αυτή την περίπτωση. Κανείς δεν κάνει τέτοιου είδους πειράματα, εκτός αν είναι ο Γιόζεφ Μένγκελε. Αυτός ευχαρίστως θα έκανε πειράματα με παιδιά, τα οποία ενδεχομένως να έδιναν απαντήσεις στα ερωτήματά μας. Ευτυχώς όμως, κανείς δεν είναι διατεθειμένος να κάνει τέτοιου είδους πειράματα, παρόλο που μέχρι πρόσφατα στην ιστορία της ιατρικής ανάλογα πειράματα θεωρούνταν φυσιολογικά.”¹⁵⁶ Επίσης, ο αμερικανός γλωσσολόγος, σχετικά με τη χαρτογράφηση του εγκεφαλικού φλοιού από τον Μπρόκ, και για τις συνεπαγωγές που έχει όσον αφορά τον εντοπισμό της γλωσσικής ικανότητας,

¹⁵⁴ Βλ. Chomsky 2004, σελ.58.

¹⁵⁵ Gallistel, G.R., “Neurons and memory”, στο M.S.Gazzaniga, επιμ., *Conversations in the Cognitive Neurosciences*, Cambridge, MA: MIT Press, 1997

¹⁵⁶ Βλ. Chomsky, 2003, σελ.69-70.

Ο Γιόζεφ Μένγκελε, ευγονιστής και αρχίατρος των Ναζί, ήταν γνωστός ως “ο άγγελος του θανάτου” εξαιτίας των φρικιαστικών πειραμάτων στα οποία υπέβαλε τους κρατούμενους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Η μεγάλη πειραματική εμμονή του Μένγκελε ήταν οι δίδυμοι, καθώς πίστευε ότι αποτελούν το τέλειο είδος πειραματόζωου.

αναφέρει ότι “ο έλικας του Μπροκά έχει προσδιοριστεί επαρκώς ώστε να μελετηθεί παραγωγικά για πολλά χρόνια και σε γενικές γραμμές, υποθέτουμε ότι είναι ένα από τα τμήματα του εγκεφάλου που έχουν σχέση με τη χρήση της γλώσσας. Οι τεχνολογίες που έχουμε σήμερα στη διάθεσή μας είναι πιθανό να έχουν ως φυσικό επακόλουθο να κατανοήσουμε καλύτερα τους τρόπους με τους οποίους ο εγκέφαλος συσχετίζεται με τη γνώση και τη χρήση της γλώσσας (το “γλωσσικό όργανο” και τη λειτουργία του). Προς το παρόν, είναι δύσκολο να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα.

Σύμφωνα με τους Brown και Hagoort, η έρευνα του εγκεφάλου και της γλώσσας “είναι προς το παρόν αρκετά κατακερματισμένη και σε καμία περίπτωση δεν έχει φτάσει σε φάση ωριμότητας. Εν μέρει αυτό μπορεί να αποδοθεί στη διαφορετική ιστορική διαδρομή της γλωσσολογίας, της ψυχολογίας και των νευροεπιστημών, γεγονός που δεν συνέβαλε στην ανταλλαγή γνώσης. Η πρόοδος στη γνωστική νευροεπιστήμη της γλώσσας επιτυγχάνεται καλύτερα όταν τα ερωτήματα της έρευνας βασίζονται σε γλωσσολογική θεωρία και ψυχολογικά μοντέλα, με ξεκάθαρη γνώση και εκτίμηση των διαφόρων παραγόντων που επηρεάζουν τη γλωσσική παραγωγή και κατανόηση. Για παράδειγμα, νευροβιολογικά δεδομένα θα μπορούσαν να προσφέρουν αποδεικτικά στοιχεία για τη νευρική πραγματικότητα των επιπέδων αναπαράστασης που διακρίνονται μέσω ανταγωνιστικών γλωσσικών μοντέλων, όπως ο διαβόητος διαχωρισμός μεταξύ συντακτικής και σημασιολογικής γνώσης.”¹⁵⁷

¹⁵⁷ Brown Colin, M. & Peter Hagoort, *Νευροεπιστήμη της Γλώσσας*. Μτφρ. Φάνης Λέκκας-Ναταλία Μάλλιου, Επιμ. Ρία Πήτα- Σμαρώ Χρηστίδου-Κιοσέογλου. Εκδόσεις: University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2004, σελ.20-22.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4. Η φιλοσοφική διάσταση της Καθολικής Γραμματικής

Στην παρούσα εργασία διευρενήθηκαν θέματα που αφορούν στη φύση της γλώσσας, στη δημιουργικότητά της και πώς αυτά καθορίζουν την γένεση και την εξέλιξη της Καθολικής Γραμματικής, μέσα από τον προσδιορισμό των οικουμενικών αρχών της, που έχουν ως βάση, όπως διαπιστώνουμε το θεωρητικό υπόβαθρο της αναλυτικής φιλοσοφίας. Συνεπώς, ο Noam Chomsky “δεν ανακάλυψε την Αμερική”, αλλά το έργο του αποτελεί τη συνέχιση της διαρκούς αναζήτησης των αναλυτικών φιλοσόφων για την προέλευση της γλώσσας, μιας αναζήτησης με στόχο την εύρεση της τέλει γλώσσας, κοινής για όλους τους ανθρώπους. Επομένως, η γλώσσα ορίζεται ως ένα εσωτερικευμένο σύστημα κανόνων, με βιολογική και ψυχολογική υπόσταση. Πιο συγκεκριμένα, η λειτουργία του γλωσσικού μηχανισμού είναι μέρος του γενετικού μας κώδικα και αποτελεί μέρος της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η νοητική αναπαράσταση των κανόνων που γνωρίζουμε όταν μαθαίνουμε μια γλώσσα ορίζεται ως γραμματική. Ο όρος *γραμματική* αφορά επίσης και το θεωρητικό μοντέλο που υιοθετούμε για να μπορούμε να παρατηρούμε, να περιγράφουμε και να ερμηνεύουμε τα γλωσσικά δεδομένα. Αναγνωρίζοντας ότι όλες οι φυσικές γλώσσες διέπονται από τις ίδιες βασικές αρχές, αναλύουμε τις επιμέρους διαφορές τους ως αποτέλεσμα διαφορετικών παραμετρικών επιλογών.

Μέσα από τη μελέτη του θεωρητικού υποβάθρου της Γενετικής-Μετασχηματιστικής Γραμματικής διαπιστώνεται κάτι ουσιαστικό, το οποίο εκ πρώτης όψεως μπορεί να φαίνεται παράδοξο, ότι δηλαδή οι φυσικές γλώσσες είναι πολύ διαφορετικές, αλλά ταυτόχρονα και πολύ όμοιες μεταξύ τους. Η διαφορετικότητα είναι άμεσα αντιληπτή στην εξωτερικευση κάθε γλώσσας, ενώ η ομοιότητα αφορά ένα πιο εσωτερικευμένο σύστημα, το οποίο δεν είναι άμεσα αντιληπτό. Την εσωτερικευμένη αυτή γνώση μοιραζόμαστε όλοι οι φυσικοί ομιλητές μιας γλώσσας, για παράδειγμα, της ελληνικής, ανεξάρτητα από το

μορφωτικό μας επίπεδο, το φύλο ή την κοινωνική μας τάξη. Η γνώση της γλώσσας είναι ουσιαστικά η γνώση των κανόνων που τη διέπουν. Άρα, η γλώσσα είναι ένα σύστημα κανόνων. Όταν μιλάμε για εσωτερικευμένο σύστημα, εννοούμε ότι υπάρχει μια νοητική αναπαράσταση των κανόνων αυτών. Αυτό είναι που ονομάζουμε γραμματική.

Πιο συγκεκριμένα, η γραμματική είναι το σύστημα των κανόνων που μας οδηγούν να αναγνωρίσουμε τι είναι ορθά σχηματισμένο και τι όχι, με βάση πάντα τα γλωσσικά δεδομένα. Με πιο απλά λόγια, είναι αυτό που έχει κάθε ομιλητής στο μυαλό του. Το βασικό ερώτημα είναι αν η γλώσσα υπάρχει για να εξυπηρετεί την επικοινωνία ή για κάποιον άλλο βαθύτερο ίσως λόγο και ως αποτέλεσμα αυτού εξυπηρετεί και την επικοινωνία.¹⁵⁸

Ως προς την απόκτηση της γλώσσας, που είναι απόκτηση της γραμματικής, διαπιστώνουμε ότι η άποψη του Chomsky διαφέρει από την εμπειρική αρχή ότι η γλώσσα μαθαίνεται.¹⁵⁹ Η θεωρία του Chomsky προϋποθέτει πώς η απόκτηση της γλώσσας εξαρτάται από ειδικές προδιαθέσεις. Η ταχύτητα με την οποία οι βασικοί κανόνες μιας προϋπάρχουσας γλώσσας ανακεφαλαιώνονται κάθε φορά οντογενετικά, υποδηλώνει την ύπαρξη προσχηματισμένων, ίσως καθολικών μορφικών αρχών γραμματικής δόμησης. Η ανάλυση της ομιλούμενης γλώσσας φαίνεται να δείχνει πως η ικανότητα που εισάγουν οι σύγχρονοι γλωσσολόγοι (linguistic competence) ανάμεσα στον 24ο και 29ο μήνα της ζωής (ηλικία φράσεων με 2 ή 3 λέξεις), ανταποκρίνονται στις βασικές ή αλλιώς βαθιές δομές της γλωσσικής ικανότητας του ενηλίκου.¹⁶⁰ Επομένως, συμπεραίνουμε ότι τα παιδιά αρχίζουν τη γραμματική τους ανάπτυξη με συντακτικές μορφές που συνδέονται άμεσα με “σημαντική” ερμηνεία. Αντίθετα προς την θεωρία του

¹⁵⁸ Chomsky, N., *Chomsky on Miseducation* (edited by Donald Macebo). Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2004, p.164-166.

¹⁵⁹ Η θεωρία του Chomsky για την κατάκτηση της γλώσσας κατευθύνεται υπαινικτικά, δηλαδή, όχι εκ διαμέτρου αντιθετικά, ενάντια στην στρουκτουραλιστική και την μιχεβιοριστική προσέγγιση αναφορικά με τη μελέτη της γλώσσας και του ψυχιισμού. Η αδυναμία των θεωρήσεων αυτών κατά τον Chomsky, έγκειται σε μια πίστη στη ρηχότητα των εξηγήσεων και σε μια πεποίθηση ότι ο ψυχιισμός πρέπει να είναι δομικά απλούστερος από κάθε γνωστό φυσικό όργανο. Οι επιστήμες της συμπεριφοράς, αναφέρει, απλώς μιμούνται τα επιφανειακά χαρακτηριστικά των φυσικών επιστημών. (Βλ. “Linguistic Contributions to the Study of Mind”, Πρόλογος, στο *Language and Mind*, 1998, σελ.2-3).

¹⁶⁰ Ο Piaget απέδειξε ότι η γνωσιακή ανάπτυξη των φυσιολογικών παιδιών είναι ανεξάρτητη από την ανάπτυξη της γλώσσας. Το παιδί, μέσω των αλληλεπιδράσεων με το περιβάλλον, κατασκευάζει σιγά σιγά ένα μοντέλο της πραγματικότητας. Αν και εκπρόσωπος του κονστρουκτιβισμού, ο Piaget συμφωνεί με τον Chomsky ότι οι αλληλεπιδράσεις με το περιβάλλον είναι αναμφισβήτητα νοητικές δεξιότητες (Auroux, 2005, σελ.226).

Chomsky περί “έμφυτης” γλωσσικής ικανότητας, η μιχεβιοριστική άπόψη αναμένει πως το παιδί μαθαίνει πρώτα τη γλώσσα από τις επιφανειακές δομές που χρησιμοποιούν οι ενήλικοι.¹⁶¹

Ο Chomsky, σχετικά με τον “έμφυτο” μηχανισμό της γλώσσας, και τις επικρίσεις που δέχτηκε γι'αυτό, αναφέρει ότι το ζήτημα αν η γλώσσα είναι έμφυτη είναι αρκετά παράδοξο. Υπάρχει μια τεράστια βιβλιογραφία εναντίον της άποψης ότι η γλώσσα είναι έμφυτη, όμως τίποτα δεν συνηγορεί αυτής της θέσης. Πολλοί άνθρωποι απορρίπτουν την πρόταση ότι η γλώσσα είναι έμφυτη, όμως κανείς δεν έχει επιχειρήματα να το στηρίξει. Ο αμερικανός φιλόσοφος λέε χαρακτηριστικά: “Το να λέμε ότι η γλώσσα δεν είναι έμφυτη, είναι σαν να λέμε ότι δεν υπάρχει καμιά διαφορά ανάμεσα στην εγγονή μου, μια πέτρα και ένα λαγό. Με άλλα λόγια, αν πάρουμε μια πέτρα, ένα λαγό και την εγγονή μου, και τους βάλουμε σε μια κοινότητα όπου τα μέλη της μιλάνε αγγλικά, θα μάθουν αγγλικά. Αν υπάρχουν άνθρωποι που το πιστεύουν, τότε πιστεύουν ότι η γλώσσα δεν είναι έμφυτη”.¹⁶²

Μια επίσης βασική παράμετρος είναι η επικοινωνία στη φύση, γνωρίζουμε δηλαδή, ότι υπάρχουν και άλλοι ζωντανοί οργανισμοί που χρησιμοποιούν σύνθετους κώδικες επικοινωνίας, όπως είναι το κελάηδημα των πουλιών ή ο γνωστός 'χορός' των μελισσών. Ο κώδικας επικοινωνίας των μελισσών έχει μελετηθεί πολύ συστηματικά και έτσι είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ποιες είναι οι βασικές του διαφορές από την ανθρώπινη γλώσσα. Η βασική θεμελιακή διαφορά είναι ότι, μέσα από ένα ιδιαίτερα αναπτυγμένο σύστημα πλοήγησης, οι μέλισσες μεταδίδουν στην επικοινωνία τους πληροφορίες για ένα μόνο πράγμα: τον τόπο όπου βρίσκεται η τροφή.¹⁶³ Αντίθετα, η ανθρώπινη γλώσσα διακρίνεται για τη δημιουργικότητά της, όχι μόνο γιατί μπορούμε να δίνουμε πληροφορίες ακόμη και για αυτά που νιώθουμε και σκεφτόμαστε και όχι μόνο για αυτά που μας περιστοιχίζουν, αλλά και γιατί ανά πάσα στιγμή μπορούμε να σχηματίσουμε νέες λέξεις, φράσεις και προτάσεις. Συνοπτικά λοιπόν θα λέγαμε ότι όντως η γλώσσα εξυπηρετεί την επικοινωνία.

¹⁶¹ Βλ. Brown, R. and Hanlon, C: “Derivational complexity and order of acquisition in child speech” στο Hays, J.R., (Ed.) *Cognition and the development of language*. New York, 1970.

¹⁶² Βλ. Chomsky, 2003, σελ. 64.

¹⁶³ Fromkin, V., R. Rodman and N. Hyams, *An Introduction to Language*, 8th Ed. Boston: Thomson Wadsworth, 2007, p.57-59.

Η Γενετική Γραμματική, με τη διατύπωση της Θεωρίας των Αρχών και Παραμέτρων (Principles and Parameters Theory), αποτελεί μια ολοκληρωμένη θεωρία, η οποία αναζητεί ερμηνευτική επάρκεια κατά εξέταση των γλωσσικών φαινομένων και προσφέρει τη δυνατότητα ανάλυσης των δομών κάθε φυσικής γλώσσας, καθώς υποστηρίζει ότι οι γλώσσες διέπονται από Καθολικές Αρχές (universal principles), δηλαδή καθολικούς, εγγενείς γραμματικούς κανόνες που συνθέτουν την Καθολική Γραμματική (Universal Grammar).

Εν κατακλείδι, υπάρχουν δύο είδη ενδείξεων που υποδηλώνουν ότι υφίστανται βαθιές μορφικές προϋποθέσεις, στις οποίες ανταποκρίνονται οι γραμματικές όλων των γλωσσών ως προς a priori όρους. Η πρώτη κατηγορία ενδείξεων παρέχεται από τη μελέτη μιας ευρείας κλίμακας γλωσσών. Στην προσπάθεια να οικοδομήσουν παραγωγικές γραμματικές για είδη γλωσσών που ποικίλλουν σε μεγάλο βαθμό, οι ερευνητές, εκ των οποίων και ο Chomsky, οδηγήθηκαν επανειλημμένα σε όμοια θα λέγαμε συμπεράσματα ως προς τη μορφή και την οργάνωση των παραγωγικών αυτών συστημάτων. Εντούτοις, οι πιο πειστικές υπέρ της παγκόσμιας γραμματικής παρέχονται από τη μελέτη μιας και μόνο γλώσσας. Η εσωτερική παράσταση γραμματικής, που η κατοχή της συνιστά τη γνώση της γλώσσας, μας δίνει τη δυνατότητα να μελετήσουμε τη γλώσσα χωρίς δογματισμούς και προκαταλήψεις, φτάνοντας σε συμπεράσματα, όχι μόνο σημαντικά αλλά και λογικά εδραιωμένα. Ο μηχανισμός ανάπτυξης της είναι ευέλικτος καθώς ανταποκρίνεται στην εμπειρική συνθήκη (σύμφωνα με την αναλυτική φιλοσοφία) ότι “διαφορετικοί ομιλητές της ίδιας γλώσσας, με κάπως διαφορετική πείρα και εκπαίδευση, αποκτούν εντούτοις, γραμματικές που είναι αξιοσημείωτα όμοιες, όπως μπορούμε να βεβαιωθούμε από την ευχέρεια με την οποία επικοινωνούν και τις αντιστοιχίες που υπάρχουν μεταξύ τους στην ερμηνεία νέων προτάσεων.”¹⁶⁴

Όπως η πραγματολογική διάσταση της Καθολικής Γραμματικής αναφέρεται στην επικοινωνία, έτσι και η χρήση της γλώσσας, μέσα από τις λεκτικές πράξεις, δηλώνει τη φύση της. Στον ύστερο Wittgenstein, όπως αναλύσαμε διεξοδικά σε προηγούμενο κεφάλαιο, η φύση της γλώσσας νοηματοδοτείται από τη χρησιμότητά της. Εντούτοις, ο Θανάσης Γ. Σακελλαριάδης, αναφέρει

¹⁶⁴ Βλ. Chomsky, 1977, σελ.37.

χαρακτηριστικά ότι “η έννοια της χρήσης εμφανίζεται και στο πρώιμο έργο του Wittgenstein, μόνο που στο *TLP*, ο χαρακτήρας της είναι στατικός-λογικοσυντακτικός, ενώ στο ύστερο έργο λαμβάνει χαρακτήρα πραξολογικό. Δηλαδή, στο *Tractatus* ενός σημείου απλώς επιδεικνύει τις συνδυαστικές του δυνατότητες, οι οποίες καθορίζονται από τις συνδυαστικές δυνατότητες του υποκειμένου που απεικονίζει. Από την άλλη, στο ύστερο έργο η χρήση της λέξης στα γλωσσικά παίγνια προσδιορίζει και το νόημά της. Το νόημα της πρότασης, η οποία εκφράζει μια ολότητα, εξαρτάται από το πώς χρησιμοποιείται στην πράξη. Η συγκεκριμένη σημασία της εξαρτάται από τη συγκεκριμένη χρήση της.”¹⁶⁵ Η Τσινόρεμα αναφέρει ότι “οι εντάσεις και τα αδιέξοδα της λογικής κατασκευασιοκρατίας οδηγούν τη γλωσσο-αναλυτική φιλοσοφία σε ένα είδος αυτοκριτικής η οποία προσανατολίζεται όλο και περισσότερο προς την πρακτική διάσταση της φυσικής γλώσσας και αξιοποιεί τις συνέπειες της ιδέας πως το νόημα είναι εσωτερικά συνδεδεμένο με τη χρήση της. Ο ομιλητής της γλώσσας δεν είναι σολιψιστικό ον, που παριστάνει στον καμβά της γλώσσας του τον κόσμο, αλλά ον κοινωνικό που εμπλέκεται σε ανταλλαγή και επικοινωνία με τους άλλους. Η χρήση αποτελεί προϋπόθεση έλλογης επικοινωνίας και δυνατότητας συνεννόησης με τους άλλους.”¹⁶⁶

Με παρόμοιο τρόπο, ο Chomsky αναδεικνύει την καθολικότητα της γλώσσας, την ολιστική της φύση με τη διάκρισή της σε εσωτερικευμένη (I-Language) και εξωτερικευμένη (E-Language), καθώς η πρώτη, όπως αναλύσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, αναφέρεται στους έμφυτους, εσωτερικευμένους γραμματικούς κανόνες, ενώ η δεύτερη εκφράζει τα χαρακτηριστικά μιας κοινής γλώσσας που μοιράζονται οι ομιλητές σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο, σε μια συγκεκριμένη μορφή ζωής.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι η ορθολογιστική θεώρηση του Chomsky για τη γλώσσα δεν αποκλείει την πραγματολογική της υπόσταση. Το συμπέρασμα αυτό συνίσταται στο ότι η ανθρώπινη γλωσσική ικανότητα, μολονότι είναι εγγενής στην ανθρώπινη φύση μας, αναπτύσσεται σταδιακά και εκδηλώνεται μέσα από

¹⁶⁵ Σακελλαριάδης, Θανάσης, Γ., Διδακτορική Διατριβή : “Η φιλοσοφία της γλώσσας του Ludwig Wittgenstein: μια κριτική προσέγγιση”. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1999, σελ. 12.

(Βλ. επίσης Σακελλαριάδης, Θανάσης, Γ., *Από το Tractatus στις Έρευνες*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2006, σελ.17).

¹⁶⁶ Τσινόρεμα 2014, σελ. 255.

την αλληλουχία αυστηρά προκαθορισμένων βημάτων, τα οποία εξαρτώνται όχι μόνο από έμφυτους (βιολογικούς) αλλά και από επίκτητους εξωγενείς παράγοντες (γλωσσολογικούς, νοητικούς, κοινωνικούς). Η ανάγκη λοιπόν να διαμορφωθεί μια πιο περίπλοκη διεπιστημονική θεωρία σχετικά με τη δομή και την ανάπτυξη του ανθρώπινου λόγου θα πρέπει να θεωρείται πλέον όχι απλώς επιθυμητή αλλά και επιβεβλημένη τόσο από τις ανακαλύψεις της σύγχρονης νευροεπιστήμης όσο και από τα ευρήματα της ψυχολογίας. Για παράδειγμα, όλα τα ανθρώπινα νήπια φαίνεται να διαθέτουν μια έμφυτη γλωσσική μηχανή η οποία, εφόσον υπάρξουν τα κατάλληλα εξωτερικά ερεθίσματα, τους επιτρέπει ορισμένες φορές να δημιουργούν κάποιες απρόσμενα σύνθετες γλωσσικές φράσεις. Τόσο σύνθετες που δεν θα μπορούσαν να εξηγηθούν μέσω της παθητικής αναπαραγωγής ή μέσω της απλής μίμησης της γλώσσας των ενηλίκων. Η ιδιαίτερη ικανότητα των ανθρώπων να επικοινωνούν μεταξύ τους και να εκφράζουν μέσω της γλώσσας τις εμπειρίες, τις ανάγκες και τις σκέψεις τους εδράζεται σε εξειδικευμένες εγκεφαλικές δομές, οι οποίες επελέγησαν και ενισχύθηκαν κατά την εξέλιξη του είδους μας επειδή υποστήριζαν μια ιδιαίτερα επιτυχή επικοινωνιακή-κοινωνική συμπεριφορά.

Απόδειξη, οι τραγικές δυσχέρειες στην επικοινωνία που αντιμετωπίζουν τα άτομα που υποφέρουν από κάποια μορφή αφασίας, δηλαδή από παθήσεις ή τραύματα στις εγκεφαλικές δομές που εμπλέκονται στην εκφορά ή στην κατανόηση του ανθρώπινου λόγου. Παρά την εντυπωσιακή αύξηση των γνώσεων σχετικά με τις εγκεφαλικές προϋποθέσεις των γλωσσικών μας ικανοτήτων, δεν γνωρίζουμε ακόμα σε ποιον βαθμό αυτές είναι μοναδικές στο ζωικό βασίλειο. Εξίσου εμφανές είναι ότι, από την πρώτη στιγμή που έρχεται στον κόσμο, ο εγκέφαλός μας δεν είναι *tabula rasa*, αλλά διαθέτει τις απαραίτητες ανατομικές δομές και τις νοητικές λειτουργίες που του επιτρέπουν να χρησιμοποιεί μια συγκεκριμένη γλώσσα αλλά και να μάθει, αν χρειαστεί, οποιαδήποτε άλλη ανθρώπινη γλώσσα. Η μοναδικότητα του ανθρώπινου λόγου, υποστηρίζει ο Chomsky, δεν αφορά μόνο τον τεράστιο αριθμό ήχων ή τον συνδυασμό των γραμμάτων για την παραγωγή νέων λέξεων, αλλά και τις απεριόριστες δυνατότητες συνδυασμού των ίδιων των λέξεων για να δημιουργούμε νέες προτάσεις και νέα νοήματα. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει εξαρχής, όπως υποστηρίζουν οι συμπεριφοριστές γλωσσολόγοι, ένα προδιαμορφωμένο γλωσσικό

αρχείο από το οποίο αντλούμε τις γλωσσικές απαντήσεις μας στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, αλλά, αντίθετα, μπορούμε να δημιουργούμε έναν δυνητικά απεριόριστο αριθμό απαντήσεων από έναν πεπερασμένο αριθμό λέξεων και γραμματικών κανόνων.

Προφανώς οι άνθρωποι, σε αντίθεση με τα άλλα ζώα, πρέπει να διαθέτουμε μια έμφυτη γραμματική δομή που μας επιτρέπει, όπως όλοι διαπιστώνουμε καθημερινά, να επεξεργαζόμαστε την πολύ πλούσια -συντακτικά και σημασιολογικά- γλώσσα που μιλάμε, αλλά και μια εν δυνάμει απεριόριστη δυνατότητα έκφρασης. Ο Chomsky εγκαθίδρυσε τον ρόλο του νου στη γλωσσολογία. Η θεωρία του ανήγγειλε τον θρίαμβο της “ψυχής” έναντι της “σωματικής κατασκευής” (“psyche” over “physique”).¹⁶⁷ Η πεμπτουσία της αναλυτικής φιλοσοφίας, της φιλοσοφίας του νου και της γλώσσας, της φιλοσοφίας από τον άνθρωπο για τον άνθρωπο, αποτυπώνεται στα λόγια του μεγάλου αμερικανού φιλοσόφου και ακτιβιστή, ως εξής: “Οι δυνατότητες του ανθρώπινου μυαλού είναι στην πραγματικότητα δυνατότητες του ανθρώπινου εγκεφάλου. Παρ’όλα αυτά, δεν είναι κακή ιδέα, το να έχουμε σε κάποια γωνιά του μυαλού μας την κριτική μεγάλων προσωπικοτήτων της πρώιμης σύγχρονης επιστήμης- Γαλιλαίος, Νιούτον, Χιούμ και άλλοι- όσον αφορά την ασάφεια μέσα στην οποία θα παραμένουν αιώνια τα ύστατα μυστικά της φύσης, ίσως για λόγους που έχουν τη ρίζα τους στο βιολογικό χάρισμα του φιλοπερίεργου πλάσματος, το οποίο από μόνο του είναι ικανό ακόμη και να συλλογιστεί αυτές τις ερωτήσεις.”¹⁶⁸

¹⁶⁷ Barman, Benoy, “The linguistic philosophy of Noam Chomsky”, *Philosophy and Progress*: Vols. LI-LII, January-June, July-December, 2012, p. 112.

¹⁶⁸ Chomsky, N., *The Essential Chomsky*. Edited by Anthony Armove, The New Press: New York-London, 2008, p.367

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

Αρνώ-Λανσελό, *Γενική και Αελογισμένη Γραμματική του Πορ-Ρουαγιάλ*, Μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999.

Auroux, S., *Η Φιλοσοφία της Γλώσσας*, Μτφρ. Τραμπούλης Θ.-Επιμ. Αθ. Σακελλαριάδης. Εκδ. Μεταίχμιο, 2005.

Austin, J.L., *How to Do Things With Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Clarendon Press, 1962.

Ayer, A.J., *Γλώσσα, Αλήθεια και Λογική*. Μτφρ. Λίζα Τάταρη- Ντουριέ. Εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα, 1994.

Bacon, Sir Francis, *Novum Organum I*, edited by Joseph Devey, M.A. ,New York: P.F. Collier, 1902.

Bakhtin, M.M., *Toward a Philosophy of the Act*. Translated by Vadim Liapunov. Austin: University of Texas Press, 1993.

Barman, Benoy, "The linguistic philosophy of Noam Chomsky", *Philosophy and Progress*: Vols. LI-LII, January-June, July-December, 2012.

Bartlett, B.E., *Introduction to Beauzée's Grammaire générale*. Facsimilé impression of the 1767 edition, in the series Grammatica Universalis (8,1 and 2), Friedrich Fromman Verlag (Gunther Hoizboog), Stuttgart-Bad Cannstatt, 1974.

Βέϊκος, Θ., *Αναλυτική Φιλοσοφία*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000.

Blackburn, S. "History of the Philosophy of Language". In *Oxford Companion to Philosophy*. ed. Ted Honderich. Oxford: Oxford University Press. 1995.

Bloomfield, L., *Language*, Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1933.

Brown Colin, M. & Peter Hagoort, *Νευροεπιστήμη της Γλώσσας*. Μτφρ. Φάνης Λέκκας- Ναταλία Μάλλιου, Επιμ. Ρία Πήτα- Σμαρώ Χρηστίδου-Κιοσέογλου. Εκδόσεις: University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2004.

Brown, R. & Hanlon, C: “Derivational complexity and order of acquisition in child speech” στο Hays, J.R., (Ed.) *Cognition and the development of language*. New York, 1970.

Chomsky, N., *Review of Skinner's Verbal Behavior*, 1959.

Chomsky, N., *Aspects of the Theory of Syntax*, Oxford, England: M.I.T. Press, 1965.

Chomsky, N., *Cartesian Linguistics: A Chapter in the History of Rationalist Thought*. Harper and Row Publishers, New York and London, 1966.

Chomsky, N., *Language and Mind*. Harcourt, Brace and World, New York, 1968.

Chomsky, N., *Reflections on Language*, Pantheon Books, New York, 1975.

Chomsky, N. *Μορφή και Νόημα στις Φυσικές Γλώσσες*, εκδόσεις Έρασμος, 1977.

Chomsky, N. “Empiricism and Rationalism”, excerpted from *Language and Responsibility: Based on Conversations with Mitsou Ronat*, Pantheon 1979.

Νόαμ Τσόμσκι, *Η αρχιτεκτονική της γλώσσας*. Εκδόσεις Καστανιώτη, 2003.

Chomsky, N., *Chomsky on Miseducation* (edited by Donald O Macebo). Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2004.

Chomsky, N., *Για τη φύση και τη γλώσσα*. Εκδόσεις Παπαδήμας, 2004.

Chomsky, N., *The Essential Chomsky*. Edited by Anthony Arnone, The New Press: New York- London, 2008.

Chomsky, N. *The Logical Structure of Linguistic Theory*. Chicago: University of

Chicago Press, 1985.

Chomsky, N., *Language and problems of Knowledge, The Managua Lectures*, M.I.T. Press, 1987.

Chomsky, N., *The Minimalist Program*, Cambridge, MA: M.I.T. Press, 1995.

Chomsky, Noam. "Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use." *Perspectives in the Philosophy of Language*. 2000.

Chomsky, N., *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use*. New York: Praeger, 1986.

Chomsky, N., *Language and Problems of Knowledge*. M.I.T. Press, 1987.

Dalgarno, G., *Ars signorum*, (1661). The book was republished in 2001, by Oxford University Press.

Davidson, D., "Thought and Talk" in Samuel D. Guttenplan (ed), *Mind and Language*. Clarendon Press, 1975.

Davis, Phil., *Modern Theories of Language*. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1973

Descartes, R., *Ο Λόγος περί της μεθόδου*, μτφρ. Μακροπούλου Π., University Studio Press, 2016

Eco, U., *Η Αναζήτηση της Τέλειας Γλώσσας στην Ευρωπαϊκή Παιδεία*, εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, 1995.

Engels, F., *Η Διαλεκτική της Φύσης*, μτφρ. Ι. Μπιτσάκης, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1961.

Fodor, J., *The Language of Thought*, Crowell, New York, 1975.

Fromkin, V., R. Rodman and N. Hyams, *An Introduction to Language*, 8th Ed. Boston: Thomson Wadsworth, 2007.

Gallistel, G.R., "Neurons and memory", στο M.S. Gazzaniga, επιμ., *Conversations in the Cognitive Neurosciences*, Cambridge, MA: MIT Press, 1997.

Grewendorf, G. *Minimalistische Syntax*. Tübingen/Basel: Franke, 2002.

Grice, H.P. "Logic and conversation", in P. Cole and J. Morgan (eds), *Studies in Syntax Semantics III: Speech Acts*, New York: Academic Press, 1975.

Grice, Paul. "Meaning". *Perspectives in the Philosophy of Language*, ed. Robert Stainton, 2000.

Humboldt, Wilhelm von: *Ideen zu einem Versuch die Grenzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen*, 1792, trans. in part in Cowan, *Humanist without Portfolio*.

Iggers, Georg G., *Η Ιστοριογραφία στον 20ο αιώνα*, Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1999.

Jespersen, Otto, *The Philosophy of Grammar*, London, Allen and Urwin, 1924.

Leibniz, G. W., *New Essays Concerning Human Understanding*, translated by Peter Remnant and Jonathan Bennett. New York: Cambridge University Press, 1996.

Lenneberg E.H., (ed.), *New Directions in the Study of Language*, The M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1964.

Lyons, J., *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2012.

Maturana, H. και F. Varela, *Το δέντρο της Γνώσης*, Κάτοπτρο, 1992.

Morris, C., *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago: University of Chicago Press, 1938.

Μπαμπινιώτης, Γ., *Θεωρητική Γλωσσολογία*, Εκδότης: ΑΘΗΝΑ, 1998.

Nagarjuna, G. "Tracing the biological roots of Knowledge", 2006.

Παπανούτσος, Ε.Π., *Ο Λόγος και ο Άνθρωπος*. Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα, 1971.

Πατέλλη, Ιόλη, *Νόημα και Πράξη*. Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1991.

- Πλάτων, *Μένων*. Σειρά: Οι Πλατωνικοί Διάλογοι. Εκδόσεις Εστία, 2016.
- Peirce, Charles Sanders, "The Logic of Abduction" in Vincent Tomas, ed., *Peirce's Essays in the Philosophy of Science*. New York: Liberal Arts Press, 1957.
- Pellerey, R. *Le lingue perfette nel secolo dell' utopia*, Laterza, Roma-Bari, 1992a.
- Pinker, St., *Το Γλωσσικό Ένστικτο- Πώς ο νους δημιουργεί τη γλώσσα*, μτφρ. Μούμα Ευαγγελία. Εκδόσεις Κάτοπτρο, 2000.
- Plotkin, H., *Η Φύση της Γνώσης- Προσαρμογές, ένστικτα και η εξέλιξη της νοημοσύνης*. Εισαγ.-Μτφρ.-Επιμ. Ευάγγελος Καφετζόπουλος. Εκδόσεις Κάτοπτρο, 1996
- Putnam, H., "The meaning of meaning" in *Language, Mind and Knowledge*. ed. K. Gunderson. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1975.
- Quine, V. Willard, "Methodological reflections on current linguistic theory", στο D. Davidson and G. Harman (επιμ.), *Semantics of Natural Language*, New York Humanities Press, 1972.
- Radford, A., *Transformational Grammar*. 2nd Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Ramachandran, V.S., and Sandra Blakeslee, *Phantoms in the Brain*, London: Fourth Estate, 1998.
- Rorty, R.M. (ed), *The Linguistic Turn, Essays in Philosophical Method*, The University of Chicago Press, 1967.
- Russell, B., *On Denoting*. Published in "Mind".online text, Neale, Stephen (1990) *Descriptions*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1905.
- Σακελλαριάδης, Α. Γ., Διδακτορική Διατριβή : "Η φιλοσοφία της γλώσσας του Ludwig Wittgenstein: μια κριτική προσέγγιση". Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1999.
- Σακελλαριάδης, Α. Γ., *Από το Tractatus στις Έρευνες*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2006.
- Saint- Beuve, Ch-A.: *Port Royal*, vol.III, 2nd ed., Paris, (ed) Leroy- Maxim, Harvard University Press, 1953.
- Saussure, Ferd. de, *Course in General Linguistics*, New York: Philosophical Library, 1959.
- Slavin, Robert, *Εκπαιδευτική Ψυχολογία*. Επιστ. Επιμέλεια: Κωνσταντίνος Κ. Κόκκινος, Μτφρ. Ελισσάβητ Εκκενάκη. Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2007

Ταμπάκης, Ν., *Από την Ποίηση στη Λογική- Προς μια θεωρία της συνείδησης*. Εκδόσεις Γκοβοστή, Αθήνα 1998.

Thomson and Thomson, *Ιατρική Γενετική*. Μτφρ. Φραγκούλη Αποστολία. Εκδότης: Ιατρικές Εκδόσεις Π.Χ. Πασχαλίδης, 2011.

Τσινόρεμα, Σταυρούλα, *Γλώσσα και Κριτική. Ο Wittgenstein για το Νόημα, τη Γνώση, τις Αξίες*. Εκδόσεις: Liberal Books, Αθήνα 2014.

Wexler, K. and Rita Manzini, “Parameters and learnability in binding theory”, *Linguistic inquiry*, M.I.T. Press, 1987.

Wittgenstein, L., *Φιλοσοφικές Έρευνες*, εκδόσεις Παπαζήση, 1977.

Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus*. Μτφρ. Θ. Κιτσόπουλος, Επιμ. Ζήσ. Λορεντζάτος. Εκδ. Παπαζήση, 1978.

B. ΜΕΛΕΤΕΣ

Bryant, Peter, “Piaget v. Chomsky” in *The London Review of Books*, Vol.2, 21 February 1980, p. 21-22.

Chihara, C.S. and J.A. Fodor, “Operationalism and Ordinary Language: A Critique of Wittgenstein”, *American Philosophical Quarterly*, vol. II, 1965: 281-195.

Haley, Michael. C. and Ronald F. Lunsford. “Facing reality”, excerpted from Haley and Lunsford, *Noam Chomsky*, Twayne, 1994, pp.182-4, pp.194-6.

Θεοφανοπούλου- Κοντού, Δημ., *Μετασηματιστική Σύνταξη*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1989.

Θεοφανοπούλου- Κοντού, Δημ., *Γενετική Σύνταξη*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, 2002.

Καρπούζος, Αλ., *Οι Γλώσσες του Κόσμου, Οι Κόσμοι της Γλώσσας-Κείμενα Φιλοσοφίας και Ψυχολογίας της Γλώσσας*. Εκδόσεις: Εργαστήριο Σκέψης, Αθήνα, 2010.

Piatelli- Palmarini, Massimo (ed), *Language and Learning: The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*, Harvard University Press, Cambridge,1980.

Quine, V. Willard, “Reply to Chomsky” στο Davidson, D. and J. Hintikka, eds., *Words and Objections: Essays on the Work of W.V.Quine*. Dordrecht:Reidel Publishing Co, 1969.

